

AKADEMIA SZTUKI WOJENNEJ

**AKADEMICKIE CENTRUM
ANALIZ STRATEGICZNYCH**

MYŚL STRATEGICZNA

Nr 4 (4) 2025

Warszawa 2025

Rada Naukowa

prof. dr hab. Mirosław Karpiuk (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) –
przewodniczący
dr hab. Dominik Bierecki, prof. UP (Uniwersytet Pomorski w Słupsku)
dr hab. Małgorzata Czuryk, prof. UWM (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie)
dr hab. Krzysztof Drabik, prof. UWS (Uniwersytet w Siedlcach)
dr Magdalena El Ghamari (Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu)
gen. bryg. dr hab. inż. Mariusz Fryc, prof. ASzWoj (Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie)
Eriks Jekabsons, PhD (Maria Curie-Skłodowska University, University of Latvia, Latvia)
Gediminas Kazėnas, PhD (Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania)
dr hab. Marek Klimek, prof. UKEN (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr hab. Justyna Kurek-Sobieraj, prof. ASzWoj (Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie)
prof. dr hab. Andrzej Pieczywok (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy)
dr hab. Michał Polak, prof. PK (Politechnika Koszalińska)
Prof. Dmytro Shevchuk (The National University of Ostroh Academy, Ukraine)
George Soroka, PhD (Harvard University, USA)
Prof. Vaja Vardidze (Sulkhan-Saba Orbeliani University, Tbilisi, Georgia)

Redakcja

Redaktor naczelny: prof. dr hab. Adam Jelonek
Sekretarz: dr Krzysztof Kaczmarek
Członkowie: dr Justyna Olędzka, dr Maciej Gurtowski

Projekt okładki: Krzysztof Fryc

ISSN 3071-9305

Adres wydawcy/redakcji

Akademickie Centrum Analiz Strategicznych
Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie
Al. gen. A. Chruściela „Montera” 103
00-910 Warszawa

Spis treści

Magdalena El Ghamari	
Wojna w Gazie jako kryzys strukturalny – od destrukcji do delegitymizacji?	5
Maciej Milczanowski	
Piąta rewolucja w sprawach wojskowych w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej	25
Rossana Broniecka, Elżbieta Żywucka-Kozłowska	
Kilka uwag o dywersji rozumianej jako akt agresji.....	43
Tomasz Wojciechowski	
Back Channel Diplomacy i dyplomacja drugiego kanału – formy nieoficjalnego przekazywania informacji	54
Dariusz Czartoryjski	
Świadczenia osobiste i rzeczowe w czasie pokoju.....	65
Dagmara Końska	
Rola ochotniczych grup dyspozycyjnych w polskim systemie ratownictwa.....	82

Magdalena El Ghamari

Instytut Kryminologii i Bezpieczeństwa Wewnętrznego
Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu
ORCID: 0000-0001-5798-7545
e-mail: m.el-ghamari@akademia.mil.pl

Wojna w Gazie jako kryzys strukturalny – od destrukcji do delegitymizacji?

Streszczenie

Konflikt w Strefie Gazy w latach 2023–2025 doprowadził do bezprecedensowej destrukcji i załamania życia społecznego, które eksperci ONZ i Banku Światowego porównują do cofnięcia regionu o blisko siedem dekad. Ponad połowa zabudowy mieszkalnej i infrastruktury krytycznej została zniszczona, a koszt odbudowy szacuje się na ponad 50 mld dolarów, z czego znaczna część musiałaby zostać wydatkowana natychmiast, żeby przywrócić podstawowe funkcje egzystencjalne. Na poziomie militarnym Izrael realizuje strategię okupacyjną wymagającą stałej obecności wojsk i rozbudowy zaplecza logistycznego, podczas gdy Hamas dzięki zdecentralizowanemu dowodzeniu i rozbudowanej sieci tuneli adaptuje się do warunków wojny partyzanckiej, co sprawia, że konflikt przyjął długotrwały i asymetryczny charakter. Jednocześnie sytuacja humanitarna osiągnęła punkt krytyczny – ponad 80% mieszkańców Gazy pozostaje w stanie skrajnego braku bezpieczeństwa żywnościowego, a system pomocy załamał się, co dodatkowo obnażyło bezzasadność narracji o rzekomych kradzieżach żywności przez Hamas. Kryzys ma również wymiar polityczny – rosnące protesty społeczne w Izraelu podważają strategię rządu, a doniesienia o planach przesiedleń Palestyńczyków do krajów afrykańskich budzą międzynarodowe oskarżenia o próby legitymizacji praktyk zbliżonych do czystek etnicznych. W konsekwencji Gaza jawi się nie jako konflikt doraźny, lecz jako strukturalny kryzys, którego przezwyciężenie wymaga nowej, realistycznej wizji politycznej i rozwojowej wspartej determinacją społeczności międzynarodowej.

Słowa kluczowe:

Strefa Gazy, Hamas, Izrael, konflikt asymetryczny, wojna miejska, kryzys humanitarny, prawo międzynarodowe, rywalizacja geopolityczna, bezpieczeństwo na Bliskim Wschodzie

Wstęp

Konflikt w Strefie Gazy w latach 2023–2025 stał się jednym z najbardziej dramatycznych przykładów współczesnych kryzysów o charakterze strukturalnym łączących wymiary: militarny, humanitarny i polityczny. Wydarzenia ostatnich miesięcy unaocznili nie tylko dramatyczną skalę zniszczeń oraz regres rozwojowy, lecz także kryzys międzynarodowych mechanizmów dyplomatycznych i pomocowych. Analizy Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNDP¹, UNCTAD²), Banku Światowego³ i UNOSAT⁴ pokazują, że Gaza cofnęła się społeczno-ekonomicznie o blisko siedem dekad, a potrzeby odbudowy infrastrukturalnej przekraczają 53 mld dolarów. Z perspektywy polityczno-militarnej ofensywa Izraela, koncentrująca się na przejściu kontroli nad Gaza City, prowadzi do eskalacji kosztów okupacyjnych i pogłębiającej się asymetrii w relacjach izraelsko-palestyńskich. Na tym tle narasta kryzys humanitarny, którego symptomami są głód, niedożywienie i brak dostępu do podstawowych usług medycznych. Z danych Światowej Organizacji Zdrowia (WHO⁵) i Integrated Food Security Phase Classification (IPC)⁶ wynika, że kilkaset tysięcy osób pozostaje na granicy katastrofy żywnościowej, a system dystrybucji pomocy – po jego częściowej prywatyzacji – uległ poważnemu załamaniu. Kontrowersje budzi także pojawianie się koncepcji przesiedleń Palestyńczyków do państw afrykańskich, interpretowanych przez wielu obserwatorów jako naruszenie prawa międzynarodowego i potencjalna praktyka czystki etnicznej⁷.

1 *War and Development: The Gaza Regression Index*, New York 2025, s. 2–9.

2 *The Gaza Economy Collapse: Mid-2024 Assessment*, Geneva 2024, s. 7–18.

3 *Gaza Damage and Needs Assessment*, Washington 2025, s. 3–14.

4 *Satellite Analysis of Destruction in Gaza*, Geneva 2025, s. 4–11.

5 *Health Situation Report – Gaza*, Geneva 2025, s. 6–12.

6 *Gaza Strip: Acute Food Insecurity Analysis, 2024–2025*, Rome 2025, s. 5–16.

7 R. Malley, *The Middle East after Gaza: Diplomacy in an Age of Conflict*, „Foreign Affairs” 2025, nr 5, s. 22–37.

Warto zauważyć, że obecny kryzys wykracza poza wymiar lokalny i stanowi przykład większych procesów geopolitycznych. Z jednej strony pokazuje on ograniczoną skuteczność dotychczasowych mechanizmów mediacyjnych (Katar, Egipt, Stany Zjednoczone), z drugiej, obnaża strukturalny konsensus izraelskiej opinii publicznej, który w coraz większym stopniu akceptuje utrzymanie długotrwałej okupacji, marginalizację Palestyńczyków oraz odrzucenie idei rozwiązania dwupaństwowego. Te elementy pozwalają traktować Strefę Gazy nie tylko jako studium przypadku regionalnego kryzysu, lecz także jako test przyszłości prawa humanitarnego, międzynarodowych standardów odpowiedzialności oraz globalnych mechanizmów reagowania na katastrofy humanitarne i konflikty asymetryczne.

Skala zniszczeń i koszty odbudowy

Analiza obecnej sytuacji w Strefie Gazy unaocznia skalę destrukcji o charakterze bezprecedensowym, która znacząco przewyższa dotychczasowe konflikty zbrojne w regionie. Raport UNOSAT z maja 2025 roku pokazuje, że ponad 55% zabudowy mieszkalnej oraz infrastruktury krytycznej w Gaza City i w centralnych częściach Strefy zostało całkowicie zniszczonych bądź poważnie uszkodzonych. Zniszczenia objęły nie tylko sektor mieszkaniowy, ale również szpitale, szkoły, elektrownie, stacje dystrybucji energii, sieci wodno-kanalizacyjne oraz oczyszczalnie ścieków. Szczególnie alarmujący jest stan infrastruktury sanitarnej. Zniszczenie wodociągów sprawiło, że ponad 80% ludności utraciło dostęp do bezpiecznej wody pitnej, co w kontekście przeciążonego systemu ochrony zdrowia radykalnie zwiększa ryzyko wybuchu epidemii chorób zakaźnych⁸.

Z kolei kompleksowa ocena strat i potrzeb przeprowadzona w lutym 2025 roku przez Bank Światowy we współpracy z Komisją Europejską i agendami ONZ (Damage and Needs Assessment) oszacowała koszt odbudowy Gazy na około 53 mld dolarów. Z tej kwoty niemal 20 mld musiałyby zostać wydatkowane w ciągu pierwszych 3 lat, żeby było możliwe przywrócenie podstawowych warunków egzystencji. Etap ten miałby charakter kryzysowo-stabilizacyjny i koncentrowałby się na odbudowie głównych sektorów: ochrony

8 *Gaza Strip Damage Assessment*, May 2025, <https://unosat.org/products/2910> [dostęp: 18.08.2025].

zdrowia, energetyki oraz infrastruktury transportowej. Dopiero w dalszej kolejności byłoby możliwe przejście do działań rekonstrukcyjnych o charakterze systemowym obejmujących odbudowę gospodarki i tworzenie warunków do trwałego rozwoju społeczno-ekonomicznego⁹.

Raport Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) akcentuje dramatyczne cofnięcie się Gazy w wymiarze społecznym i gospodarczym – wskaźniki rozwojowe zostały zredukowane do poziomu sprzed niemal siedmiu dekad, tj. odpowiadającego połowie lat 50. XX wieku¹⁰. Oznacza to *de facto* anulowanie postępów ostatnich dziesięcioleci w edukacji, ochronie zdrowia czy dostępu do technologii cyfrowych. Jeszcze bardziej dramatyczne są dane przedstawione przez Konferencję Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD). Wynika z nich, że gospodarka Strefy uległa niemal całkowitemu załamaniu. W IV kwartale 2023 roku produkt krajowy brutto spadł o 81% w stosunku do roku poprzedniego, a do połowy 2024 roku wielkość gospodarki skurczyła się do mniej niż jednej szóstej poziomu z 2022 roku¹¹. Tak głębokie straty dowodzą, że Gaza stoi nie tylko przed kryzysem humanitarnym, lecz także przed strukturalną zapaścią społeczno-ekonomiczną, której przezwyciężenie będzie wymagać długofalowej, wielowymiarowej strategii odbudowy, integrującej aspekty polityczne, instytucjonalne i finansowe.

Strukturalne cofnięcie rozwoju społecznego i ekonomicznego

Zjawisko cofnięcia się wskaźników rozwojowych w Strefie Gazy nie jest zjawiskiem, które można wyjaśnić wyłącznie intensywnością ostatnich działań zbrojnych – ma ono charakter strukturalny i długofalowy, osadzony w realiach wieloletniej blokady gospodarczej, izolacji politycznej i chronicznych deficytów infrastrukturalnych. Oznacza to, że wojna lat 2023–2025 nie tyle

9 *Gaza Rapid Damage and Needs Assessment*, February 2025, <https://www.worldbank.org/en/country/westbankandgaza/publication/gaza-dna-2025> [dostęp: 18.08.2025].

10 *Annual Human Development Report for the Occupied Palestinian Territory 2024*, <https://www.undp.org/arab-states/publications/annual-human-development-report-occupied-palestinian-territory-2024> [dostęp: 18.08.2025].

11 *Report on the Economic Costs of the Israeli Occupation for the Palestinian People 2024*, https://unctad.org/system/files/official-document/tdb71_d3_en.pdf [dostęp: 18.08.2025].

stworzyła nowe problemy¹², ile doprowadziła do gwałtownego pogłębienia już istniejących słabości systemowych.

Cofnięcie wskaźników społeczno-gospodarczych należy wobec tego rozpatrywać nie tylko jako efekt fizycznego zniszczenia zabudowy mieszkalnej i infrastruktury krytycznej, lecz także jako rezultat długotrwałego procesu erozji społecznej i ekonomicznej. Strefa Gazy przez ponad 15 lat funkcjonowała w warunkach blokady gospodarczej nałożonej przez Izrael i Egipt, co oznaczało ograniczony dostęp do rynków zewnętrznych, surowców oraz możliwości eksportowych. Brak swobody mobilności ludności i towarów sprawiał, że gospodarka w coraz większym stopniu bazowała na pomocy międzynarodowej, a lokalne przedsiębiorstwa traciły zdolność do konkutowania i rozwijania się. Już przed ostatnią wojną bezrobocie było alarmujące – wśród osób młodych sięgało 50–60%¹³, co generowało poczucie beznadziei i sprzyjało migracji bądź podatności na radykalizację. Dostęp do usług zdrowotnych pozostawał skrajnie ograniczony nie tylko ze względu na deficyt nowoczesnych technologii i leków, lecz także na chroniczne braki kadrowe i brak możliwości szkoleń specjalistycznych poza enklawą. Równie istotnym czynnikiem była energetyczna zależność Gazy od zewnętrznych dostaw paliw i energii elektrycznej – każdorazowe ograniczenie ich przepływu skutkowało paraliżem szpitali, oczyszczalni ścieków czy sieci wodociągowych. Obecna eskalacja zbrojna doprowadziła do całkowitego załamania tych resztkowych struktur: fabryki i warsztaty przemysłowe zostały zniszczone, sektor rolniczy utracił zdolność do produkcji na własne potrzeby, a setki tysięcy osób pozbawionych pracy stanęło wobec perspektywy długotrwałej zależności od pomocy humanitarnej.

Podobne mechanizmy degradacji społeczno-gospodarczej obserwowano w innych regionach objętych chronicznymi sankcjami lub blokadami. W Iraku w latach 90. sankcje ONZ, nałożone po wojnie w Zatoce Perskiej, doprowadziły do dramatycznego pogorszenia jakości życia – wskaźniki śmiertelności dzieci i niedożywienia gwałtownie wzrosły, a system ochrony zdrowia praktycznie się załamał mimo istnienia stosunkowo rozwiniętej infrastruktury

12 *Annual Human Development Report for the Occupied Palestinian...*

13 *Report on UNCTAD assistance to the Palestinian people: Developments in the economy of the Occupied Palestinian Territory*, Geneva 2023, s. 7–10.

sprzed konfliktu. Syria po 2011 roku, objęta sankcjami międzynarodowymi i równocześnie uwikłana w wyniszczającą wojnę domową, doświadczyła podobnego regresu – inflacja i brak dostępu do leków spowodowały zapaść społeczną, której skutki będą odczuwalne przez dekady. Gaza, mimo że różni się od obu tych przypadków skalą i kontekstem politycznym, jawi się jako skrajny przykład długofalowej degradacji – miejsce, gdzie nakładają się elementy blokady gospodarczej, chronicznego kryzysu politycznego oraz destrukcji wojennej. W tym sensie stanowi nie tylko lokalny problem humanitarny, lecz także modelowy przypadek pokazujący jak wieloletnie nakładanie się blokad i sankcji może zepchnąć społeczeństwo w głęboki regres cywilizacyjny, z którego powrót do normalności staje się nieporównywalnie trudniejszy niż w warunkach krótkotrwałego kryzysu.

Na poziomie społecznym kryzys dotknął najbardziej newralgicznych grup, tj.: dzieci, młodzieży i kobiet. Według danych WHO wskaźniki niedożywienia ostrego i przewlekłego u dzieci poniżej 5 roku życia osiągnęły poziomy alarmowe, porównywalne z sytuacją obserwowaną w Somalii podczas klęsk głodu w latach 2011–2012¹⁴. Równocześnie kryzys edukacyjny pogłębia to, że ponad 70% placówek oświatowych w Gazie zostało uszkodzonych lub całkowicie zniszczonych, co oznacza praktyczny paraliż systemu edukacji. Brak dostępu do szkoły nie tylko ogranicza szanse rozwojowe młodego pokolenia, lecz także zwiększa ryzyko dalszej radykalizacji i wykorzystania dzieci przez ugrupowania zbrojne¹⁵.

Sytuacja zdrowotna jest również dramatyczna. Zniszczenie szpitali oraz niedobory leków i sprzętu medycznego sprawiają, że wskaźniki śmiertelności z przyczyn możliwych do uniknięcia, takich, jak: powikłania porodowe, choroby przewlekłe, infekcje, wzrosły wielokrotnie. To cofnięcie w sferze zdrowia publicznego odpowiada warunkom z lat 50. XX wieku, kiedy dostęp do nowoczesnej medycyny był minimalny. W tym kontekście cofnięcie rozwoju o blisko siedem dekad nie jest jedynie statystyczną figurą, lecz realnym doświadczeniem społeczeństwa palestyńskiego, które zostało zmuszone do życia w warunkach porównywalnych z połową XX wieku.

14 *Occupied Palestinian Territory: Health Cluster Situation Report, Gaza*, Geneva 2024, s. 4–6.

15 *Education under Fire: Impact of the Gaza Conflict on Students and Schools*, Jerusalem 2024, s. 2–5.

Uważam, że porównanie skali zniszczeń i perspektyw odbudowy Gazy z innymi przypadkami w regionie Bliskiego Wschodu pozwala lepiej uchwycić złożoność wyzwań stojących przed społecznością międzynarodową. Irak po 2003 roku mimo olbrzymiego wsparcia finansowego ze strony Stanów Zjednoczonych Ameryki i społeczności międzynarodowej nie zdołał skutecznie odbudować podstawowych sektorów gospodarki. Korupcja, brak bezpieczeństwa i słabość instytucji sprawiły, że nawet ponad 60 mld dolarów wydanych na infrastrukturę energetyczną i wodno-kanalizacyjną przyniosło rezultaty ograniczone i fragmentaryczne¹⁶. Syria, gdzie wojna domowa od 2011 roku zniszczyła majątek o wartości szacowanej na ponad 400 mld dolarów, pokazuje, że bez politycznego rozwiązania konfliktu odbudowa jest praktycznie niemożliwa, a materialne straty są nierozzerwalnie związane z rozpadem więzi społecznych i masową emigracją ludności¹⁷. Z kolei przykład Libanu, a zwłaszcza odbudowy Bejrutu po wojnie w 2006 roku¹⁸, potwierdza, że międzynarodowa mobilizacja środków może przynieść szybkie i widoczne efekty, pod warunkiem zachowania minimalnej stabilności instytucjonalnej, choć i tam proces był nierównomierny i wybiórczy¹⁹. Gaza różni się od wszystkich tych przypadków, ponieważ nie dysponuje suwerennym państwem zdolnym do koordynacji działań rekonstrukcyjnych, a jej status prawny i polityczny pozostaje nieustannie przedmiotem sporów. W konsekwencji można przyjąć, że nawet po zaangażowaniu ogromnych środków finansowych odbudowa Gazy nie powiedzie się bez równoczesnego stworzenia trwałych uregulowań politycznych i instytucjonalnych. W przeciwnym razie grozi jej powtórzenie scenariusza irackiego lub syryjskiego, gdzie gigantyczne inwestycje nie przełożyły się na stabilizację ani na poprawę życia ludności. Skala zniszczeń w Strefie Gazy oraz wynikające z niej koszty odbudowy stanowią jeden z najpoważniejszych wyzwań współczesnej polityki międzynarodowej. Dane UNOSAT, Banku Światowego, UNDP i UNCTAD jednoznacznie wskazują na

16 *Reconstructing Iraq: Challenges and Lessons from Post-2003 State-Building*, Brussels 2019, s. 15–18.

17 *Syria at War: Eight Years On*, Beirut 2019, s. 7–10.

18 S. Makdisi, *The Lessons of Lebanon's Reconstruction: Aid, Development, and International Involvement*, „The Middle East Journal” 2008, nr 1, s. 29–33.

19 *The Toll of War: The Economic and Social Consequences of the Conflict in Syria*, Washington 2017, s. 12–16.

bezprecedensową degradację infrastrukturalną, gospodarczą i społeczną, która cofnęła rozwój regionu o blisko siedem dekad. Porównania z Irakiem, Syrią i Libanem pokazują, że bez stabilnych podstaw politycznych i instytucjonalnych nawet największe środki finansowe nie zagwarantują skutecznej odbudowy. Gaza wymaga zatem nie tylko programu rekonstrukcji materialnej, lecz także spójnej wizji politycznej i międzynarodowego konsensusu, które mogłyby stworzyć warunki trwałego pokoju i rozwoju.

Dynamika operacyjna w mieście Gaza

Obecna dynamika militarna w mieście Gaza ujawnia długofalowy charakter konfliktu asymetrycznego, w którym Siły Obronne Izraela (IDF) wchodzą w fazę manewrowo-okupacyjną, a Hamas skutecznie dostosowuje się do realiów wojny partyzanckiej. Zatwierdzony przez gabinet bezpieczeństwa Izraela plan operacyjny opiera się na ofensywie lądowej mającej na celu zajęcie strategicznych dzielnic Zeitun, Sabra i Shejaia. Jednakże nie chodzi wyłącznie o przejęcie terytorium, ale o trwałe jego utrzymanie, co wymaga obecności stałych garnizonów, rozbudowy sieci logistycznej oraz zdolności do neutralizacji działań partyzanckich²⁰. Gaza City, o wyjątkowo gęstej zabudowie, rozwiniętej infrastrukturze podziemnej i silnym nasyceniu ludnością cywilną, staje się dla IDF środowiskiem operacyjnym, które zgodnie z teorią MOUT (Military Operations in Urban Terrain)²¹ strukturalnie faworyzuje siły nieregularne.

Hamas jako podmiot niepaństwowy wykształcił model działania, który łączy elementy klasycznej partyzantki miejskiej, doświadczeń Hezbollahu z południowego Libanu oraz adaptacji do współczesnych technologii. Jego zdolności bojowe obejmują trzy zasadnicze komponenty:

- 1) taktykę asymetryczną – Hamas powszechnie stosuje improwizowane ładunki wybuchowe (IED) zarówno w formie min pułapek, jak i ładunków ukrytych w infrastrukturze cywilnej. Uzupełniają je zasadzki

20 M. Milshtein, *The Gaza Strip as an Arena of Asymmetric Conflict: IDF Strategy and Hamas Adaptation*, „Middle East Policy” 2024, nr 3, s. 14–19.

21 D.E. Johnson, *Military Operations in Urban Terrain: The Evolution of MOUT Doctrine and Practice*, Santa Monica 2019, s. 22–31.

- prorowadzone przez małe komórki bojowe (2–6 bojowników), snajperów wykorzystujących wieżowce i ruiny oraz zmasowane ostrzały moździerzowe. Takie działania wymuszają na IDF utrzymywanie dużych rezerw do ochrony zaplecza logistycznego i linii zaopatrzenia;
- 2) wykorzystanie infrastruktury podziemnej – podstawową przewagą Hamasu pozostaje rozbudowana sieć tuneli, tzw. metro Gazy, szacowana przez źródła izraelskie na ponad 400 km długości. Sieć ta umożliwia rotację bojowników, składowanie broni, prowadzenie działań snajperskich i raketowych oraz nagłe ataki na tyły oddziałów izraelskich. Tunelowa infrastruktura Hamasu czyni z Gazy unikatowy przykład konfliktu²², w którym przestrzeń podziemna staje się pełnoprawnym teatrem działań militarnych²³;
 - 3) struktura organizacyjna i elastyczność dowodzenia – Hamas nie jest luźną siecią, lecz zhierarchizowaną strukturą quasi-państwową mającą skrzydło polityczne, administracyjne i militarne. Skrzydło zbrojne, Brygady Izz ad-Din al-Kassam, liczy – według szacunków izraelskich i amerykańskich – od 25 do 40 tys. bojowników, z czego ok. 10–15 tys. uznaje się za dobrze wyszkolonych i wyposażonych. Cechą charakterystyczną jest decentralizacja taktyczna – małe komórki bojowe operują z dużą autonomią, z jednoczesnym zachowaniem spójnej strategii erozyjnej²⁴.

Warto zauważyć, że Hamas, wzorem Hezbollahu, integruje działania militarne z propagandą i wojną informacyjną. Każdy atak snajperski, zasadzka czy udane użycie IED jest natychmiast dokumentowane i rozpowszechniane w kanałach medialnych, co podważa narrację Izraela o „pełnym oczyszczeniu” kolejnych sektorów miasta. Hamas wykorzystuje również drony komercyjne zarówno do obserwacji, jak i do przenoszenia ładunków wybuchowych,

22 A. Harel, *Hamas' 'Metro' Poses Greater Challenge to Israel Than Rocket Fire*, <https://www.haaretz.com/israel-news/2021-05-14/ty-article/.premium/hamas-metro-poses-greater-challenge-to-israel-than-rocket-fire/0000017f-e2b2-d0f7-a9ff-f6b-73d9e0000> [dostęp: 18.08.2025].

23 M. Knights, *The Gaza Tunnel Network and the Evolution of Hamas' Military Doctrine*, „CTC Sentinel” 2015, nr 8, s. 1–6.

24 *Hamas: Background and Issues for Congress*, Washington 2021, s. 7–9.

co wpisuje się w powszechny trend „militaryzacji technologii cywilnych” obserwowany w konfliktach XXI wieku (Ukraina, Syria, Irak).

Analiza z punktu widzenia teorii działań asymetrycznych wskazuje, że Hamas realizuje strategię erozyjną, celem bowiem nie jest konwencjonalne zwycięstwo, lecz długotrwałe wyniszczenie przeciwnika poprzez straty materialne, ofiary wśród żołnierzy i presję polityczną. Izrael mimo przewagi technologicznej (systemy precyzyjnego rażenia, rozpoznanie satelitarne, drony bojowe) jest zmuszony do prowadzenia działań w środowisku zurbanizowanym, które neutralizuje wiele z tych przewag. Każda próba stabilizacji zdobytych dzielnic wymaga utrzymywania garnizonów i konwojów logistycznych, narażonych na ataki, co zwiększa koszty długoterminowe operacji.

Z perspektywy porównawczej można zauważyć wyraźne analogie do sytuacji w Bagdadzie po 2003 roku²⁵, w Aleppo w latach 2012–2016²⁶ czy w Bejrucie w 1982 roku²⁷. W każdym z tych przypadków siły konwencjonalne napotkały na granice własnych możliwości, gdy przeciwnik wykorzystywał środowisko zurbanizowane i cieszył się minimalnym poparciem społecznym. Gaza, pozbawiona własnych struktur państwowych i znajdująca się pod blokadą, wzmacnia dodatkowo dynamikę asymetryczną: każda eskalacja przemocy przeciwko ludności cywilnej zwiększa poparcie dla Hamasu i delegitymizuje działania Izraela na arenie międzynarodowej.

Podsumowując, obecna dynamika w mieście Gaza pokazuje, że Hamas nie jest wyłącznie organizacją terrorystyczną, lecz hybrydowym podmiotem łączącym funkcje militarne, administracyjne i propagandowe. Wymusza to na IDF prowadzenie długotrwałych operacji okupacyjnych o wysokich kosztach, obciążonych ryzykiem operacyjnym i politycznym. Konflikt ten stanowi współczesny przykład laboratorium wojny asymetrycznej, w którym skuteczność nie wynika z przewagi sprzętowej, lecz z odporności organizacyjnej, adaptacji taktycznej i zdolności do mobilizacji zasobów w warunkach skrajnego kryzysu.

25 A. Hashim, *Insurgency and Counter-Insurgency in Iraq*, Ithaca–London 2006, s. 210–237.

26 C. Phillips, *The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East*, New Haven–London 2016, s. 174–200

27 W. Harris, *Faces of Lebanon: Sects, Wars, and Global Extensions*, Princeton 1997, s. 215–230.

Sytuacja humanitarna

Aktualna sytuacja humanitarna w Strefie Gazy charakteryzuje się bezprecedensową skalą kryzysu, w którym czynniki materialne, zdrowotne i polityczne splatają się w jeden dramatyczny obraz społecznego załamania. Według danych Integrated Food Security Phase Classification (IPC) z połowy 2025 roku ponad 80% mieszkańców Gazy znajduje się w stanie tzw. katastrofального braku bezpieczeństwa żywnościowego, a blisko 500 tys. osób stoi na granicy śmierci głodowej²⁸. Dane te korespondują z raportami Światowej Organizacji Zdrowia, które dokumentują gwałtowny wzrost zachorowań na choroby zakaźne, w tym ostre biegunki, infekcje dróg oddechowych i wirusowe zapalenia wątroby, wynikających z braku dostępu do czystej wody, przeludnienia w schroniskach i przeciążenia systemu opieki zdrowotnej. Ministerstwo Zdrowia w Gazie potwierdza, że od czerwca do sierpnia 2025 roku odnotowano kilkadziesiąt przypadków śmierci dzieci spowodowanych niedożywieniem, a także ponad 1100 ofiar śmiertelnych wśród cywilów próbujących zdobyć żywność i leki wokół punktów dystrybucji pomocy²⁹.

Kryzys ten został dodatkowo spotęgowany przez zasadniczą zmianę systemu dystrybucji pomocy. Do wiosny 2025 roku odpowiedzialność za ten proces spoczywała na agendach ONZ, takich jak UNRWA czy WFP, które choć borykały się z wieloma ograniczeniami, utrzymywały względnie przejrzysty i przewidywalny mechanizm redystrybucji. W maju 2025 roku system ten został zastąpiony przez prywatne przedsięwzięcie – Gaza Humanitarian Foundation (GHF)³⁰ – kierowane przez byłego agenta CIA i zabezpieczone przez amerykańskich kontraktorów wojskowych. Decyzja ta, wprowadzona pod naciskiem części środowisk politycznych, radykalnie zmieniła logikę dostaw: liczba punktów dystrybucyjnych została zredukowana do kilku silnie chronionych lokalizacji dostępnych wyłącznie w określonych godzinach i dla ograniczonej liczby osób. W praktyce wywołało to powtarzające się sceny chaosu, w których cywile ginęli w wyniku ostrzałów, paniki i prób szturmowania konwojów. Gaza Humanitarian Foundation, działając na zasadzie kontraktowej,

28 *Gaza Strip: Acute Food Insecurity Situation*, <https://www.ipcinfo.org/> [dostęp: 18.08.2025].

29 *Situation Report on Civilian Casualties and Malnutrition*, Gaza 2025.

30 *Annual Humanitarian Report 2025*, Gaza 2025.

kładzie nacisk na bezpieczeństwo operacyjne i ochronę własnych zasobów, a nie na maksymalizację dostępu ludności do podstawowych dóbr. Taka prywatyzacja pomocy humanitarnej doprowadziła do sytuacji, w której wsparcie – z definicji neutralne i bezwarunkowe – stało się elementem zarządzanym w kategoriach ryzyka, zysku i kosztu operacyjnego.

Nie mniej istotny jest wymiar polityczny. Przez wiele miesięcy izraelska narracja utrzymywała, że Hamas systematycznie przejmuje i zawłaszcza pomoc humanitarną dostarczaną przez ONZ. Ustalenia dziennika „The Washington Post”³¹, a także wypowiedzi przedstawicieli izraelskiej armii wskazują, że nigdy nie znaleziono dowodów na istnienie zorganizowanego procederu kradzieży pomocy przez Hamas. Oznacza to, że wielokrotnie powtarzany argument, którym uzasadniano ograniczanie dostaw żywności i leków do Gazy, nie znajduje potwierdzenia w faktach. Co więcej, w południowych sektorach Strefy Hamas dzięki swojej lokalnej obecności i strukturze pełni rolę pośrednika w redystrybucji części dostaw. Paradoks polega na tym, że dla wielu mieszkańców kanały kontrolowane przez Hamas są bardziej przewidywalne i mniej narażone na chaos niż te koordynowane przez GHF. Oznacza to, że każda forma dystrybucji pomocy ma nie tylko wymiar humanitarny, lecz także polityczny – w oczach społeczności lokalnej wzmacnia lub osłabia legitymizację określonych podmiotów.

W tym kontekście Gaza staje się laboratorium nowych form instrumentalizacji pomocy humanitarnej. Po pierwsze, pomoc przestała być neutralna, stała się narzędziem walki politycznej, którego dystrybucja przesądza o hierarchii władzy w lokalnych społecznościach. Po drugie, dystrybucja została sprywatyzowana, jej funkcjonowanie opiera się na logice kontraktowej, co rodzi pytania o przyszłość międzynarodowych standardów humanitarnych w warunkach konfliktów asymetrycznych. Po trzecie, pomoc została spolaryzowana – jej kanały stały się linią sporu między Izraelem, społecznością międzynarodową, Hamasem i nowymi podmiotami prywatnymi, co osłabia zaufanie społeczne i zwiększa ryzyko przemocy wokół punktów dystrybucyjnych.

Wnioski płynące z tej sytuacji w Strefie Gazy są niezwykle alarmujące. Kryzys humanitarny w Gazie nie jest już wyłącznie konsekwencją zniszczeń

31 *Israel has not proven Hamas steals aid in Gaza*, <https://www.washingtonpost.com/world/2024/02/12/israel-gaza-aid-hamas/> [dostęp: 18.08.2025].

wojennych czy blokady, lecz stał się wynikiem świadomej gry politycznej wokół pomocy. W efekcie neutralność – fundament prawa humanitarnego – została poważnie podważona. Społeczność międzynarodowa, zwłaszcza Unia Europejska, Kanada i Wielka Brytania, coraz wyraźniej krytykują izraelską politykę ograniczania dostaw, wskazując, że prowadzi ona do zbiorowej odpowiedzialności i łamania prawa humanitarnego. Jednakże bez przywrócenia instytucjonalnych i przejrzystych mechanizmów dystrybucji – opartych na ONZ i wyspecjalizowanych agencjach humanitarnych – Gaza pozostanie miejscem, w którym pomoc humanitarna jest narzędziem kontroli, a nie wsparcia.

Perspektywa polityczna

Analiza perspektywy politycznej konfliktu w Strefie Gazy obrazuje rosnące napięcia wewnętrzne w Izraelu, które w istotny sposób oddziałują na kształt strategii rządu i na możliwości osiągnięcia porozumienia w sprawie rozejmu. Jednym z głównych czynników determinujących dynamikę polityczną jest kwestia izraelskich zakładników przetrzymywanych przez Hamas. Od początku ofensywy stała się ona centralnym elementem debaty publicznej wywierającym presję na gabinet Benjamina Netanjahu. Z jednej strony część społeczeństwa domaga się kontynuowania działań militarnych aż do całkowitej eliminacji Hamasu, nawet kosztem życia zakładników. Z drugiej, narasta silny nurt opinii publicznej, który postuluje zawarcie rozejmu i priorytetowe traktowanie negocjacji w sprawie uwolnienia porwanych. Brak jednoznacznej strategii w tym zakresie powoduje, że rząd balansuje między stanowiskiem twardym, podtrzymywanym przez frakcje skrajnie prawicowe, a oczekiwaniami umiarkowanych grup społecznych i rodzin zakładników.

Narastające protesty wewnętrzne, które od wiosny 2025 roku przybierają na sile w Tel Awiwie, Jerozolimie i Hajfie, stały się jednym z najbardziej widocznych przejawów kryzysu politycznego³². Demonstracje, w których

32 *Mass Protests Sweep Tel Aviv, Jerusalem and Haifa Amid Gaza War and Hostage Crisis*, <https://www.haaretz.com/israel-news/2025-05-12/ty-article/.premium/mass-protests-sweep-tel-aviv-jerusalem-and-haifa/0000018f-7c0a-d7f8-a9ff-ff6fa6e70000> [dostęp: 18.08.2025].

uczestniczą dziesiątki tysięcy obywateli³³, łączą postulaty zakończenia wojny, uwolnienia zakładników oraz dymisji rządu oskarżanego o nieudolność i instrumentalizację konfliktu dla utrzymania się przy władzy³⁴. Protesty te wpisują się w szerszy kontekst kryzysu legitymizacji rządu Netanjahu, który już wcześniej zmagał się z falą niezadowolenia społecznego w związku z próbą reformy sądownictwa i oskarżeniami korupcyjnymi. W tym sensie wojna w Gazie stała się katalizatorem istniejących już podziałów, pogłębiając polaryzację izraelskiego społeczeństwa.

Znaczenie opinii publicznej dla izraelskiej polityki bezpieczeństwa jest nie do przecenienia, ponieważ system polityczny Izraela charakteryzuje się stosunkowo dużą wrażliwością na presję oddolną. Sondaże opinii publicznej wskazują na rosnące zmęczenie wojną i spadek poparcia dla koncepcji „totalnej eliminacji Hamasu”, co w coraz większym stopniu oddziałuje na debatę parlamentarną i strategię opozycji. Partie centrowe i lewicowe, w tym Jesz Atid i Partia Pracy, wykorzystują niezadowolenie społeczne do budowania narracji, że obecna polityka rządu prowadzi do dalszej izolacji Izraela na arenie międzynarodowej oraz zwiększa ryzyko strategiczne poprzez wydłużanie konfliktu. W rezultacie Netanjahu znajduje się pod jednoczesną presją ze strony frakcji skrajnie prawicowych, domagających się eskalacji działań oraz opozycji i opinii publicznej, które postulują deeskalację i rozejm.

W tym kontekście strategia izraelskiego rządu staje się wewnętrznie sprzeczna. Z jednej strony polityka militarna kontynuuje logikę eskalacji, czego wyrazem są kolejne operacje ofensywne w Gaza City. Z drugiej strony rośnie świadomość, że brak politycznego rozwiązania zarówno w sprawie zakładników, jak i długofalowego statusu Gazy prowadzi do erozji społecznego poparcia i potencjalnie do destabilizacji wewnętrznej. Perspektywa polityczna konfliktu pokazuje Izrael jako państwo rozdarte między koniecznością utrzymania spójności w obliczu zewnętrznego zagrożenia a rosnącą presją wewnętrzną, która coraz bardziej ogranicza pole manewru rządu i zmusza go do rewizji dotychczasowej strategii.

33 *Tens of Thousands Rally Against Netanyahu, Demand Deal to Free Hostages*, <https://www.timesofisrael.com/liveblog-may-18-2025/> [dostęp: 18.08.2025].

34 *Israel Sees Largest Anti-Government Protests Since Gaza War Began*, <https://www.aljazeera.com/news/2025/5/20/israel-sees-largest-anti-government-protests-since-gaza-war-began> [dostęp: 18.08.2025].

Geopolityczne implikacje i międzynarodowe narracje

Konflikt w Strefie Gazy nie może być postrzegany wyłącznie w kategoriach lokalnych, gdyż jego skutki mają bezpośrednie przełożenie na równowagę geopolityczną w całym regionie Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Reakcje państw sąsiadujących z Gazą – Egiptu, Libanu i Jordanii – ilustrują skalę obaw przed eskalacją kryzysu i jego transgranicznymi konsekwencjami. Egipt, tradycyjnie odgrywający rolę mediatora w konfliktach izraelsko-palestyńskich, od początku wojny prowadzi aktywną dyplomację, jednocześnie stanowczo odrzuca możliwość przesiedlenia palestyńskich uchodźców na Synaj, co uznano za zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego i stabilności społecznej kraju. Jordania, mająca największą diasporę palestyńską, wyraża podobne obawy – władze w Ammanie ostrzegają, że jakiegokolwiek próby masowych przesiedleń oznaczałyby naruszenie równowagi demograficznej i mogłyby wywołać gwałtowne napięcia polityczne. Z kolei Liban, którego system polityczny i społeczny pozostaje chronicznie osłabiony obecnością obozów palestyńskich od 1948 roku, zdecydowanie sprzeciwia się wszelkim planom, które mogłyby zwiększyć liczbę uchodźców i jeszcze bardziej zdestabilizować sytuację wewnętrzną.

Na tym tle szczególne kontrowersje wzbudziły doniesienia medialne o rzekomych rozmowach Izraela z państwami afrykańskimi – Sudanem Południowym³⁵, Etiopią³⁶ i Libią³⁷ – dotyczących potencjalnego przesiedlenia części ludności palestyńskiej. Według Associated Press wstępne konsultacje z władzami Sudanu Południowego miały obejmować możliwość utworzenia tymczasowych obozów finansowanych przez Izrael. Choć rząd w Dżubie stanowczo zaprzeczył tym informacjom, źródła dyplomatyczne sugerują, że podobne koncepcje były rzeczywiście omawiane w kuluarach³⁸. W przypadku Etiopii

35 *South Sudan Denies Talks with Israel on Hosting Palestinian Refugees*, <https://www.middleeasteye.net/news/south-sudan-denies-israel-palestinian-refugees-talks> [dostęp: 18.08.2025].

36 *Israel eyed Ethiopia as potential destination for Gaza Palestinians*, <https://www.middleeasteye.net/news/israel-ethiopia-gaza-palestinians-relocation> [dostęp: 18.08.2025].

37 *US, Libya Deny Reports on Israeli Plan to Transfer Palestinians*, <https://www.timesofisrael.com/us-libya-deny-reports-israel-plan-palestinians> [dostęp: 18.08.2025].

38 *Israel Floated Plan to Relocate Palestinians to South Sudan, Officials Say*, <https://apnews.com/article/israel-palestinians-south-sudan-relocation-2025> [dostęp: 18.08.2025].

brak jest twardych dowodów na oficjalne rozmowy, ale kontekst regionalny, w tym trwający spór o region Al-Fashaga między Etiopią a Sudanem, czyni takie doniesienia szczególnie drażliwymi. Jeszcze większe poruszenie wywołały informacje dotyczące Libii. Portal Axios donosił, że izraelski Mossad miał przedstawiać Amerykanom plan przesiedlenia Palestyńczyków do tego kraju, a minister rolnictwa Awi Dichter publicznie określił Libię jako idealne miejsce ze względu na jej długie wybrzeże i potencjał gospodarczy³⁹. Zarówno władze Stanów Zjednoczonych Ameryki, jak i libijskie źródła zdementowały te doniesienia, ale ich nagłośnienie w mediach spowodowało falę krytyki i oskarżeń o próbę legitymizacji praktyk zbliżonych do czystek etnicznych.

Ewentualne przesiedlenia Palestyńczyków do Afryki niosą ze sobą poważne ryzyko destabilizacji całych obszarów Afryki Północnej i Rogu Afryki. Sudan Południowy, jedno z najmłodszych i najbardziej niestabilnych państw świata, zmagają się z własnymi konfliktami etnicznymi i gospodarczymi. Utworzenie tam nowych obozów uchodźców mogłoby spotęgować napięcia społeczne i stać się zarzewiem przemocy. Podobnie w Libii, gdzie rywalizacja pomiędzy rządem w Trypolisie a siłami gen. Chalify Haftara już teraz blokuje proces polityczny, przyjęcie dodatkowej ludności palestyńskiej zostałoby potraktowane jako ingerencja zewnętrzna i mogłoby wywołać reakcję łańcuchową w regionie. W Etiopii, obciążonej konsekwencjami wojny w Tigraju, kolejne przesiedlenia uchodźców mogłyby doprowadzić do wzrostu napięć etnicznych i nasilenia kryzysu humanitarnego.

W szerszej perspektywie świat arabski i muzułmański wykorzystuje narrację o rzekomych planach przesiedlenia Palestyńczyków jako element mobilizacji politycznej i dyplomatycznej. Arabia Saudyjska, prowadząca ostrożną normalizację stosunków z Izraelem, znalazła się pod silną presją opinii publicznej i własnych elit religijnych, które otwarcie potępiają próby wypędzenia Palestyńczyków jako akt sprzeczny z prawem międzynarodowym i zasadami islamu. Katar, tradycyjny sponsor palestyńskiej pomocy humanitarnej, intensyfikuje działania medialne za pośrednictwem Al Jazeera, prezentując sytuację w Gazie jako przykład zbiorowej kary i „etnicznej czystki”. Turcja z kolei, pod przywództwem Recepta Tayyipa Erdoğan, wykorzystuje kryzys

39 *Mossad Proposed Relocating Palestinians to Libya, U.S. Briefed*, <https://www.axios.com/2025/07/10/israel-mossad-libya-palestinians-relocation> [dostęp: 18.08.2025].

do wzmacniania swojego wizerunku jako obrońcy muzułmanów i jednego z głównych krytyków Izraela na arenie międzynarodowej. Iran, dla którego sprawa palestyńska jest integralnym elementem strategii ideologiczno-geopolitycznej, określa działania Izraela mianem zbrodni ludobójstwa i wzmacnia wsparcie dla Hamasu oraz innych ugrupowań oporu.

Na arenie międzynarodowej dyskurs dotyczący tych planów koncentruje się wokół oskarżeń o próbę przeprowadzenia etnicznych czystek. Organizacje międzynarodowe, w tym Human Rights Watch i Amnesty International, podkreślają, że jakiegokolwiek przesiedlenia wymuszone z terytorium Gazy byłyby sprzeczne z IV konwencją genewską i mogłyby stanowić zbrodnię przeciwko ludzkości. Unia Europejska, Kanada oraz Wielka Brytania wielokrotnie potępiały takie koncepcje, wskazując, że prowadziłyby one nie tylko do nieodwracalnych szkód społecznych, lecz także do destabilizacji całego regionu MENA i Afryki. W narracji globalnej kryzys w Gazie staje się coraz częściej interpretowany nie jako lokalny spór izraelsko-palestyński, lecz jako test wiarygodności systemu prawa międzynarodowego i zdolności wspólnoty międzynarodowej do przeciwdziałania masowym naruszeniom praw człowieka.

Zakończenie

Analiza obecnej dynamiki konfliktu w Strefie Gazy wskazuje jednoznacznie, że mamy do czynienia nie z incydentalnym kryzysem, lecz ze strukturalnym konfliktem o wieloletnim charakterze, którego podłoże tkwi zarówno w nierozwiązanych sporach politycznych, jak i w trwałym załamaniu społecznym, gospodarczym i instytucjonalnym. Skala zniszczeń materialnych, sięgająca według UNOSAT ponad połowy zabudowy mieszkaniowej i infrastrukturalnej, a także dramatyczne cofnięcie wskaźników rozwojowych o kilkadziesiąt lat (UNDP) dowodzą, że Gaza nie jest w stanie funkcjonować bez zewnętrznego wsparcia w perspektywie dekad. Oznacza to, że każdy plan polityczny czy wojskowy musi być analizowany nie tylko z punktu widzenia bieżącej sytuacji, lecz także jego konsekwencji dla stabilności długoterminowej.

Strategia izraelska, polegająca na przejęciu kontroli nad Gazą City i wejściu w fazę okupacyjno-manewrową, niesie ze sobą ogromne koszty i ograniczenia. Z wojskowego punktu widzenia długotrwała obecność sił IDF w gęsto zurbanizowanym i zniszczonym środowisku generuje rosnące ryzyka

logistyczne, wymaga utrzymywania ciągłych linii zaopatrzeniowych oraz wystawia żołnierzy na stałe ataki asymetryczne ze strony Hamasu i innych ugrupowań operujących w strukturze partyzancko-sieciowej. Z politycznego punktu widzenia okupacja grozi dalszą radykalizacją społeczeństwa palestyńskiego, osłabieniem izraelskiej pozycji międzynarodowej oraz narastającą presją wewnętrzną, czego symptomem są masowe protesty w Izraelu domagające się zakończenia wojny i powrotu zakładników. Krótkoterminowe korzyści militarne mogą zatem zostać zniwelowane przez długofalowe koszty polityczne i społeczne.

W tej sytuacji istotne znaczenie zyskuje potrzeba wypracowania nowej, realistycznej wizji polityczno-rozwojowej dla Palestyny. Coraz więcej analiz, m.in. opublikowane w „Foreign Affairs” propozycje działań humanitarnych oraz raport RAND Corporation „A Spatial Vision for Palestine”⁴⁰, wskazuje, że przyszłość regionu nie może być oparta wyłącznie na zarządzaniu kryzysem czy cyklicznych rozejmach, lecz musi uwzględniać długookresową odbudowę społeczno-gospodarczą. Oznacza to inwestycje w infrastrukturę, edukację i gospodarkę, ale także stworzenie politycznych uregulowań, które zapewniłyby Palestyńczykom poczucie sprawczości i perspektywę rozwoju. Bez takiej wizji, łączącej aspekty polityczne, humanitarne i rozwojowe, Strefa Gazy pozostanie areną niekończącej się spirali przemocy i zniszczeń, destabilizującą zarówno region Bliskiego Wschodu, jak i obszary sąsiednie w Afryce Północnej.

Bibliografia

- A Spatial Vision for Palestine*, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3444-1.html [dostęp: 12.09.2025].
- Annual Human Development Report for the Occupied Palestinian Territory 2024*, <https://www.undp.org/arab-states/publications/annual-human-development-report-occupied-palestinian-territory-2024> [dostęp: 18.08.2025].
- Annual Humanitarian Report 2025, Gaza 2025*.
- Education under Fire: Impact of the Gaza Conflict on Students and Schools*, Jerusalem 2024.
- Gaza Damage and Needs Assessment*, Washington 2025.
- Gaza Rapid Damage and Needs Assessment*, February 2025, <https://www.worldbank.org/en/country/westbankandgaza/publication/gaza-dna-2025> [dostęp: 18.08.2025].

40 *A Spatial Vision for Palestine*, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3444-1.html [dostęp: 12.09.2025].

- Gaza Strip Damage Assessment*, May 2025, <https://unosat.org/products/2910> [dostęp: 18.08.2025].
- Gaza Strip: Acute Food Insecurity Analysis 2024–2025*, Rome 2025.
- Gaza Strip: Acute Food Insecurity Situation*, <https://www.ipcinfo.org/> [dostęp: 18.08.2025].
- Hamas: Background and Issues for Congress*, Washington 2021.
- Harel A., *Hamas' 'Metro' Poses Greater Challenge to Israel Than Rocket Fire*, <https://www.haaretz.com/israel-news/2021-05-14/ty-article/.premium/hamas-metro-poses-greater-challenge-to-israel-than-rocket-fire/0000017f-e2b2-d0f7-a9ff-f6b73d9e0000> [dostęp: 18.08.2025].
- Harris W., *Faces of Lebanon: Sects, Wars, and Global Extensions*, Princeton 1997.
- Hashim A., *Insurgency and Counter-Insurgency in Iraq*, Ithaca–London 2006.
- Health Situation Report – Gaza*, Geneva 2025.
- Israel eyed Ethiopia as potential destination for Gaza Palestinians*, <https://www.middleeasteye.net/news/israel-ethiopia-gaza-palestinians-relocation> [dostęp: 18.08.2025].
- Israel Floated Plan to Relocate Palestinians to South Sudan, Officials Say*, <https://apnews.com/article/israel-palestinians-south-sudan-relocation-2025> [dostęp: 18.08.2025].
- Israel has not proven Hamas steals aid in Gaza*, <https://www.washingtonpost.com/world/2024/02/12/israel-gaza-aid-hamas/> [dostęp: 18.08.2025].
- Israel Sees Largest Anti-Government Protests Since Gaza War Began*, <https://www.aljazeera.com/news/2025/5/20/israel-sees-largest-anti-government-protests-since-gaza-war-began> [dostęp: 18.08.2025].
- Johnson D.E., *Military Operations in Urban Terrain: The Evolution of MOUT Doctrine and Practice*, Santa Monica 2019.
- Knights M., *The Gaza Tunnel Network and the Evolution of Hamas' Military Doctrine*, „CTC Sentinel” 2015, nr 8.
- Makdisi S., *The Lessons of Lebanon's Reconstruction: Aid, Development, and International Involvement*, „The Middle East Journal” 2008, nr 1.
- Malley R., *The Middle East after Gaza: Diplomacy in an Age of Conflict*, „Foreign Affairs” 2025.
- Mass Protests Sweep Tel Aviv, Jerusalem and Haifa Amid Gaza War and Hostage Crisis*, <https://www.haaretz.com/israel-news/2025-05-12/ty-article/.premium/mass-protests-sweep-tel-aviv-jerusalem-and-haifa/0000018f-7c0a-d7f8-a9ff-ff6fa6e70000> [dostęp: 18.08.2025].
- Milshtein M., *The Gaza Strip as an Arena of Asymmetric Conflict: IDF Strategy and Hamas Adaptation*, „Middle East Policy” 2024, nr 3.
- Mossad Proposed Relocating Palestinians to Libya, U.S. Briefed*, <https://www.axios.com/2025/07/10/israel-mossad-libya-palestinians-relocation> [dostęp: 18.08.2025].
- Occupied Palestinian Territory: Health Cluster Situation Report, Gaza*, Geneva 2024.
- Phillips C., *The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East*, New Haven–London 2016.

- Reconstructing Iraq: Challenges and Lessons from Post-2003 State-Building*, Brussels 2019.
- Report on the Economic Costs of the Israeli Occupation for the Palestinian People 2024*, https://unctad.org/system/files/official-document/tdb71_d3_en.pdf [dostęp: 18.08.2025].
- Report on UNCTAD assistance to the Palestinian people: Developments in the economy of the Occupied Palestinian Territory*, Geneva 2023.
- Satellite Analysis of Destruction in Gaza*, Geneva 2025.
- Situation Report on Civilian Casualties and Malnutrition*, Gaza 2025.
- South Sudan Denies Talks with Israel on Hosting Palestinian Refugees*, <https://www.middleeasteye.net/news/south-sudan-denies-israel-palestinian-refugees-talks> [dostęp: 18.08.2025].
- Syria at War: Eight Years On*, Beirut 2019.
- Tens of Thousands Rally Against Netanyahu, Demand Deal to Free Hostages*, <https://www.timesofisrael.com/liveblog-may-18-2025/> [dostęp: 18.08.2025].
- The Gaza Economy Collapse: Mid-2024 Assessment*, Geneva 2024.
- The Toll of War: The Economic and Social Consequences of the Conflict in Syria*, Washington 2017.
- US, Libya Deny Reports on Israeli Plan to Transfer Palestinians*, <https://www.timesofisrael.com/us-libya-deny-reports-israel-plan-palestinians> [dostęp: 18.08.2025].
- War and Development: The Gaza Regression Index*, New York 2025.

The War in Gaza as a Structural Crisis

Abstract

The Gaza Strip represents one of the most complex arenas of contemporary asymmetric conflict, combining elements of protracted warfare, humanitarian crisis, and geopolitical rivalry. This article examines the military strategies of Hamas and the Israeli Defense Forces (IDF) through the lens of urban warfare and underground operations, highlighting the unique role of Gaza's tunnel infrastructure as a distinct battlefield dimension. The analysis further explores the political and organisational structure of Hamas, the humanitarian consequences of the conflict – including famine, civilian casualties, and collapse of essential services – and the international debate surrounding the distribution of aid. Particular attention is given to the broader regional and global implications, including Israel's attempts to externalise the Palestinian question through proposed population transfers and the rising wave of domestic protests within Israel. The study argues that the war in Gaza not only reshapes local dynamics but also redefines international humanitarian law and the perception of legitimacy in modern conflicts.

Key words:

Gaza Strip, Hamas, Israel, asymmetric conflict, humanitarian crisis, international law, geopolitical rivalry, Middle East security

Maciej Milczanowski
Zakład Studiów nad Wojną
Uniwersytet Rzeszowski
e-mail: mmilczanowski@ur.edu.pl

Piąta rewolucja w sprawach wojskowych w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej

Streszczenie

Autor artykuł poddaje analizie przełomowe wydarzenia w historii sztuki wojennej, określane jako cztery rewolucje w sprawach wojskowych (Revolution of Military Affairs – RMA), jako kontekst gwałtownego rozwoju technologicznego zachodzącego w czasie wojny obronnej Ukrainy przeciw agresji rosyjskiej. Przedstawia i analizuje dynamiki zmian zachodzących na przestrzeni wieków ze szczególnym uwzględnieniem gwałtownego jej wzrostu już w czasie wojny rosyjsko-ukraińskiej od lutego 2022 roku. Zasadnicza hipoteza brzmi: Zmiany zachodzące na polu walki od 2022 roku noszą znamiona piątej rewolucji w sprawach wojskowych, a znaczenie tych zmian jest fundamentalne dla krajów zagrożonych konfliktem, tj.: Polski, państw bałtyckich, Skandynawii, a także Tajwanu. Żeby zbadać takie założenie, autor wykorzystał opisową metodę jakościową oraz w pewnym stopniu porównawczą. Zmiany te rozważał w kontekście czterech wcześniejszych rewolucji, przeanalizował teksty zarówno naukowe, jak i takie, które w sposób fachowy informują o dynamice i specyfice zmian w ukraińskich siłach zbrojnych.

Słowa kluczowe:

bezpieczeństwo, wojna, wojsko, sztuczna inteligencja, nowoczesne technologie, rewolucja

Wprowadzenie

W historii wojen można wyróżnić ważne momenty, które zasadniczo zmieniły funkcjonowanie i możliwości sił zbrojnych w czasie konfliktu zbrojnego. Takie wydarzenia zostały nazwane rewolucją w sprawach wojskowych. Stanowią one przedmiot badań od lat 50. XX wieku w Stanach Zjednoczonych Ameryki, następnie w tej formie od lat 60. XX wieku najpierw w ZSRR, a później w Chinach i Europie¹.

Rewolucja w sprawach wojskowych „to połączenie nowych celów i struktur organizacji wojskowej z nowymi praktykami operacyjnymi na polu bitwy, które czasami, ale nie zawsze, są napędzane przez nowe technologie”². Samo określenie „rewolucja” jest tu kontrowersyjne, zmiany bowiem zachodzą w czasie, liczonym nawet setki lat. Zazwyczaj zmiany te i impuls do ich wykorzystania na polu walki nie są jednakowo postrzegane w różnych państwach i cywilizacjach. Tylko ci, którzy potrafią je wykorzystać, powiązać ze sprawami wojskowymi, zyskują nad innymi przewagę, i zazwyczaj jest ona ogromnym zaskoczeniem dla przeciwników, a potem pokonanych. Ponadto wykorzystanie nowych technologii i skuteczne ich implementowanie w siłach zbrojnych oraz dostosowanie szkolenia wojskowego, powiązanie z wymiarem taktycznym, operacyjnym i strategicznym działań wymaga kreatywności, inicjatywy, umiejętności wychodzenia ze schematów oraz wyobraźni zarówno od dowódców wojskowych, jak i decydentów politycznych, a nawet zaangażowania całego społeczeństwa. Zazwyczaj nawet samo opóźnienie w zastosowaniu tych nowoczesnych rozwiązań powoduje straty, które nie są możliwe do nadrobienia w krótkim czasie. Dlatego tak ważne jest, żeby przygotowując się do wojny, nie korzystać z przeszłości ani nawet z teraźniejszości, ale jak najszybciej implementować najnowsze rozwiązania i analizować prawdopodobne scenariusze rozwoju przyszłych wydarzeń, wyścig zbrojeń bowiem trwa nieustannie. Wykorzystanie potencjału rewolucji w sprawach wojskowych wymaga perspektywy

- 1 M. Boot, *War Made New: Technology, Warfare, and the Course of History, 1500 to Today*, New York 2006, s. 28.
- 2 M. Horowitz, S. Rosen, *Evolution or Revolution?*, „Journal of Strategic Studies” 2007, t. 28, nr 3, s. 441.

strategicznej i kompetencji przywódczych, a także wysokiego poziomu rozwiązań organizacyjnych integrujących wojsko z instytucjami naukowymi i zakładami produkcyjnymi. Stawką jest przetrwanie państwa i narodu.

Cztery rewolucje w sprawach wojskowych

Celem tego tekstu nie jest uzasadnianie przyjętej klasyfikacji rewolucji w sprawach wojskowych, ale przedstawienie tendencji, które mają zasadnicze znaczenie dla jej najnowszej, proponowanej tu koncepcji. Za punkt odniesienia została przyjęta klasyfikacja przedstawiona w książce pt. „War Made New: Technology, Warfare, and the Course of History, 1500 to Today”. Jej autor Maks Boot wyróżnił następujące rewolucje:

- 1) prochową;
- 2) przemysłową;
- 3) drugą rewolucję przemysłową;
- 4) informacyjną³.

Ciekawe wnioski można wyciągnąć z przedstawienia poszczególnych rewolucji na osi czasu w zestawieniu z rozwiązaniami technologicznymi, które je spowodowały. Daje to podstawę do oceny procesów związanych z wojną współcześnie. Na rysunku 1 umieszczono tylko najwcześniejsze chronologicznie bitwy wyznaczające kolejne rewolucje, wychodząc z założenia, że kolejne wymienione przez Boota są w jakiejś mierze konsekwencją tych pierwszych – przełomowych. Taki układ na osi czasu pozwala zaobserwować czas pomiędzy innowacjami technologicznymi lub cywilizacyjnymi i/lub ich upowszechnieniem a odpowiednią rewolucją, a także między nimi samymi. Następują one po sobie coraz szybciej i są coraz bardziej zaawansowane. Sama dynamika rozwoju technologicznego nie jest tutaj niczym niezwykłym, ale włączenie jej do sztuki wojennej jest już wyzwaniem, które od zawsze wymagało szczególnych kompetencji od przywódców, a także określonych działań i postaw od społeczeństw.

3 M. Boot, *op. cit.*, s. 11.

Rewolucja prochowa – pierwsza rewolucja w sprawach wojskowych została przez Boota umownie określona między końcem XVI a początkiem XIX wieku. Wiąże się z bitwami: hiszpańskiej Armady (1588), pod Breitenfeld i Lützen (1631 i 1632) oraz Assaye (1803)⁴. Zarówno pokonanie hiszpańskiej Armady przez flotę angielską, zwycięstwa króla Gustawa Adolfa w wojnie 30-letniej, jak i zwycięstwo brytyjskich wojsk pod wodzą Artura Wellesleya w Indiach wynikały ze świadomego i metodycznego wykorzystania broni prochowej w działaniach sił zbrojnych. Wymagało to nie tylko nasycenia sił zbrojnych nowymi rodzajami broni, lecz także odpowiedniego dostosowania szkoleń i opracowania metod działań tak, żeby ich możliwości zostały w pełni wykorzystane, współgrało z dyscypliną i taktyką pola walki. Całość dopiero kształtuje nowy wymiar sztuki wojennej, który można określić mianem pierwszej rewolucji w sprawach wojskowych. Analizując rozwój technologii, która stała się jej podstawą, trzeba dodać, że pierwsze zapiski na temat prochu w Europie pochodzą z 1267, a po raz pierwszy został on użyty w broni w 1326 roku⁵. Proch strzelniczy był znany już w starożytności jako jeden z czterech chińskich największych wynalazków świata oprócz kompasu, papieru i druku⁶. Do Europy dotarł zapewne wskutek podbojów mongolskich w XIII wieku. Jednakże powszechne zastosowanie na polu walki w Europie znalazł dopiero trzy wieki później. Tak powolne wdrażanie nowych technologii do sztuki wojennej mogło wynikać z tego, że rozwój technologiczny, ale także charakter ówczesnych państw i funkcjonowanie ich społeczeństw sprzyjały, że zarówno techniką wojskową, jak i sztuką wojenną zajmowała się bardzo mała grupa ludzi.

Pierwsza rewolucja przemysłowa, czyli druga rewolucja w sprawach wojskowych, została przez Boota oznaczona datami bitew pod Königgrätz (Sadowa; 1866), Omdurman (1898) oraz Cuszimą (1905)⁷. Przewagi armii pruskiej nad Austro-Węgrami, brytyjskiej w czasie podboju Sudanu oraz floty japońskiej nad Rosjanami wynikały z takich zmian, jak: „demokratyzacja” w wyniku Rewolucji Francuskiej (1789), wykorzystanie rozwiązań

4 Ibidem, s. 11.

5 Ibidem, s. 19.

6 J. Needham, H. L. Wang, *Science and civilisation in China: the gunpowder epic*, London 1986.

7 Ibidem, s. 36.

przemysłowo-technicznych na polu walki oraz w jego otoczeniu czy we wsparciu i logistyce, w czym spory udział miał rozwój kolei. W prowadzeniu walki dużym przełomem było ładowanie broni odtylcowo. Rozwiązanie to zastosowano w broni strzeleckiej już w XVI wieku, ale zmieniło funkcjonowanie wojska dopiero w latach 50. XIX wieku, gdy do wyposażenia armii wprowadzano masowo broń iglicową⁸. W scentralizowanych państwach funkcjonowały wojskowe uczelnie, ośrodki myśli wojskowej, a także rozwoju technologicznego w ogóle. Zajmowały się różnymi aspektami nauki, co pozwalało na znacznie szybsze implementowanie nowości technicznych do sztuki wojennej. Powszechne wykorzystanie technologii doprowadziło do patowej sytuacji podczas Wielkiej Wojny, później nazwanej I wojną światową. Wówczas wciąż trzeba było dekad prób, żeby nowoczesne rozwiązania upowszechniły się w wojsku.

Druga rewolucja przemysłowa – trzecia rewolucja w sprawach wojskowych wiąże się z koncepcją wykorzystania technologii wojskowej w sposób skoordynowany za pomocą nowoczesnych systemów dowodzenia. Główną koncepcją tak rozumianych spraw wojskowych była idea blitzkriegu wykorzystana po raz pierwszy we wrześniu 1939 roku. Koncepcja ta była rozwijana przez praktyków-analityków, m.in. Johna Fredericka Charlesa Fullera, który prowadził badania nad tymi zagadnieniami, a ich wyniki przedstawił w opublikowanym w 1928 roku dziele pt. „On Future Warfare”⁹. Teorie te rozwinął kpt. Basil Liddell Hart¹⁰, a w praktyce wykorzystał Hanz Guderian w założeniach prowadzenia działań zbrojnych przez Siły Zbrojne III Rzeszy.

Ciekawą ilustracją procesu wprowadzania do wojska nowoczesnych technologii, które wpływają na zmiany w sposobach prowadzenia działań zbrojnych jest anegdota często przytaczana przy okazji biografii gen. Fullera. Według niej Fuller, sympatyk Adolfa Hitlera i wybitny teoretyk wojny oraz autor pierwowzoru doktryny blitzkriegu, miał zostać zaproszony przez Hitlera na

8 N. Balázs, *The development of infantry rifles and basic military tactic of the Austrian Empire and the Astro-Hungarian monarchy between 1849–1878*, praca doktorska, National University of Public Service, Budapeszt 2008.

9 J.F.C. Fuller, *On Future Warfare*, London 1928.

10 Książka miała kilka wydań i różne tytuły: *The Decisive Wars of History*, London 1929; *The Strategy of Indirect Approach*, London 1941; *Strategy*, London 1954; 1967. Wydanie polskie: *Strategia. Działania pośrednie*, Warszawa 1959.

defiladę 20 kwietnia 1939 roku w Berlinie. Gdy trwającą 3 godziny paradę wojsk zmechanizowanych kończył przejazd kolumny czołgów, Hitler miał zwrócić się do Fullera słowami: „Mam nadzieję, że jest Pan zadowolony ze swoich dzieci?”. Ten miał odpowiedzieć „Wasza Ekscelencjo, dorosły tak szybko, że nie potrafię ich już poznać”¹¹. Jeżeli nawet ten przekaz jest fikcją, to można go traktować jako ilustrację istoty rewolucji w sprawach wojskowych. Koncepcja opisana przez Fullera, który wyciągał wnioski z Wielkiej Wojny, trafiła na podatny grunt zbrojącej się i szykującej do wojny III Rzeszy Niemieckiej i była świadomie wdrażana do niemieckiej maszyny wojennej przez jednego z najbardziej kreatywnych oficerów – Hainza Guderiana, akceptowana i wspierana przez decydenta politycznego – Hitlera. W późniejszym czasie relacje na linii dowódcy wojskowi–Hitler bardzo się komplikowały, szczególnie wówczas, gdy armia niemiecka przestała odnosić błyskotliwe zwycięstwa na terytorium ZSRR, ale przed wojną i w jej pierwszych latach ich synergia pozwalała na niezwykłą skuteczność. Warto zwrócić uwagę, że to nie sama liczba czy jakość czołgów, samolotów, pojazdów opancerzonych dawała Niemcom przewagę na polu walki, ale powiązanie (integracja) ich działań, swoboda taktyczna dowódców w implementowaniu od kilkudziesięciu lat *Auftragstactic* w ramach dyscypliny strategicznej Wehrmachtu¹². To wszystko co dziś nazywamy integracją pola walki w pierwszej części II wojny światowej funkcjonowało w maszynie wojennej III Rzeszy bardzo sprawnie.

Rewolucja informacyjna została – według Boota – zapoczątkowana podczas I wojny w Zatoce Perskiej w 1991 roku. Wojna ta pokazała światu wiele najnowszych osiągnięć technologicznych: broń precyzyjną, rakiety manewrujące, systemy nawigacji satelitarnej, technologię *stealth*, a także nowoczesne systemy dowodzenia wykorzystujące szybką wymianę informacji między dowódcztwami a wojskami oraz informacje medialne – z błyskawicznym przekazem do społeczeństwa. W wojnie tej wykorzystano także UAV (Unmanned Aerial Vehicles) – popularnie zwane dronami, które pod kontrolą człowieka

11 Cyt. za: A. J. Trythall, „Boney” Fuller: *The Intellectual General, 1878–1966*, London 1977.

12 M. Milczanowski, *Sztuka budowania pokoju. Przywództwo strategiczne na przykładzie fazy IV operacji Iracka Wolność*, Rzeszów 2020, s. 80; idem, *Koncepcja mission command w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej*, „Polityka i Społeczeństwo” 2024, nr 4, s. 174–184

wykonywały zadania wywiadowcze i rozpoznawcze. Wprawdzie już wcześniej podejmowano ograniczone działania z udziałem zdalnie sterowanych pojazdów latających, ale świat zwrócił uwagę na zastosowanie dronów podczas działań Izraela przeciw Libanowi w 1982 roku. Jednakże wykorzystanie bezzałogowców na dużą skalę miało miejsce podczas „Pustynnej Burzy”; dużą popularność zyskał UAV Pionier, który wykonał ponad 400 lotów rozpoznawczych dla marynarki, marines i wojsk lądowych¹³. Drony te były pilotowane zdalnie przez operatorów z baz lądowych lub z okrętów wojennych.

Ciekawostką jest to, że doszło wówczas do pierwszego przypadku poddania się wojsk maszynie – iraccy wojskowi skapitulowali przed rozpoznawczym Pionierem na wyspie Fajlaka. Rozwiązania techniczne zaistniałe w czasie tej rewolucji były wprowadzane do wyposażenia wojska wraz z pojawianiem się ich w innych sferach życia albo nawet wyprzedzały technologię cywilną, były bowiem opracowywane w tajnych laboratoriach wojskowych czy współpracujących z wojskiem. Świadczy o tym sytuacja mająca miejsce podczas operacji „Włócznia Neptuna” w 2011 roku, której celem było zabicie Osamy bin Ladena. W operacji tej wykorzystano helikoptery Black Hawk, które zmodyfikowano, żeby zmniejszyć poziom hałasu i wykrywania za pomocą radarów, także w podczerwieni. Ponieważ jeden z nich został uszkodzony, więc załoga ewakuowała się innym, a uszkodzony helikopter zniszczono na miejscu za pomocą środków wybuchowych. Jednakże fragmenty ogona przetrwały i zostały przebadane przez stronę pakistańską, a wiele zdjęć z miejsca katastrofy zostało upublicznionych, tym samym tajemnica skrywana przez amerykańskie laboratoria pracujące na rzecz amerykańskich sił zbrojnych ujrzała światło dzienne¹⁴.

Przykładem skupiającym jak w soczewce efekty czwartej rewolucji w sprawach wojskowych był sposób przygotowania i przebieg całej tej operacji, a w finałowej części, która trwała bardzo krótko, wykorzystano połączone możliwości najnowszych osiągnięć technicznych z najwyższym poziomem wojskowego

13 E.C. Ferriter, *Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) – A Model for Joint Weapons Systems*, 14.04.2022, <https://www.alssa.mil/News/Article/2988059/unmanned-aerial-vehicles-uavs-a-model-for-joint-weapons-systems/> [dostęp: 2.04.2025].

14 D. Conciotti, *The Day We Learned About The Stealth Black Hawk Used In OBL Raid*, 2.05.2021, <https://theaviationist.com/2021/05/02/stealth-black-hawk-rendering-new> [dostęp: 25.07.2025].

wyszkolenia. W operacji brali udział żołnierze Team Six, Navy Seals, najlepiej wyszkoleni, potrafiący samodzielnie podejmować decyzje, wyposażeni w inicjatywę na polu walki. Transport odbywał się specjalnie zmodyfikowanymi helikopterami Black Hawk, informacje i obrazowanie sytuacyjne realizował na bieżąco samolot AWACS, we współpracy z satelitami, które zapewniały łączność z dowództwem wojskowym, a także transmisję z wydarzeń do Białego Domu. Obrazy z tej transmisji bardzo szybko trafiły też do opinii publicznej¹⁵.

Wojny sił koalicji antyterrorystycznej w Iraku i Afganistanie były prowadzone w tym samym systemie czwartej RMA, poprawiano sprawność takich elementów, jak: obieg informacji, szybkość obrazowania satelitarnego, sprawność wykorzystania AWACS, dronów, samolotów i helikopterów z uzbrojeniem o dużym zasięgu i skuteczności. Wdrażano też Mission Command¹⁶ jako system dowodzenia zwiększający inicjatywę od najniższych szczebli dowodzenia. Nie zmieniały się jedynie podstawowe elementy, na których bazowały działania wojskowe.

O ile pierwsze trzy rewolucje można ująć w cudzysłów, ponieważ zmiany następowały ewolucyjnie (mimo że wpływ na pole walki był gwałtowny i zasadniczy), o tyle czwarta może już być nazwana bez większych wątpliwości rewolucją. Świadczy o tym nie tylko gwałtowność zmian i ich wpływ na pole walki, natychmiastowe wykorzystywanie nowych technologii w wojsku, lecz także to, że te nowe technologie powstawały najpierw w laboratoriach cywilnych i wojskowych, a dopiero potem wiedza o nich stawała się powszechna. Każę to bardziej uważnie przyglądać się tendencjom rozwojowym współczesnego pola walki, dlatego że wiedza o nowych rozwiązaniach staje się domeną bardzo wyspecjalizowanych laboratoriów i specjalistów, z dostępem do surowców trudnych do pozyskania. Tym samym trudniej jest nadążyć za wyścigiem zbrojeń, a to generuje zagrożenia ze strony państw określanych jako wojownicze. Z drugiej strony nowoczesne technologie wdrażane do armii mogą wynikać z wysokiego poziomu rozwoju państwa, dużego kapitału ludzkiego, rozwoju gospodarczo-naukowego. W takiej sytuacji państwo nie będące mocarstwem może zbudować skuteczny potencjał obronny, który przede

15 S. McGee, *The Bin Laden Raid: Inside the Situation Room Photo*, History.com, 27.04.2021, <https://www.history.com/articles/bin-laden-raid-situation-room-photo> [dostęp: 2.04.2025].

16 M. Milczanowski, *Sztuka budowania pokoju...*, s. 78–93.

wszystkim będzie skutkowało odstraszeniem od ewentualnej agresji zbrojnej. Takie państwa współcześnie są określane mianem średnich¹⁷. Proces dekompozycji ładu światowego opartego na dominacji Stanów Zjednoczonych Ameryki i mocarstwach regionalnych, dokonujący się w XXI wieku, w zestawieniu z niezwykle dynamicznym rozwojem technologicznym może skutkować wyrównywaniem się potencjałów, szczególnie w obszarze Hard Power.

Każda z wyżej przedstawionych rewolucji w sprawach wojskowych stanowiła skok technologiczny i organizacyjny, który powodował z jednej strony osiągnięcie przewagi nawet przez mniejsze siły własne, z drugiej, był elementem zaskoczenia, które z braku możliwości szybkiego nadrobienia takich braków w rozwoju potencjału obronnego często skutkowało długotrwałym utrzymywaniem przewagi.

Wojna rosyjsko-ukraińska od koktajli Mołotowa do sztucznej inteligencji

Gdy rozpoczęła się agresja zbrojna Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku, pytanie o działania obronne ukraińskich sił zbrojnych dotyczyło głównie tego, czy i ile zachodniej myśli wojskowej i sprzętu zdołała implementować do działań na współczesnym polu walki. Ewolucja w tej kwestii była zestawiana z działaniami obronnymi z 2014 i 2015 roku, gdy oddziały i pododdziały ukraińskie, działające jeszcze metodą radziecką (a więc zgodną z próbami stosowania rozwiązań trzeciej rewolucji, a czasem nawet lat wcześniejszych) były dość łatwo oskrzydlane i odcinane od zaopatrzenia, wsparcia oraz pozostałych wojsk własnych, zamykane w tzw. kotłach. Kończyło się to kapitulacją dużych grup żołnierzy i utratą sprzętu. Ukraina bez walki utraciła Krym i po przegranych starciach z separatystami wspieranymi przez Rosję de facto część obwodów ługańskiego i donieckiego. Ukraiński opór wobec przeważających wojsk rosyjskich wysyłanych przez Kreml do wspierania separatystów wynikał z wysokiego morale i osobistej charyzmy dowódców, jak słynny przykład cyborgów

17 J. Kugler, A.F.K Organski, *The Power Transition: A Retro-spective and Prospective Evaluation*, [w:] *Handbook of War Studies*, red. M. Midlarsky, New York 2011, s. 171–194.

broniących lotniska w Doniecku¹⁸. Problem był jeszcze głębszy niż tylko zdolności wojskowe, w wielu bowiem jednostkach dowódcy ukraińscy zadawali sobie raczej pytanie nie jak bronić się przez Rosją, ale czy ich żołnierze będą w ogóle chcieli walczyć z przeciwnikiem, którego wielu z nich uważało za stronę bliższą niż władze w Kijowie. Problem ówczesnej armii ukraińskiej świetnie definiują słowa prezesa organizacji Aerorozvidka Jarosława Gonczara: „Mała armia radziecka nie może pokonać wielkiej armii radzieckiej”¹⁹. Działania hybrydowe prowadzone przez Federację Rosyjską wpisywały się w czwartą rewolucję w sprawach wojskowych²⁰, co znalazło swoje uzasadnienie podczas aneksji Krymu i wojny tzw. separatystów w Donbasie²¹.

W 2022 roku wojsko ukraińskie było już zupełnie inne jakościowo i liczebnie. Była to stosunkowo dobrze wyszkolona armia z wieloma przygotowanymi przez zachodnich instruktorów dowódcami. Ukraińcy potrafili wykorzystać znacznie bardziej efektywnie Mission Command dające swobodę, ale i zwiększające kreatywność dowódców na polu walki²². Działania hybrydowe w połączeniu z otwartą inwazją zbrojną, nazywaną „operacją specjalną”, obliczone na szybki upadek władz w Kijowie nie przyniosły pożądanego skutku. Niemniej jednak transformacja całego państwa, w tym zupełna zmiana systemu obronnego i armii, to długotrwały proces i do tego utrudniany wieloma problemami, z jakimi boryka się państwo. Nie wydaje się możliwe, żeby cała armia we wszystkich garnizonach i od sztabu generalnego, aż po pojedynczego żołnierza mogła ewoluować w tym samym tempie. Dotyczy to tym bardziej państwa ukraińskiego, które borykało się z wieloma poważnymi problemami będącymi jeszcze spuścizną po ZSRR. Wiele ważnych kwestii w ukraińskiej armii nie zostało rozwiązanych. Miało to poważne konsekwencje. Broniąc się w 2022 roku na polu walki, armia ukraińska była w trakcie głębokiej

18 M. Dura, *Historia „Cyborga” z lotniska w Doniecku*, Defence24, 23.01.2015, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/historia-cyborga-z-lotniska-w-doniecku> [dostęp: 12.05.2025].

19 *O nas*, <https://aerorozvidka.ngo/about> [dostęp: 19.05.2025].

20 T. Bjerregaard, *Hybrid Warfare: A Military Revolution or Revolution in Military Affairs?*, Fort Leavenworth, KS 2012.

21 A.T. Polcumpally, *War, hybrid war, and revolution in the military*, [w:]: *Emerging digital technologies and india's security sector: AI, blockchain, and quantum communications*, red. K.J. Pankaj, A.T. Polcumpally, S. Vedant, London 2024.

22 M. Milczanowski, *Koncepcja mission command...*, s. 174–184.

transformacji, na którą nakładała się zmiana generacyjna, a także – można powiedzieć – cywilizacyjna. Wprawdzie w sztabach oraz w linii i wywiadzie służyło wielu dowódców wyszkolonych na Zachodzie, wyposażonych w nowoczesny sprzęt, którym potrafili sprawnie operować, ale twiele formacji wojskowych i dowódców działało w sposób tradycyjny dla byłego ZSRR. W tym czasie dochodziło do porażek, których konsekwencje były bardzo poważne i długotrwałe (np. w Zaporozżu, dramatyczne oblężenie i upadek Mariupola²³), ale też spektakularnych zwycięstw dzięki zastosowaniu zachodniej myśli wojskowej (np. niezwykle skuteczna ofensywa koło Izjum, obrona Kijowa, Czernihowa, Charkowa, Mikołajewa i Odessy, odbicie Chersonia).

Można zatem uznać, że gdy wybuchała kinetyczna faza tej wojny w lutym 2022 roku, była to wojna trzeciej rewolucji w sprawach wojskowych z elementami czwartej. Symboliczne było masowe przygotowywanie koktajli Mołotowa przez Ukraińców w wielu miastach ukraińskich, co stanowiło efekt mobilizacji, ale też pokazywało sytuację Ukrainy w tym momencie konfliktu. Po obu stronach były wykorzystywane elementy czwartej rewolucji takie, jak: walka w cyberprzestrzeni polegająca na atakach hakerskich Distributed Denial of Service (DDoS)²⁴, wykorzystywanie łączności satelitarnej, a także wywiadu i rozpoznania satelitarnego dzięki współpracy Ukrainy ze Stanami Zjednoczonymi²⁵. Od początku też wykorzystywano drony, które stały się ważnym elementem rozpoznania i walki.

Przez pierwsze lata wojny obserwatorzy tego konfliktu przyzwyczaili się do myśli, że potencjał obronny Ukrainy zależy w całości od dostaw sprzętu i amunicji z państw zachodnich (Ukraina wystawia tylko ludzi) i powszechnie dyskutowano właśnie tę „opłacalność”. Nie było to w pełni prawdą, ponieważ ukraińskie zakłady przemysłowe zostały przestawione na tory wojenne i w niektórych obszarach Kijów od początku wojny potrafił nie tylko samodzielnie się zaopatrywać, lecz także rozwijać poszczególne technologie

23 M. Kozubal, *Jak poddano południe Ukrainy? Hipotezy i kontrowersje*, Defence24, 4.11.2023, <https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/jak-poddano-poludnie-ukrainy-hipotezy-i-kontrowersje-cz-2-analiza> [dostęp: 12.04.2025].

24 C.S. Khoirunnisa, *Cyber Warfare Strategies in the Russia-Ukraine Conflict (2021–2022): Implications for National Security and Modern Warfare*, „Journal Public Policy” 2024, t. 10, nr 2, s. 138–145.

25 R. Guranz, *Satellites in the Russia-Ukraine War*, US Army War College, 21.08.2024, <https://press.armywarcollege.edu/monographs/971> [dostęp: 20.07.2025].

wojenne, czego najsłynniejszym przykładem było użycie rakiety Neptun, ukraińskiej produkcji do zatopienia flagowego rosyjskiego krążownika „Moskwa”²⁶. W czerwcu 2025 roku Andrij Jermak ogłosił początek masowej produkcji pocisków balistycznych Sapsan, skonstruowanych w Ukrainie, zdolnych razić na odległość do 500 km²⁷. Dynamicznie zarówno ilościowo, jak i jakościowo postępuje wykorzystanie dronów. Wsparcie zagraniczne jest wciąż konieczne, dlatego że gwarantuje skuteczność działań ukraińskich i, co ważne, może ograniczać liczbę ofiar po stronie ukraińskiej. Jednakże Ukraina staje się samowystarczalna pod względem niektórych elementów uzbrojenia i to w dziedzinach ważnych na współczesnym polu walki.

Ta nowa rewolucja jest zupełnie specyficzna w porównaniu z poprzednimi, zachodzi ona bowiem podczas konfliktu zbrojnego, ale jednocześnie dynamicznie zmienia pole walki i rozwiązania, które pojawiają się w jednym momencie i są zupełnie rewolucyjne, wobec tego to, co było przed np. miesiącem, za miesiąc może być już nieaktualne. Ten wyścig technologiczny przypomina sezon Formuły 1, gdzie brak dynamicznego i maksymalnego rozwoju, powoduje natychmiastowe i szybko rosnące straty. Z resztą wyścig ten ma podobny charakter, też zależy od kreatywności, dostępności podzespołów, grupy wyspecjalizowanych osób potrafiących profesjonalnie budować nowe części i całe podzespoły, a także testowanie i wprowadzanie nowych rozwiązań do praktycznego użycia najszybciej jak to możliwe. Za przykład mogą posłużyć drony Bayraktar, które w pierwszych miesiącach wojny były najpopularniejszym środkiem UAS po stronie ukraińskiej, a po 3 latach wojny stały się środkiem, który nie ma już uzasadnienia na głównych odcinkach frontu i może być wykorzystany tylko w bardzo specyficznych warunkach walki na morzu, gdzie nie ma tylu skutecznych środków WRE (walki radioelektronicznej). Jednocześnie warto zwrócić szczególną uwagę, że odchodzące z użycia środki w jednym obszarze pola walki mogą z powodzeniem wykonywać zadania

26 J. Ciślak, *Pierwsza rocznica zatopienia gwardyjskiego krążownika Moskwa*, Defence24, 14.04.2023, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/pierwsza-rocznica-zatopienia-gwardyjskiego-krazownika-moskwa-analiza> [dostęp: 25.07.2025].

27 R. Kohanetz, *Sapsan ballistic missiles in mass production: Ukraine Promises More „Surprises” for Russia*, United24Media, 23.06.2025, <https://united24media.com/latest-news/sapsan-ballistic-missiles-in-mass-production-ukraine-promises-more-surprises-for-russia-9352> [dostęp: 20.06.2025].

w innym. Wojna toczy się zazwyczaj na dużym obszarze, wymaga zróżnicowanych działań i środków, dlatego takie przesuwanie środków z jednego miejsca na inne może uratować pozostawiony sprzęt przed bezkarnym niszczeniem przez przeciwnika, a jednocześnie nasycić pole walki tam, gdzie te środki są wciąż skuteczne. Żeby tak się stało, jest potrzebna powszechna, głęboka świadomość sytuacyjna, z uwzględnieniem czasu oraz racjonalnego i profesjonalnego prognozowania.

Cechy najnowszej, piątej rewolucji w sprawach wojskowych to:

- 1) autonomizacja systemów bezzałogowych;
- 2) systemy poszerzonej świadomości sytuacyjnej – wsparcia dowodzenia;
- 3) sztuczna inteligencja.

Za tymi punktami kryje się rewolucja, która zmienia bardzo głęboko nie tylko samo pole walki rozumiane jako obszar działań zbrojnych, lecz także wymusza zmianę funkcjonowania całego państwa, a bez tego faktyczna rewolucja jest tylko pozorowana. To oczywiste, że zawsze całe państwo w jakimś sensie i w pewnym stopniu uczestniczy w wojnie, lecz zazwyczaj to wsparcie ze strony części cywilnej dotyczyło logistyki, wsparcia moralnego, zasobów rezerw i mobilizacji. Teraz, w trakcie piątej rewolucji w sprawach wojskowych cywilna część społeczeństwa musi wspierać wojsko bezpośrednio w wielu obszarach działań, a nawet w działaniach bojowych z wykorzystaniem urządzeń, które można zbiorczo nazwać systemami bezzałogowymi.

Systemy bezzałogowe można podzielić na bojowe, wsparcia i ewakuacji. Najszybciej rozwijają się te pierwsze, co wynika z konieczności i specyfiki tej wojny²⁸. Dronizacja pola walki zaczęła się od bezzałogowych systemów powietrznych (Unmanned Aerial System – UAS) złożonych z bezzałogowego statku powietrznego (Unmanned Aerial Vehicle – UAV), urządzenia sterującego oraz systemu łączności pomiędzy nimi. Ten ostatni element jest zazwyczaj bezprzewodowy, choć w celu wyeliminowania zakłócania przez przeciwnika stosowane są drony światłowodowe, gdzie światłowód rozwijany jest ze specjalnej szpuli. Drony te były początkowo wykorzystywane do rozpoznania, przenoszenia niewielkich ładunków wybuchowych, prowadzenia ostrzału czy

28 M. Bruszewski, „Oddziały robotów na front”. Coraz więcej dronów lądowych na Ukrainie, *Defence24*, 7.05.2025, <https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/oddzialy-robotow-na-front-coraz-wiecej-dronow-ladowych-na-ukrainie> [dostęp: 10.05.2025].

jako kamikadze. Często działały one w formule FPV (First Person View), co pozwala na sterowanie dronem z zastosowaniem łączności radiowej lub światłowodowej, precyzyjnego rażenia celu.

Dwa główne systemy poszerzonej świadomości sytuacyjnej to Delta i Kropywa²⁹, które działają równocześnie, nie są w pełni zintegrowane, choć między nimi następuje przepływ informacji, co zwiększa ich możliwości. Co ciekawe, Delta to system zbudowany przez pasjonatów do koordynowania walk w Donbasie w 2014 roku, a następnie przejęty i wykorzystany przez ukraiński Sztab Generalny, od 2024 roku wdrażany w całych Siłach Zbrojnych Ukrainy.

Sztuczna inteligencja (SI) to obszar największego wyścigu rozwoju technologicznego między agresorem – Federacją Rosyjską, a państwem broniącym się – Ukrainą. Obie strony testują w walce swoje rozwiązania, które okazują się skuteczne, ale nie na tyle, żeby rozpocząć masową produkcję. Sztuczna inteligencja to pojęcie bardzo często stosowane, ale zazwyczaj nie mające wiele wspólnego z realiami. Są różne poziomy autonomizacji systemów, i często samo działanie autonomiczne jest nazywane sztuczną inteligencją, ale to efekty pracy inżynierów obu stron mają dawać przewagę na polu walki, a nie stanowić komercyjny chwyt, i w takim kontekście zazwyczaj słyszymy o SI. Sztuczna inteligencja w wojnie rosyjsko-ukraińskiej ma pozwalać środkom bojowym na samodzielne poruszanie się, rozpoznawanie celów, podążanie za celem lub manewrowanie i jego rażenie, a w razie środków wielokrotnego użytku powrót do stacji ładowania, załadowanie amunicji i kolejne zadanie bojowe. Środki bojowe tego typu muszą nie tylko działać autonomicznie, lecz także, korzystając z poszerzonej świadomości sytuacyjnej, samodzielnie podejmować decyzje, uczyć się w trakcie działań bojowych. Nie wystarczy nauczenie środków bojowych działania w trakcie testów i przygotowań, one muszą mieć umiejętność samodzielnej ewolucji. To jest wciąż kwestia rozwoju i zapewne już niedługo przełomu, ale w chwili pisania tego tekstu wciąż nie jest to jeszcze czynnik obecny. Wydaje się zasadne stwierdzenie, że osiągnięcie tego etapu rozwoju środków bojowych będzie ostatnim elementem rewolucji w sprawach wojskowych.

29 K. Bondar, *Does Ukraine Already Have Functional CJADC2 Technology?*, Center for Strategic & International Studies, 11.12.2024, <https://www.csis.org/analysis/does-ukraine-already-have-functional-cjad2-technology> [dostęp: 10.06.2025].

Zakończenie

Rewolucja w sprawach wojskowych paradoksalnie miała charakter ewolucyjny, lecz skutki zmian na polu walki były zazwyczaj gwałtowne, wynikały bowiem z wdrażania zmian przez jedną z walczących stron, a dla innych stanowiły poważne i zazwyczaj zgubne zaskoczenie. W tym sensie można mówić o rewolucji pomimo dekad, a nawet wieków potrzebnych na ich wprowadzanie. Niemniej jednak dynamika tych zmian nie tylko rośnie w ciągu wieków, ale też dotyczy samego trwania konfliktów. O ile dwie pierwsze rewolucje w zasadzie zmieniały metody prowadzenia walki przed wojną i dotyczyły całego okresu jej trwania, a także przyszłych konfliktów zbrojnych, o tyle rewolucje trzecia i czwarta to już wyścig technologiczny w trakcie trwania konfliktów. Obecna rewolucja to zupełnie nowa dynamika i jej przebieg – od wyścigu technologicznego podczas działań zbrojnych, a nie stanu początkowego zależy cały konflikt i jego rezultat. Taka konstatacja ma ogromne znaczenie dla całego systemu obronnego państwa, nie można bowiem mówić o gotowości systemu, o jakimś stanie docelowym, ale o takim jego przygotowaniu, żeby był maksymalnie elastyczny, zdolny do wykorzystania nowych rozwiązań w czasie rzeczywistym, maksymalnie zintegrowany wewnętrznie z możliwością dostosowania rozwiązań zewnętrznych, a także rozwiązań stosowanych przez przeciwnika. Ponieważ to wszystko dzieje się w czasie trwającego konfliktu zbrojnego, wymaga zatem zupełnie nowego spojrzenia na konflikt zbrojny, wojnę i system obronny państwa. Prognozowanie nie jest już tylko częścią długoterminowych strategii, ale w zasadzie fundamentem bieżącego planowania, bowiem wdrażanie rozwiązań obecnych w armiach, które zagrożone są konfliktem w niedalekiej przyszłości, stanowi zapóźnienie. Może to brzmieć paradoksalnie, ale wynika z rosnącej dynamiki rewolucji w sprawach wojskowych. Jedyнным właściwym sposobem działania jest uczestniczenie w rewolucji, a nie jedynie obserwowanie jej, wyciąganie wniosków i oczekiwanie na zbiorcze rozwiązania dla własnego systemu obronnego. Wobec tego wydaje się, że jest konieczne wdrażanie najnowszych rozwiązań i wycofywanie ich, gdy okazują się już nieaktualne w czasie rzeczywistym – jednocześnie z trwającym konfliktem rosyjsko-ukraińskim. Pozwoliłoby to na szukanie własnych rozwiązań, osiągnięcie wysokiego poziomu wyszkolenia i gotowości sił zbrojnych, a także właściwych relacji wojska ze społeczeństwem, z uwzględnieniem potrzeb pola walki piątej rewolucji w sprawach wojskowych.

Bibliografia

- Balázs N., *The development of infantry rifles and basic military tactic of the Austrian Empire and the Astro-Hungarian monarchy between 1849–1878*, praca doktorska, National University of Public Service, Budapeszt 2008.
- Bjerregaard T., *Hybrid Warfare: A Military Revolution or Revolution in Military Affairs?*, Fort Leavenworth, KS 2012.
- Bondar K., *Does Ukraine Already Have Functional CJADC2 Technology?*, Center for Strategic & International Studies, 11.12.2024, <https://www.csis.org/analysis/does-ukraine-already-have-functional-cjad2-technology> [dostęp: 10.06.2025].
- Boot M., *War Made New: Technology, Warfare, and the Course of History, 1500 to Today*, New York 2006.
- Bruszewski M., „Oddziały robotów na front”. Coraz więcej dronów lądowych na Ukrainie, *Defence24*, 7.05.2025, <https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/oddzialy-robotow-na-front-coraz-wiecej-dronow-ladowych-na-ukrainie> [dostęp: 10.05.2025].
- Ciślak J., *Pierwsza rocznica zatopienia gwardyjskiego krążownika Moskwa*, *Defence24*, 14.04.2023, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/pierwsza-rocznica-zatopienia-gwardyjskiego-krazownika-moskwa-analiza> [dostęp: 25.07.2025].
- Conciotti D., *The Day We Learned About The Stealth Black Hawk Used In OBL Raid*, 2.05.2021, <https://theaviationist.com/2021/05/02/stealth-black-hawk-rendering-new> [dostęp: 25.07.2025].
- Dura M., *Historia „Cyborga” z lotniska w Doniecku*, *Defence24*, 23.01.2015, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/historia-cyborga-z-lotniska-w-doniecku> [dostęp: 12.05.2025].
- Ferriter E.C., *Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) – A Model for Joint Weapons Systems*, 14.04.2022, <https://www.alssa.mil/News/Article/2988059/unmanned-aerial-vehicles-uavs-a-model-for-joint-weapons-systems/> [dostęp: 2.04.2025].
- Guranz R., *Satellites in the Russia-Ukraine War*, US Army War College, 21.08.2024, <https://press.armywarcollege.edu/monographs/971> [dostęp: 20.07.2025].
- Horowitz M., Rosen S., *Evolution or Revolution?*, „Journal of Strategic Studies” 2007, t. 28, nr 3.
- Khoirunnisa C.S., *Cyber Warfare Strategies in the Russia-Ukraine Conflict (2021–2022): Implications for National Security and Modern Warfare*, „Journal Public Policy” 2024, t. 10, nr 2.
- Kohanetz R., *Sapsan ballistic missiles in mass production: Ukraine Promises More „Surprises” for Russia*, *United24Media*, 23.06.2025, <https://united24media.com/latest-news/sapsan-ballistic-missiles-in-mass-production-ukraine-promises-more-surprises-for-russia-9352> [dostęp 20.06.2025].
- Kozubal M., *Jak poddano południe Ukrainy? Hipotezy i kontrowersje*, *Defence24*, 4.11.2023, <https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/jak-poddano-poludnie-ukrainy-hipotezy-i-kontrowersje-cz-2-analiza> [dostęp: 12.04.2025].

- Kugler J., Organski A.F.K., *The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation*, [w:] *Handbook of War Studies*, red. M. Midlarsky, New York 2011.
- McGee S., *The Bin Laden Raid: Inside the Situation Room Photo*, History.com, 27.04.2021, <https://www.history.com/articles/bin-laden-raid-situation-room-photo> [dostęp: 2.04.2025].
- Milczanowski M., *Koncepcja mission command w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej*, „Polityka i Społeczeństwo” 2024, nr 4.
- Milczanowski M., *Sztuka budowania pokoju. Przywództwo strategiczne na przykładzie fazy IV operacji Iracka Wolność*, Rzeszów 2020.
- Needham J., Wang H. L., *Science and civilisation in China: the gunpowder epic*, London 1986.
- Polcumpally A.T., War, hybrid war, and revolution in the military, [w:] *Emerging digital technologies and india's security sector: AI, blockchain, and quantum communications*, red. K.J. Pankaj, A.T. Polcumpally, S. Vedant, London 2024.
- O nas*, <https://aerorozvidka.ngo/about> [dostęp 20.03.2025].
- Trythall A.J., „Boney” Fuller: *The Intellectual General, 1878–1966*, London 1977.

V Revolution of Military Affairs in the context of Russia–Ukraine war

Abstract

The article analyzes the breakthrough moments in the history of military art, referred to as the four Revolutions of Military Affairs (RMA), as a context for the rapid technological development taking place during the defensive war of Ukraine against Russian aggression. The aim of the work is to present and analyze the dynamics of changes taking place over the centuries, with particular emphasis on the rapid increase of this dynamics during the Russian-Ukrainian war from February 2022. The main hypothesis of the work is that the changes taking place on the battlefield since 2022 bear the hallmarks of the fifth Revolution of Military Affairs, and the significance of these changes is fundamentally important for countries threatened by conflict, such as Poland, the Baltic states, Scandinavia, but also Taiwan. In order to examine this assumption, using a descriptive qualitative method and, to some extent, a comparative method, these changes were placed in the context of the four previous RMAs, both scientific texts and those that professionally inform about the dynamics and specificity of changes in the UAF were analyzed.

Key words:

System of defense, war, army, artificial intelligence, modern technologies

Rossana Broniecka

ORCID: 0000-0001-7967-0143

e-mail: rossanabroniecka@wp.pl

Elżbieta Żywucka-Kozłowska

ORCID: 0000-0002-6039-5580

e-mail: malerude@poczta.onet.pl

Kilka uwag o dywersji rozumianej jako akt agresji

Streszczenie

Dywersja jest znana ludzkości od tak dawna, że trudno określić, kiedy doszło do pierwszego jej aktu w historii. Celem artykułu jest próba określenia istoty dywersji w XXI wieku, jej wydźwięku, a przede wszystkim motywacji sprawców nie tylko tych wykonawczych, lecz także kierowniczych. Ważne, w przekonaniu autorek, jest zdefiniowanie terminu „dywersja”, a także podjęcie próby określenia jej form i skutków. Istotne jest rzeczywiste tło w perspektywie zachowania agresywnego.

Słowa kluczowe:

dywersja, sabotaż, agresja

Wstęp

Dywersja znana jest ludzkości od dawna. Trudno jest nawet określić, kiedy doszło do pierwszego jej aktu w historii. Jednakże nie ma to dużego znaczenia w kontekście przedmiotowych rozważań, nie jest bowiem celem niniejszego opracowania. Celem jest określenie istoty dywersji w XXI wieku oraz motywacji sprawców (zarówno wykonujących akt dywersji, jak i nim kierujących). Ważne też jest określenie istoty dywersji oraz wskazanie jej form i skutków. Podejmując ten temat na gruncie teorii, za ważne uznałyśmy także przeprowadzenie sondażowego badania (ograniczonego liczebnie jako próby) w celu

poznania opinii losowo wybranych respondentów o postrzeganiu, rozumieniu dywersji, jej celach, skutkach oraz motywacji sprawców. Zastosowałyśmy rozwiązania metodologiczne na podstawie opracowań Janusza Sztumskiego, Jerzego Apanowicza oraz innych znawców tej dziedziny wiedzy¹.

Definicje dywersji

Termin „dywersja” jest definiowany jako działania sabotażowe lub propagandowe prowadzone na terytorium nieprzyjaciela w celu dezorganizacji jego działań wojennych, a także jako podstępna działalność, która zmierza do zakłócenia życia politycznego i gospodarczego danego państwa². Według „Encyklopedii Gazety Wyborczej”, opracowanej przez Wydawnictwo Naukowe PWN, dywersja to „[...] w czasie wojny działanie na terytorium nieprzyjaciela, mające na celu dezorganizację systemu dowodzenia, jak również działanie z ukrycia, które ma na celu podważenie siły i obronności atakowanego”³. Prezentowane definicje po części są zbieżne, w szczególności co do działań na terytorium nieprzyjaciela, ale w drugiej definicji akcentowana jest dezorganizacja systemu dowodzenia oraz podważenie siły obronności. Jakkolwiek patrząc na dywersję, jawi się ona jako działanie celowe, szkodliwe, niebezpieczne i wrogie. Elementem łączącym obie definicje jest wojna, ponieważ wówczas dywersja jest zjawiskiem częstym. W literaturze przedmiotu podnosi się, że „[...] dywersja należy do trudno identyfikowanych zjawisk. Bez wątplenia cechą wiodącą działań dywersyjnych jest udział żołnierzy, co z natury rzeczy pozwala zaklasyfikować je do walki zbrojnej”⁴. W przywołanej tezie podkreśla się udział żołnierzy, co jest ważne, ale w naszym przekonaniu nie wyczerpuje w pełni istoty dywersji. Z perspektywy historii, przede wszystkim polskiej,

- 1 Zob.: J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice 1999; J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002; M. Cieślarczyk, *Metody, techniki i narzędzia badawcze oraz elementy statystyki*, Warszawa 2006.
- 2 L. Drabik, A. Kubiak-Sokół, E. Sobol, L. Wiśniakowska, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2008, s. 174.
- 3 *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, t. 4, Warszawa 2005.
- 4 P. Lubiewski, A. Drózd, *Dywersja i sabotaż – istota oraz wzajemne relacje*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2001, nr 1, s. 47.

należy wskazać, że akcje dywersyjne miały miejsce w czasie II wojny światowej i były dziełem zarówno Niemców, jak i Sowieców⁵. Interesującą definicję dywersji zawarto w „Nowej encyklopedii powszechnej”. Autorzy wskazują, że dywersja to „[...] działania małych grup zbrojnych (regularnych, partyzanckich, agenturalnych), zwykle z ukrycia, na szkodę potencjału militarnego przeciwnika na jego zapleczu; działania w celu dezorganizacji systemów dowodzenia wroga, obniżenia wartości bojowej, a także moralnej jego wojsk”⁶. Analizując treść przywołanej definicji, nie sposób nie dostrzec, że dywersja jest utożsamiana z sabotażem. Po wtóre, akcentowany jest udział w rzeczonych aktach nie tylko żołnierzy, lecz także partyzantów i agentów. Wydaje się, że ta definicja ma znacznie większy zakres niż uprzednio przywołane (z uwagi na wskazanie podmiotów uczestniczących), cel jednak jest taki sam.

Definicje agresji

Agresja to nic innego jak zachowanie o niebezpiecznych skutkach. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że termin ten oznacza każdą formę zachowania, której celem jest wyrządzenie szkody bądź spowodowanie obrażeń innej istocie żywej istocie, chcącej uniknąć takiego potraktowania⁷. Zbliżoną definicję do przywołanej podaje Andrew M. Colman. Stwierdza on, że agresja to zachowanie, którego głównym lub jedynym celem jest skrzywdzenie (zranienie) innej osoby lub organizmu zarówno psychiczne, jak i fizycznie⁸. Andrzej Stępnik wskazuje, że agresja jest pojęciem wieloaspektowym. Jego zdaniem agresja to napastliwe zachowanie werbalne lub niewerbalne skierowane przeciwko bytom ożywionym (w tym osobom i grupom osób) bądź nieożywionym, mające wyrządzić szkodę, podporządkować osobę bądź grupę osób lub

5 Zob.: P. Saja, *Dywersja niemiecka i walki na Pomorzu we wrześniu 1939 roku*, „Przegląd Zachodni” 2009, nr 2, s. 76–192; T. Chinciński, *Niemiecka dywersja w Polsce w 1939 r. w świetle dokumentów policyjnych i wojskowych II Rzeczypospolitej oraz służb specjalnych III Rzeszy*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 1, s. 165–197; J. Bednarek, *Sowiecka grupa dywersyjno-wywiadowcza „Arsenał” i jej działalność na ziemiach polskich (październik 1944–styczeń 1945)*, „Dzieje Najnowsze” 2016, nr 2, s. 75–92.

6 *Nowa encyklopedia powszechna: a–z*, red. J. Marcinek, Kraków 2004, s. 226.

7 B. Krahe, *Agresja*, Gdańsk 2006, s. 17; R.A. Baroni, D.R. Richardson, *Human aggression*, New York 1994.

8 A.M. Colman, *Słownik psychologii*, Warszawa 2009, s. 13.

zmierzające do wyładowania niezadowolenia, gniewu czy frustracji⁹. Propozycja przez tego autora definicja jest interesująca w kontekście naszych rozważań, dlatego że podkreśla cel zachowania agresora. W literaturze z dziedziny psychologii agresja jest opisywana w związku z zachowaniem agresywnym rozumianym jako aktywność wrogą wobec innego podmiotu¹⁰. Z kolei na gruncie prawa międzynarodowego, jak podaje Monika Ćwikła, jest to napaść zbrojna jednego lub wielu państw na inne państwo lub państwa. Agresja powoduje zazwyczaj rozpoczęcie wojny¹¹. Ten element należy uznać za szczególnie istotny z punktu widzenia niniejszego opracowania. Agresja, podobnie jak dywersja, nie jest terminem, który obejmuje tylko jedną formę zachowania. Elementem wspólnym jest celowość działania sprawcy, podobnie jest w przypadku dywersji. Motywacja będzie zatem jednoznacznie określona. Agresja nierzadko wiąże się z nienawiścią rozumianą jako uczucie silnej niechęci czy też nawet wrogości do kogoś lub do czegoś¹². Wrogość, odraza, mściwość to emocje ściśle związane z nienawiścią. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że międzyludzkie relacje nie są emotywnie i aksjologicznie neutralne. Stosunkom społecznym towarzyszyły i towarzyszą różne emocje ujawniające się zarówno w zachowaniach behawioralnych, jak i w wypowiedziach słownych uczestniczących w nich podmiotów. Na linii kooperacja–walka, egalitaryzm–elitaryzm, upodmiotowienie–uprzedmiotowienie ujawniają się w różnej skali i natężeniu uczucia i postawy indywidualnej oraz zbiorowej nienawiści¹³. Nienawiść, co już podkreślono, ma utrwalony charakter ze znacznym natężeniem siły uczucia. Z nienawiścią kompatybilna jest wrogość

9 A. Stępnik, *Agresja – dwa ujęcia biologiczne*, „IDO – Ruch dla Kultury” 2009, nr 9, s. 112.

10 Zob. m.in.: M. Ćwikła, *Czynniki determinujące agresję i przemoc – podobieństwa i różnice*, [w:] *Problemy współczesnego świata. Zagadnienia wybrane*, red. E. Żywucka-Kozłowska, A. Szczechowicz, K. Rzeczkowska, Olsztyn 2018, s. 27–36; K. Kowalczyk, B. Jankowiak, E. Krajewska-Kulak, H. Rolka, M. Sierakowska, *Teorie agresji – prawda czy mity?*, „Problemy Pielęgniarstwa” 2011, nr 3, s. 396–400.

11 M. Ćwikła, op. cit., s. 27.

12 *Nienawiść*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/nienawi%C5%9B%C4%87> [dostęp: 9.07.2025].

13 T. Chrobak, *Nienawiść wywołana – nienawiść odwzajemniona*, [w:] *Nienawiść w życiu publicznym. Sfera społeczna*, red. J. Mysona-Byrska, J. Synowiec, Kraków 2025, s. 173; E. Żywucka-Kozłowska, R. Broniecka, *Nienawiść. Kilka uwag o karnoprawnych skutkach nienawiści*, „Studia Społeczne” 2024, nr 1, s. 115–128.

i agresja, co podkreśla się w piśmiennictwie¹⁴. Osoba odczuwająca nienawiść będzie uważała, że jednostka bądź grupa, na której koncentruje swoje negatywne emocje, jest zła, podła, niegodna nazywania jej człowiekiem. Elementem istotnym jest spojrzenie (refleksja nad zachowaniem) na nienawidzony podmiot. Na podstawie trójczynnikowej teorii nienawiści w ujęciu Roberta J. Sternberga można wyodrębnić siedem typów nienawiści mogących się przenikać, nie sposób jednak nie zauważyć, że różnią się emocjami. Dla porządku analizy nie można ich pominąć, są to:

- 1) chłodna nienawiść – wstręt, który wynika wyłącznie z negowania intymności;
- 2) gorąca nienawiść – gniew oraz strach wywołany pasją, namiętnością;
- 3) zimna nienawiść – oparta jest na dewaluacji nienawidzonej osoby, powstałej z zaangażowania;
- 4) wrząca nienawiść – odraza stanowiąca połączenie negowania intymności oraz pasji, namiętności;
- 5) gotująca się nienawiść – odraza powstająca z zestawienia negowania intymności i zaangażowania;
- 6) kipiąca nienawiść – przemoc słowna biorąca swój początek z pasji, namiętności oraz zaangażowania;
- 7) paląca nienawiść – stan, w którym jednostka odczuwa potrzebę unicestwienia osoby znienawidzonej ze względu na odczuwanie przez nią wszystkich trzech czynników naraz¹⁵.

Z powyższego można wywodzić, że i nienawiść ma istotne znaczenie w zachowaniach godzących w innych, przede wszystkim z powodu ich zachowań wobec innych. Ten element wydaje się, że jest bardzo istotny w analizie zjawiska dywersji wojennej sensu largo. Walczący między sobą odczuwają nieodpartą wrogość wobec przeciwnika.

14 M. Moroń, *Rozumienie emocji a agresywność i wrogość. Mediacyjna rola empatii, aleksytymii i makiawelizmu*, „Psychologia Społeczna” 2016, nr 11, s. 321–338.

15 R.J. Sternberg, *A duplex theory of hate: Development and application to terrorism, massacres, and genocide*, „Review of General Psychology” 2003, nr 3, s. 299–328; E. Żywucka-Kozłowska, R. Broniecka, op. cit., s. 115–128.

Dywerysja i agresja – wspólne elementy

Działania dywersyjne, sabotażowe koncentrują się na wyrządzeniu wymiernej szkody, eliminacji fizycznej osłabiającej potencjał przeciwnika. W agresji element ten występuje jako cel działania przynoszący nie tylko skutek, lecz także emocjonalną satysfakcję. Jakkolwiek określimy oba zjawiska, jedno jest pewne – są one szkodliwe, niebezpieczne i trudne do przewidzenia w skutkach dla innych. Wspólnymi cechami są: motywacja, dążenie do osiągnięcia celu, zniszczenie, eliminacja przeciwnika. Współcześnie dywersja i agresja wpisują się w szerszy kontekst, a mianowicie działań hybrydowych. Dziś często operuje się terminem „wojna hybrydowa”. Oznacza ono działania składające się z wielu elementów. Łukasz Skoneczny podaje, że terminy „działania hybrydowe” oraz „wojna hybrydowa” pojawiły się już w 2002 roku w pracy mjr. Williama J. Nemetha pt. „Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare”¹⁶. Wśród działań militarnych wojny hybrydowej akcentuje się m.in.: konwencjonalne działania zbrojne, działania nieregularne oraz akty terroryzmu¹⁷. O ile obecnie dochodzi do takich działań w wielu konfliktach zbrojnych, o tyle lista form się powiększa, od propagandy, sabotażu, zamachów bombowych, podpaleń po zabójstwa na zlecenie. Praktycznie katalog ten jest otwarty i dobrze znany w praktyce wywiadowczej i kontrwywiadowczej. Nie jest też to zjawisko nowe.

Akty dywersji i agresji

Jak wspomniano zjawisko dywersji jest wielopostaciowe. Są tu działania o charakterze presji, zastraszania, ale też testowania i rozpowszechniania fałszywych informacji. Wydaje się, że w znacznej mierze w XXI wieku do działań takich wykorzystuje się podmioty w istocie obojętne sytuacyjnie, lecz zainteresowane ekonomicznie. Nic tak nie zachęca do działania jak obietnica finansowa. Niestety, także i w Polsce (po wybuchu wojny w Ukrainie) do takich aktów

16 Ł. Skoneczny, *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, nr 4, s. 40.

17 Ibidem, s. 45

dywersji doszło¹⁸. Rzecznik ministra-koordynatora służb specjalnych przekazał, że od rozpoczęcia rosyjskiej inwazji na Ukrainę funkcjonariusze Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego zatrzymali na terenie Polski 42 osoby podejrzane o szpiegostwo lub dywersję na rzecz Rosji i Białorusi¹⁹. Niestety, do grupy dywersantów i szpiegów dołączają także osoby przybyłe na terytorium RP po wybuchu wojny w Ukrainie. W 2024 roku w Polsce zatrzymano grupy dywersantów działających na rzecz innego państwa²⁰. 10 lipca 2025 roku zwerbowani obywatele Azerbejdżanu dokonali w Kijowie zamachu na pułkownika Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, mężczyzna zginął na miejscu²¹. Innym zdarzeniem był zamach w Iwano-Frankiwsku w czerwcu 2025 roku. Zwerbowani przez Rosjan ukraińscy nastolatki za pieniądze dopuścili się sabotażu w okolicach dworca kolejowego. Ładunek został odpalony zdalnie z pomocą telefonu komórkowego. Jeden z młodych mężczyzn zginął na miejscu, drugi w stanie krytycznym został przewieziony do szpitala²². Agresja w rozumieniu psychologii wzmagą się w różnych sytuacjach, a w ekstremalnych zagrożenie

- 18 Zob. m.in.: M. Rybak, P. Żytnicki, *Dywersanci z Marywilskiej. Wiemy kim są Ukraińcy zamieszani w akty terroru*, „Gazeta Wyborcza” 2025, nr z 15 maja; *Szpiegostwo i dywersja w Polsce. Nowe dane. Kilkadziesiąt zatrzymanych*, <https://www.PolsatNews.pl> [dostęp: 19.07.2025].
- 19 *Szpiegostwo i dywersje w Polsce. Dane MSWiA o liczbie zatrzymanych*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2025-02-24/szpiegostwo-i-dywersje-w-polsce-dane-mswia-o-liczbie-zatrzymanych/> [dostęp: 19.07.2025].
- 20 „W ostatnich dniach dzięki współpracy służb udało się rozbić grupę dywersantów, która w Polsce miała określone cele i była adresowana z określonego miejsca – poinformował wicepremier, minister cyfryzacji Krzysztof Gawkowski. Stwierdził ogólnie, że chodziło o doprowadzenie do paraliżu w zakresie politycznym, militarnym i gospodarczym państwa” – zob. K. Gawkowski, *Udało się rozbić grupę dywersantów*, <https://tvn24.pl/polska/krzysztof-gawkowski-udalo-sie-rozbic-grupe-dywersantow-st8077580> [dostęp: 17.09.2025].
- 21 *Zamach na płk. SBU w Kijowie. Wyrok wykonany*, <https://wiadomosci.wp.pl/zamach-na-plk-sbu-w-kijowie-wyrok-wykonany-7180000502889184a> [dostęp: 8.09.2025].
- 22 O tym przypadku informowały władze miasta Iwano-Frankiwsk w Ukrainie. W wyniku podjętych działań ustalono, że rosyjscy dywersanci złożyli propozycję finansową, obiecując jej realizację po wykonaniu zadania. Należy także podkreślić, że werbowanie obywateli napadniętego państwa do działań dywersyjnych najczęściej odbywa się pod szyldem wsparcia dla własnego kraju, a wskazany cel ma być wrogi. Efekt takich działań godzi w obywateli Ukrainy, a nie Rosji. Ustalenia poczynione w podobnych sprawach dowodzą, że kanałem kontaktowym jest komunikator Telegram, także dostępny w Polsce i bardzo popularny wśród rosyjskojęzycznych osób przebywających na terytorium RP.

przybiera na sile. Dodać do tego należy akty przemocy i okrucieństwa. Wyzwała to elementarne mechanizmy obronne, w tym ucieczki, ale też i ataki. Wieloletni konflikt między Ukrainą a Federacją Rosyjską przybiera na sile. Tysiące ofiar wojny po stronie ukraińskiej, w szczególności cywili, ataki na szpitale, domy mieszkalne, szkoły potęgują nienawiść do wroga. Propagandowe działania najeźdźcy, odpowiednio przygotowane i rozpowszechniane, wyzwalają wolę walki. Żadna wojna nie jest wolna od agresji, a tym bardziej od dywersji. Na przykładzie Ukrainy można wskazać akcje tego rodzaju na terytorium Rosji. Obiektami ataku są głównie jednostki wojskowych związków taktycznych. Nie ma w tym niczego nowego, zważywszy na doświadczenia innych państw napadniętych w czasie II wojny światowej zarówno przez Niemców, jak i Sowieców. Wysadzanie składów kolejowych, zamachy na wysokich rangą oficerów niemieckich to najbardziej znane przykłady walki zbrojnej na terytorium okupowanej Polski. Akcje sabotażowe mają dziś inny wymiar z racji postępu technologicznego. Cyberataki na różne obiekty to też dywersja. Można byłoby takich przykładów podawać znacznie więcej (łącznie z presją na granicę państwową Polski z Białorusią), gdzie dochodzi do sabotażu, ataków fizycznych na funkcjonariuszy Straży Granicznej i żołnierzy RP. Trzeba też zaznaczyć, że dywersja jest zjawiskiem stymulowanym, co zwiększa skuteczność działań agresora. Wykonanie powierzonego zadania przynosi satysfakcję zwłaszcza wtedy, kiedy dochodzi do fizycznej eliminacji obiektu żywego.

Dywersja w opinii społecznej

Choć termin zawarty w tytule niniejszego artykułu jest powszechnie znany i rozumiany, zdecydowaliśmy się poznać poglądy losowo dobranych respondentów w tym zakresie. Pytania miały zamknięty charakter. W badaniu wzięło udział 40 osób w wieku od 18 do 65 lat, o różnym wykształceniu, miejscu zamieszkania. Respondentom zadano następujące pytania:

- 1) Czym jest dywersja?
- 2) Czy dywersja znaczy to samo co sabotaż?
- 3) Czy dywersja łączy się z agresją?
- 4) Czy cel dywersji jest znany?
- 5) Czy dywersja jako zjawisko ma motyw?
- 6) Jaki jest skutek dywersji?

W przypadku pierwszego pytania wskazano następujące odpowiedzi do wyboru przez respondentów: sabotaż, działanie przeciwko wrogom, zabijanie i niszczenie, wszystkie odpowiedzi są poprawne.

Odpowiedź ostatnią (wszystkie odpowiedzi są poprawne) wybrało 25 badanych; 5 osób uznało, że dywersja to sabotaż; 8 – zabijanie i niszczenie, a 2 osoby – działanie przeciwko wrogom. Taki rozkład odpowiedzi wskazuje, że termin ten rozumiany jest szeroko i poprawnie kojarzony.

Na pytanie dotyczące znaczenia pojęć „dywersja” i „sabotaż” 10 osób odpowiedziało, że sabotaż to działanie przeciwko wrogom; 25 osób wskazało niszczenie i zabijanie.

Trzecie pytanie odnosiło się do związku agresji z dywersją. Tu były trzy możliwości do wyboru: tak, nie, nie wiem. Tylko 7 osób nie miało zdania na ten temat, 23 uznały, że związek taki zachodzi. Pozostali respondenci nie dostrzegli takiego związku.

Na pytanie: Czy cel dywersji jest znany?, respondenci odpowiedzieli w następujący sposób: 30 badanych – tak, 4 osoby – nie mam zdania, 6 osób – nie jest znany cel dywersji.

Piąte pytanie dotyczyło motywu dywersji jako zjawiska. Tu wszyscy respondenci zgodnie wybrali odpowiedź twierdzącą, co nie było czymś niezwykłym. Ostatnie pytanie dotyczyło skutków dywersji. Respondenci mieli możliwość wyboru odpowiedzi spośród zaproponowanych: eliminacja fizyczna, zniszczenie potencjału militarnego, osłabienie wroga, pokaz siły dywersanta, zastraszenie, inne skutki oraz odpowiedź – inne. Najczęściej wybierano osłabienie wroga – 17 osób; 8 osób wybrało eliminację fizyczną; 10 – zniszczenie potencjału militarnego, 5 osób – inne.

Mając na uwadze wyniki (bardzo ograniczone liczebnością respondentów) można dostrzec, że zauważają oni związek między dywersją a agresją w najbardziej ogólnym pojmowaniu obu terminów. Przyjmujemy taką tezę ze względu na wybór odpowiedzi: eliminacja fizyczna (pojmowana jako pozabawianie życia przeciwnika) w przypadku obu terminów. Udzielający odpowiedzi, jak przypuszczamy, uznają rzeczne zachowanie za typowe w takich sytuacjach. Uwzględniając całokształt rozważań, zauważamy ścisły związek wrogości, agresji i nienawiści w działaniach dywersyjnych. O ile tego rodzaju operacje prowadzą członkowie taktycznych związków zbrojnych (żołnierze), wykonując rozkaz zniszczenia potencjału wroga, o tyle podmioty nie mające

takich celów formalnych działają (jak sądzimy) wyłącznie motywowani osobistymi przekonaniem i doświadczoną krzywdą ze strony agresora, podejmują działania indywidualne. Tu elementem przewodnim jest motywacja własna.

Zakończenie

Dywersonja była, jest i będzie. Nie da się wyeliminować z życia społecznego czasu wojny czy innego konfliktu podobnego rodzaju. Zmieniają się tylko sposoby działania i cel indywidualny dywersantów. O ile dawniej pieniądze nie były środkiem istotnie determinującym dywersję, o tyle dziś element ten w działaniach podejmowanych przez osoby cywilne ma duże znaczenie. Pojawia się tu wiele pytań, nie tylko o to, co najważniejsze: wolność, pokój, niezależność, ale też o powolne odchodzenie w niepamięć etosu równej walki, której podstawą jest honor.

Bibliografia

- Apanowicz A., *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002.
- Baroni R.A., Richardson D.R., *Human aggression*, New York 1994.
- Bednarek J., *Sowiecka grupa dywersyjno-wywiadowcza „Arsenal” i jej działalność na ziemiach polskich (październik 1944–styczeń 1945)*, „Dzieje Najnowsze” 2016, nr 2.
- Chinciński T., *Niemiecka dywersja w Polsce w 1939 r. w świetle dokumentów policyjnych i wojskowych II Rzeczypospolitej oraz służb specjalnych III Rzeszy*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 1.
- Chrobak T., *Nienawiść wywołana – nienawiść odwzajemniona*, [w:] *Nienawiść w życiu publicznym. Sfera społeczna*, red. J. Mysona-Byrska, J. Synowiec, Kraków 2025.
- Cieślarczyk M., *Metody, techniki i narzędzia badawcze oraz elementy statystyki*, Warszawa 2006.
- Colman A.M., *Słownik psychologii*, Warszawa 2009.
- Ćwikła M., *Czynniki determinujące agresję i przemoc – podobieństwa i różnice*, [w:] *Problemy współczesnego świata. Zagadnienia wybrane*, red. E. Żywucka-Kozłowska, A. Szczechowicz, K. Rzeczkowska, Olsztyn 2018.
- Doroszewski W., *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/nienawi%C5%9B%C4%87> [dostęp: 9.07.2025].
- Drabik L., Kubiak-Sokoł A., Sobol E., Wiśniakowska L., *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2008.
- Encyklopedia Gazety Wyborczej*, t. 4, Warszawa 2005.

- Gawkowski K., *Udało się rozbić grupę dywersantów*, <https://tvn24.pl/polska/krzysztof-gawkowski-udalo-sie-rozbic-grupe-dywersantow-st8077580> [dostęp: 17.09.2025].
- Kowalczyk K., Jankowiak B., Krajewska-Kulak E., Rolka H., Sierakowska M., *Teorie agresji – prawda czy mity?*, „Problemy Pielęgniarstwa” 2011, nr 3.
- Krahe B., *Agresja*, Gdańsk 2006.
- Lubiewski P., Drózd A., *Dywersja i sabotaż – istota oraz wzajemne relacje*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2001, nr 1.
- Moroń M., *Rozumienie emocji a agresywność i wrogość. Mediacyjna rola empatii, aleksytymii i makiawelizmu*, „Psychologia Społeczna” 2016, nr 11.
- Nowa encyklopedia powszechna: a–z*, red. J. Marcinek, Kraków 2004.
- Rybak M., Żytnicki P., *Dywersanci z Marywilskiej. Wiemy kim są Ukraińcy zamieszani w akty terroru*, „Gazeta Wyborcza” 2025, nr 15 maja.
- Saja P., *Dywersja niemiecka i walki na Pomorzu we wrześniu 1939 roku*, „Przegląd Zachodni” 2009, nr 2.
- Skoneczny Ł., *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, nr 4.
- Sternberg R.J., *A duplex theory of hate: Development and application to terrorism, massacres, and genocide*, „Review of General Psychology” 2003, nr 3.
- Stępnik A., *Agresja – dwa ujęcia biologiczne*, „IDO – Ruch dla Kultury” 2009, nr 9.
- Sztumski J., *Wstęp do metod i technik nadań społecznych*, Katowice 1999.
- Szpiegostwo i dywersja w Polsce. Nowe dane. Kilkadziesiąt zatrzymanych*, <https://www.PolsatNews.pl> [dostęp: 19.07.2025].
- Szpiegostwo i dywersje w Polsce. Dane MSWiA o liczbie zatrzymanych*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2025-02-24/szpiegostwo-i-dywersje-w-polsce-dane-mswia-o-liczbie-zatrzymanych/> [dostęp: 19.07.2025].
- Zamach na płk. SBU w Kijowie. Wyrok wykonany*, <https://wiadomosci.wp.pl/zamach-na-plk-sbu-w-kijowie-wyrok-wykonany-7180000502889184a> [dostęp: 8.09.2025].
- Żywucka-Kozłowska E., Broniecka R., *Nienawiść. Kilka uwag o karnoprawnych skutkach nienawiści*, „Studia Społeczne” 2024, nr 1.

A few remarks on sabotage understood as an act of aggression

Abstract

Sabotage has been known to mankind for a long time. It is difficult to determine when the first act in history took place. The goal is to attempt to define the essence of diversion in the 21st century, its tone, and above all the motivation of the perpetrators, not only the executors but also the leaders. In our opinion, it is important to define the term “diversion” and attempt to determine its forms and consequences. It is also important to look at the actual background in the perspective of aggressive behavior.

Key words:

diversion, sabotage, aggression

Tomasz Wojciechowski

Politechnika Koszalińska

ORCID: 0000-0002-0675-4474

e-mail: t_wojciechowski1@poczta.onet.pl

Back Channel Diplomacy i dyplomacja drugiego kanału – formy nieoficjalnego przekazywania informacji

Streszczenie

Żyjemy w erze informacji postrzeganej nie tylko jako narzędzie kreowania, lecz także stanowiącej element dyplomacji, oficjalnych stosunków zagranicznych. Coraz częściej dochodzi do wymiany poufnych danych w sposób pozakulisowy, nie koniecznie związany z takimi organami jak ministerstwa spraw zagranicznych czy ambasady krajów. Tak zwany *back channel*¹ (Back Channel Diplomacy – BCD), termin, który można przetłumaczyć dosłownie jako: dyplomacja, kanał zwrotny, boczny, oznacza wiele działań dotyczących wymiany informacji i tworzenia polityki zagranicznej państw, w które to działania są zaangażowane działające podmioty funkcjonujące w cieniu wielkiej, oficjalnej racji stanu. Podobnie sytuacja ma się z działaniami Track II Diplomacy, czyli dyplomacją drugiej ścieżki, której przedstawicielami mogą być pracownicy think-thanków, naukowcy, ludzie wpływowi, mający możliwość kształtowania rzeczywistości i będący autorytetem.

Tekst ma charakter poglądowy. Autor przybliży, z wykorzystaniem metody historycznej i analizy literatury, zagadnienie nieoficjalnego przekazywania informacji poprzez *back channel* oraz wykorzystanie dyplomacji drugiego kanału oraz przytacza konkretne

1 W literaturze przedmiotu można spotkać się również z nazwą: *Backchannel*, *Backchannel Diplomacy* lub *Back-Channel Diplomacy*.

Słowa kluczowe:

przykłady. W Polsce terminy te nie są powszechnie znane i używane, mogą jednak stanowić istotny element w badaniu zagadnień bezpieczeństwa i stosunków międzynarodowych.

stosunki międzynarodowe, dyplomacja kanału zwrotnego, *Back Channel Diplomacy*, dyplomacja, bezpieczeństwo, *Track II Diplomacy*, druga ścieżka dyplomacji

Wstęp

Chiński generał i teoretyk wojskowości Sun-Tzu w dziele „Sztuka wojny” wskazywał niezwykle ważną rolę zdobywania, posiadania właściwych informacji w działaniach wojennych. Zwracał jednocześnie uwagę na wykorzystanie informatorów, podwójnych agentów oraz motywacje, jakie tymi osobami kierują. To właśnie informacja stała się z czasem tym najistotniejszym elementem prowadzenia polityki zagranicznej, tworzenia wizerunku bezpieczeństwa państwa, zdobywania przewagi w działaniach wojennych. Poza oficjalną dyplomacją pierwszego kanału, podczas sekretnych spotkań i tajnych misji emisariuszy przebiegały I i II wojny światowe, trwał kryzys kubański oraz inne epizody z okresu zimnej wojny”.

Obecnie, jak nigdy dotąd, możemy dostrzec swego rodzaju dyplomację równoległą, toczącą się obok oficjalnej retoryki mocarstw czy mniejszych państw. Działania zakulisowe są w tym wypadku uzupełnieniem, czego dowodem jest *back channel* oraz druga ścieżka dyplomacji. Wydaje się, że definicja pojęcia „Back Channel Diplomacy”, którą zaproponował amerykański badacz tematu Anthony Wanis-St. John, najwierniej odzwierciedla ideę dyplomacji kanałowej. Określa ona BCD poniekąd jako negocjacje prowadzone w tajemnicy między stronami, będące też narzędziem gry politycznej pozwalającej uniknąć decydom oficjalnie kosztów politycznych takich negocjacji². Dość do tego należy jeszcze to, że dyplomacja prowadzona kanałami nieoficjalnymi, zwrotnymi, jest narzędziem gry politycznej, która pozwala stronom podejmować określone ryzyko, i tym samym zmniejsza koszty polityczne decyzji. W razie niepowodzenia takich negocjacji, z czym należy się liczyć, nie ujrzą one światła dziennego. Według słownika „back channel” to „niebezpośrednia,

2 A. Wanis-St. John, *Back Channel Diplomacy: Implications for Practice and Theory*, „SSRN Electronic Journal” 2004, s. 29.

niepubliczna metoda komunikacji albo dyskusji”³. Inne źródła określają BCD jako poufne, pośrednie kanały komunikacji wykorzystywane przez państwa lub organizacje do dyskretnej negocjacji lub komunikowania się w delikatnych kwestiach⁴. Ten ukryty aspekt dyplomacji nierzadko też odegrał główną rolę w kształtowaniu historycznych porozumień i rozwiązywaniu konfliktów. Wreszcie, dyplomacja tego typu zasadniczo oznacza stworzenie z innym rządem lub przedstawicielami innego rządu kanału komunikacji, który jest dyskretny, nie obejmuje oficjalnych stanowisk, np. ambasadorzy, czy samych ambasad⁵.

W tym kontekście tzw. druga ścieżka dyplomacji stanowi niejako uzupełnienie tradycyjnej dyplomacji zwanej „Track One Diplomacy”, czyli formalnych działań dyplomatycznych podejmowanych przez urzędników i przedstawicieli rządowych w celu negocjowania umów i rozwiązywania problemów międzynarodowych. Odwołuje się bardziej do emocji, ludzkich uczuć, a nawet altruizmu. U jej podstaw leży założenie, że rzeczywisty lub potencjalny konflikt może zostać rozwiązany lub złagodzony poprzez odwołanie się do wspólnych ludzkich zdolności do reagowania na dobrą wolę i rozsądek. Wymiana naukowa i kulturalna to przykłady dyplomacji drugiej ścieżki. Druga ścieżka nie może być alternatywą dla tradycyjnej dyplomacji ścieżki pierwszej, z jej oficjalną postawą i leżącą u jej podstaw groźbą użycia siły. Obie ścieżki się uzupełniają⁶. Jeden z pionierów dyplomacji drugiej ścieżki Joseph Montville definiuje ten termin jako „nieoficjalną, nieformalną interakcję między członkami przeciwnych grup lub narodów, mającą na celu opracowanie strategii, wpłynięcie na opinię publiczną oraz zorganizowanie zasobów ludzkich i materialnych w sposób, który może pomóc w rozwiązaniu konfliktu”⁷.

3 *Back channel*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/backchannel> [dostęp: 5.05.2025].

4 *Backchannel Diplomacy: The hidden Hand in International Relations, attorneys. Media*, <https://attorneys.media/backchannel-diplomacy/> [dostęp: 5.05.2025].

5 *Benefits and drawbacks of Back-Channel Diplomacy, Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union*, <https://www.aalep.eu/benefits-and-drawbacks-back-channel-diplomacy> [dostęp: 5.05.2025].

6 W.D. Davidson, J.V. Montville, *Foreign policy according to Freud*, „Foreign Policy” 1981, nr 45, s. 155.

7 E.M. Yilmaz, *Track-two diplomacy as a resolution approach to an international and inter-societal conflicts*, „Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi” 2004, t. 19, nr 2, s. 156.

Uczestnikami drugiej ścieżki dyplomacji mogą być naukowcy, byli urzędnicy i przedstawiciele organizacji społeczeństwa obywatelskiego, co pozwala na większy zakres możliwości. Ta forma dyplomacji może prowadzić do nieoficjalnych porozumień lub propozycji, które mogą zostać później przyjęte podczas formalnych negocjacji.

Dyplomacja drugiej ścieżki może odgrywać główną rolę w rozwiązywaniu złożonych kwestii takich jak konflikty etniczne lub spory terytorialne poprzez wspieranie zrozumienia i budowanie zaufania między zainteresowanymi stronami. Chociaż inicjatywy wypracowane podczas drugiej ścieżki nie mają formalnie znaczenia, mogą wpływać na opinię publiczną i przygotować grunt pod przyszłe negocjacje tradycyjnej dyplomacji. Wspomniane metody prowadzenia negocjacji w kontekście międzynarodowym mają swoje plusy i minusy, odegrały jednak pewną rolę w historii konfliktów zbrojnych i utrzymania bezpieczeństwa światowego.

Wady i zalety

To oczywiste, że każde rozwiązanie dążące do pokoju i utrzymania bezpieczeństwa poparte dobrą wolą, nie mające jednak poparcia oficjalnej dyplomacji i wsparcia siły militarnej, może ponieść fiasko. Zarówno Track II Diplomacy, jak i Back Channel Diplomacy, jako nowatorskie podejście do rozwiązywania konfliktów, mają wiele zalet, choć, niestety, można również dostrzec wady takiego nieformalnego podejścia. Bywa, że negocjatorzy i decydenci w dużej mierze przeceniają korzyści i ignorują konsekwencje stosowania BCD. Zamiast analizować efekty porozumień dyplomatycznych, oskarżają się nawzajem o złą wolę, czego przykładem jest niełatwy proces pokojowy pomiędzy Izraelem i Palestyną. W negocjacjach tych wykorzystano kanał w Oslo (lata 1992–1993), co było wstępem do aktywności Waszyngtonu⁸. Liczne problemy w procesie pokojowym mogą być po prostu wynikiem intencji stron. Większym wyzwaniem jest przeanalizowanie strategii dyplomatycznych podmiotów i sprawdzenie, gdzie ich struktury i procesy przyczyniły się do pogorszenia negocjacji. Zalety to z pewnością tajemnica i nieformalny charakter takiej

dyplomacji oraz możliwość wykorzystania jednocześnie różnych kanałów negocjacyjnych. Wady to przede wszystkim brak zdecydowania, możliwość wycofania się z wcześniejszych ustaleń (brak oficjalnych gwarancji), negowanie kanałów frontowych, negatywne postrzeganie BCD jako procesu nieefektywnego, niedającego gwarancji sukcesu. Zaangażowanie wielu decydentów i polityków w zakulisowy proces pokojowy może spowodować utrudnienia w prostocie przekazu komunikacji, właściwym odbiorze i kontekście⁹. Kontakty pobocznym kanałem omijają wiele biurokratycznych aspektów i urzędników odpowiedzialnych za bezpieczeństwo czy dyplomację. Uczestnicy procesu mogą dążyć do zdobycia zaufania dwóch lub więcej stron, żeby osiągnąć właściwy cel negocjacji. Oznacza to takie ustalenie, które pozwoli obu stronom uzyskać korzyść i zachować twarz.

Dziś, gdy reakcje w geopolityce zachodzą w sposób nagły, kanał zwrotny jest szybkim, bezpośrednim sposobem komunikacji, kupowania czasu i dostarczania danych. Skuteczność BCD w kryzysie zależy również od posiadania aktualnych danych wywiadowczych i dokładnych analiz. Dzięki temu jest możliwe ustalenie jak bardzo zaangażowane strony są chętne do ustępstw i dotrzymania deklaracji, a także jakich mają negocjatorów, czy potrafią oni skutecznie przełożyć tajne porozumienie na oficjalne działania.

Natomiast dyplomacja drugiej ścieżki skupia się na zmianie postaw stron konfliktu poprzez przełamywanie negatywnych stereotypów i uogólnień na temat drugiej strony, wynikających z barier politycznych. *Second Track Diplomacy* ma otwierać nowe kanały komunikacji i poprawiać ich jakość. Buduje nie tylko profesjonalne sieci, lecz także osobiste relacje wynikające ze szczerzej i otwartej wymiany zdań, wolnej od formalnego dialogu. Wreszcie, zapewnia nowe możliwości negocjacji poprzez generowanie twórczych pomysłów, które mogą nie zostać podniesione podczas oficjalnych pertraktacji¹⁰. Wszystkie zainteresowane strony powinny być włączone w rozmowy i procesy decyzyjne obejmując różne podmioty społeczeństwa obywatelskiego, w tym przywódców religijnych, nauczycieli, przedsiębiorców, organizacje pozarządowe. Pomimo potencjału i zalet drugiej ścieżki dyplomacji w stosunkach międzynarodowych

9 Ibidem, s. 33.

10 *Track I.5 and Track II Diplomacy*, <https://ncafp.org/track-i-%C2%BD-track-ii-diplomacy/> [dostęp: 5.05.2025].

ten wariant dyplomacji nadal napotyka kilka barier i ograniczeń we współczesnym środowisku geopolitycznym. Przykładowo, urzędnicy państwowi i konwencjonalne kanały dyplomatyczne często traktują taką dyplomację z nieufnością, postrzegają ją jako naruszenie ich autorytetu. Ten opór jest szczególnie widoczny w krajach słabo rozwiniętych i rządach autorytarnych, gdzie istnieje ścisła kontrola nad mediami i dyskusjami dyplomatycznymi. Ponadto organizacje o ugruntowanej pozycji mogą wahać się przed uznaniem lub poparciem idei dyplomacji drugiej ścieżki z powodu możliwego niebezpieczeństwa odejścia od oficjalnej polityki. Tym samym istotnym problemem jest brak legitymizacji i uznania¹¹. Ze względu na brak oficjalnego statusu lub mandatu wysiłki mogą być łatwo zlekceważone jako nieformalne, błahe i nieistotne. Brak oficjalnego uznania może osłabić zdolność podmiotów do kształtowania polityki i uzyskiwania zobowiązań od uczestników. Brak oficjalnego zatwierdzenia skutkuje również ograniczoną dostępnością zasobów i platform niezbędnych do skutecznej dyplomacji.

Historia

Poruszane w niniejszym tekście pojęcia nie są tylko teoretyczne, akademickie. O ich wartości świadczą wydarzenia, które wielokrotnie miały miejsce w historii, zwłaszcza tej XX-wiecznej. Gdy oficjalnie nie można było nawiązywać kontaktów z wrogiem ze względu na prestiż lub zmianę *status quo*, doskonałym narzędziem było BCD. Jednym z najbardziej znaczących przykładów są tajne negocjacje podczas kubańskiego kryzysu raketowego między 15 a 28 października 1962 roku, kiedy to zakulisowe dyskusje między Stanami Zjednoczonymi Ameryki a Związkiem Radzieckim odegrały główną rolę w uniknięciu wojny nuklearnej. Jedynie prezydent John F. Kennedy i tylko trzech innych doradców wiedziało, że w celu rozładowania napięcia ze Związkiem Radzieckim zawarło tajne zobowiązanie do usunięcia amerykańskich rakiet z Turcji. Oczywiście, Kennedy zaprzeczył istnieniu tej klauzuli, gdyż było to niebezpieczne politycznie, gdyż europejscy sojusznicy i krajowe okręgi wyborcze mogły postrzegać to jako zdradę zarówno sojuszników, jak i interesów narodowych. Aleksander

11 D.I. Akindoyin, *International Relations in the 21st Century: The Role of Track-Two Diplomacy in Conflict Resolution*, „Perspective Politice” 2024, t. 17, nr 1–2, s. 5–18.

Fomin, szef stacji KGB w Waszyngtonie, zainicjował kontakt tylnym kanałem z dziennikarzem, korespondentem Departamentu Stanu Johnem Scali w celu przekazania wiadomości Nikity Chruszczowa. Kanały te zostały wykorzystane do uzupełnienia oficjalnych kontaktów¹². Innym znaczącym przykładem są porozumienia z Oslo między Izraelem a Organizacją Wyzwolenia Palestyny (OWP), które rozpoczęły się jako tajne negocjacje, a później przekształciły się w formalne rozmowy pokojowe¹³. Negocjacje palestyńsko-izraelskie są ciekawe, ponieważ czasami rozmowy toczą się równocześnie na dwóch płaszczyznach – dyplomacji oficjalnej państw i zakulisowej BCD.

Biały Dom dość chętnie sięgał po rozwiązania *Back Channel Diplomacy*¹⁴. W 1969 roku, po wojnie arabsko-izraelskiej w 1967 roku, ustanowiono bezpośrednie prywatne połączenie telefoniczne między doradcą ds. bezpieczeństwa narodowego Henry Kissingerem a izraelskim ministrem obrony Icchakiem Rabinem. Miało to na celu ułatwienie Waszyngtonowi prowadzenia polityki zagranicznej sprzecznej z tą realizowaną przez Departament Stanu¹⁵. W 1974 roku tenże sam Henry Kissinger, sekretarz stanu, dążył do zbliżenia z kubańskim premierem Fidelem Castro. W ciągu 18 miesięcy starań zorganizował tajne negocjacje między urzędnikiem Departamentu Stanu Lawrence'em Eagleburgerem i Ramonem Sanchezem Parodim, doradcą Fidela Castro, na nowojorskim lotnisku La Guardia, pomimo oficjalnej amerykańskiej krytyki reżimu Castro. W 1985 i 1986 roku urzędnicy administracji Reagana zainicjowali dwie powiązane ze sobą operacje tylnymi kanałami, które całkowicie ominęły oficjalną dyplomację i wkroczyły na drogę nielegalności. W sprawie znanej jako Iran-Contra dokonano bez upoważnienia prezydenta sprzedaży broni do Iranu za pośrednictwem Izraela¹⁶.

Warto nadmienić jeszcze zastosowanie BCD w Afryce Południowej, w sprawie uwolnienia Nelsona Mandeli z więzienia. Minister sprawiedliwości,

12 A. Wanis-St. John, *An Assessment of Back Channel Diplomacy: negotiations between the Palestinians and Israelis*, s. 5, <https://www.american.edu/sis/faculty/upload/wanis-back-channel-working-paper.pdf> [dostęp: 1.05.2025].

13 Ibidem, s. 6.

14 Por. W. J. Burns, *A Back Channel. A memoir of american diplomacy and the case for its renewal*, New York 2019.

15 B.W. Quandt, *Peace process: American diplomacy and the Arab-Israeli conflict since 1967*, Washington 1993, s. 78.

16 A. Wanis-St. John, *An Assessment...*, s. 18.

policji i więziennictwa Republiki Południowej Afryki Jacobus Coetsee otworzył tylny kanał dyplomacji w 1985 roku i kontaktował się z więźniem nr 466/64, tj. Nelsonem Mandelą. Jego celem było nawiązanie dyskretnego kontaktu z przywódcami organizacji ANC (African National Congress; Afrykański Kongres Narodowy). W ciągu następnych kilku lat minister Coetsee spotykał się z Mandelą w różnych miejscach i okolicznościach, jednocześnie cały czas informował prezydenta Pietera W. Bothę o rozmowach. Prezydent nakazał ich kontynuowanie, ale nawet członkowie gabinetu początkowo mieli pozostać w niewiedzy. Rząd miał nadzieję zaoferować Mandeli wolność w zamian za wyrzeczenie się walki zbrojnej przez ANC. Mandela ostatecznie dążył do negocjacji, obawiał się jednak, że rząd otworzy z ANC inne, nieoficjalne kanały dyplomacji, które go pomina. Rozmowy ostatecznie przyczyniły się do demokratycznych przemian w RPA¹⁷. W historii dyplomacji, od czasów ministra Francji Charles'a Talleyranda, który sprytnie i zakulisowo spowodował na kongresie w Wiedniu w 1815 roku powrót na salony europejskie dyplomacji francuskiej, poprzez fascynujące przykłady tajnych rozmów dotyczących przyszłości Bliskiego Wschodu takich jak korespondencja Hussein-MacMahon, porozumienie Sykes-Picot i francusko-rosyjskie ustalenia dotyczące Palestyny, znajdziemy wiele przykładów zastosowania BCD.

Przykłady zastosowania w praktyce koncepcji *Track II Diplomacy* są również ciekawe. Tu również prym wiodą Stany Zjednoczone Ameryki. W propagowanie działań na rzecz nieformalnej dyplomacji drugiego kanału obecnie w Stanach Zjednoczonych są zaangażowani różni politycy (w tym były sekretarz obrony William Perry) oraz organizacje zajmujące się tą tematyką w kontekście np. programu Azja-Pacyfik¹⁸.

1 maja 1960 roku amerykański samolot szpiegowski U-2 został zestrzelony w radzieckiej przestrzeni powietrznej, co doprowadziło do zimnowojennego kryzysu dyplomatycznego. Redaktor „Saturday Review” Norman Cousins, przyjaciel prezydenta Dwighta Eisenhowera, zorganizował spotkanie nieoficjalnych delegacji amerykańskich i radzieckich w Dartmouth College, w których skład wchodził m.in. naukowcy i urzędnicy, żeby załagodzić sytuację. W latach 70. XX wieku dzięki wsparciu grup takich jak Amerykańskie

17 Ibidem, s. 19.

18 *Track I.5 and Track II Diplomacy...*

Towarzystwo Psychiatryczne (APA) i Instytut Psychiatrii i Spraw Zagranicznych (IPFA) zaczęła być dostrzegana nowa dziedzina psychologii politycznej, co pozwalało zorganizować spotkania arabskich i izraelskich naukowców oraz emerytowanych urzędników. Pod wrażeniem tej inicjatywy, wykorzystującej psychologię i naukę do zacierania różnic między Arabami i Izraelem, był egipski prezydent Anwar Sadat. W działaniach dyplomacji drugiej ścieżki wykorzystano także sztukę. W 1989 roku Amerykańska Akademia Sztuki i Nauki była gospodarzem pierwszej z serii konferencji gromadzących arabskich i izraelskich uczestników w celu omówienia możliwych rozwiązań konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Spotkania te przerodziły się w pierwszy duży wysiłek na rzecz przełomowego porozumienia z Oslo z 1993 roku. Jako przykład drugiej ścieżki dyplomacji należy wymienić jeszcze kwestię Indii i Pakistanu w sprawie Kaszmiru, również wykorzystujące naukę. Konferencja organizacji Pugwash na temat nauki i spraw światowych zdołała w 2004 roku po raz pierwszy od dziesięcioleci zgromadzić obie strony długotrwałego konfliktu, dzięki czemu nastąpił formalny proces pokojowy¹⁹.

Zakończenie

Dokonując oceny celowości funkcjonowania *Back Channel Diplomacy* i dyplomacji drugiej ścieżki jako wsparcia tradycyjnej dyplomacji należy zauważyć, że skuteczność tych rozwiązań zależy od wielu czynników. Nie tylko od dobrej woli stron, lecz także od wiarygodności podmiotów biorących udział w pertraktacjach, sprawnej organizacji rozmów i ukierunkowania procesu na konkretny efekt, unikania gry na zwłokę. Zagrożeniem dla tych interesujących rozwiązań jest to, że bez oficjalnego charakteru rozmów każdy z uczestników może się wycofać, nie ma też wiarygodnych gwarancji co do utrzymania ustaleń. Nie oznacza to rezygnacji z tradycyjnych form dyplomacji i sposobów wywierania wpływu takich jak cykl siły lub dyplomacja ekonomiczna²⁰.

19 Ch. Homans, *Track II Diplomacy: a Short History*, <https://foreignpolicy.com/2011/06/20/track-ii-diplomacy-a-short-history/> [dostęp: 5.05.2025].

20 W. Grabarz, *Dyplomacja ekonomiczna jako nowe wyzwanie badawcze*, [w:] *Badanie polityki zagranicznej państwa*, red. E. Haliżak, Warszawa 2018, s. 445.

Często zarówno druga ścieżka dyplomacji, jak i BCD są uzupełnieniem takiej aktywności.

Z pewnością BCD i *Track II Diplomacy* są przykładami na to jak zmienia się podejście do stosunków międzynarodowych, dyplomacji i bezpieczeństwa państw w ogóle. Dziś nie tylko mówi się o pierwszej czy drugiej ścieżce dyplomacji. Jest jeszcze dyplomacja trzeciej ścieżki, a nawet *Multitrack Diplomacy*. Ma to spowodować zwiększenie zaangażowania podmiotów z różnych środowisk, zwiększenia zakresu działalności dyplomatycznej o możliwie dużą sferę kontaktów nieformalnych²¹. Trudno jednoznacznie ocenić wartość alternatywnych form dyplomacji. Jednakże zmieniająca się dynamicznie sytuacja geopolityczna w Europie, Azji, Afryce powoduje, że decydenci polityczni chwytają się różnych sposobów, spotkań organizacji ekonomicznych, lobbingu, udziału w szczytach międzynarodowych, organizacji o zasięgu globalnym.

Bibliografia

- Akindoyin I.D., *International Relations in the 21st Century: The Role of Track-Two Diplomacy in Conflict Resolution*. „Perspective Politice” 2024, t. 17, nr 1–2.
- Backchannel Diplomacy: The hidden Hand in International Relations*, attorneys. Media, <https://attorneys.media/backchannel-diplomacy/> [dostęp: 5.05.2025].
- Benefits and drawbacks of Back-Channel Diplomacy*, Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union, <https://www.aalep.eu/benefits-and-drawbacks-back-channel-diplomacy> [dostęp: 5.05.2025].
- Burns J.W., *A Back Channel. A memoir of american diplomacy and the case for its renewal*, New York 2019.
- Davidson D.W., Montville V.J., *Foreign policy according to Freud*, „Foreign Policy” 1981, nr45.
- Different levels of Diplomacy*, <https://www.civildaily.com/different-levels-of-diplomacy-track-1-track-2-track-3/> [dostęp:5.05.2025].
- Grabarz W., *Dyplomacja ekonomiczna jako nowe wyzwanie badawcze*, [w:] *Badanie polityki zagranicznej państwa*, red. E. Haliżak, Warszawa 2018.
- Quandt W.B., *Peace process: American diplomacy and the Arab-Israeli conflict since 1967*, Washington 1993.
- Track I.5 and Track II Diplomacy*, <https://ncafp.org/track-i-%C2%BD-track-ii-diplomacy/> [dostęp: 5.05.2025].

21 *Different levels of Diplomacy*, <https://www.civildaily.com/different-levels-of-diplomacy-track-1-track-2-track-3/> [dostęp:5.05.2025].

- Wanis-St. John A., *An Assessment of Back Channel Diplomacy: negotiations between the Palestinians and Israelis*, <https://www.american.edu/sis/faculty/upload/wanis-back-channel-working-paper.pdf> [dostęp: 1.05.2025].
- Wanis-St. John A., *Back Channel Diplomacy: Implications for Practice and Theory*, „SSRN Electronic Journal” 2004.
- Yilmaz M.E., *Track-two diplomacy as a resolution approach to an international and inter- societal conflicts*, „Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi” 2004, t. 19, nr 2.

Back Channel Diplomacy and Second Channel Diplomacy as forms of unofficial messaging

Abstract

Key words:

Abstract

We live in an age of information, seen not only as a tool of creation, but also as part of diplomacy, official foreign relations. Increasingly, however, there is an exchange of confidential data in a back-channel manner, not necessarily linked to bodies such as foreign ministries or embassies of countries. So-called back channel diplomacy (BCD – Back Channel Diplomacy), a term that can be translated literally as back channel, side channel diplomacy, refers to a range of activities concerning the exchange of information and the foreign policy-making of states, involving players operating in the shadow of the big official *raison d'être*. The situation is similar with the activities of ‘Track II Diplomacy’, or Track II diplomacy, whose representatives may be think-tank representatives, academics, influential people with the ability to shape reality and who represent authority.

The text is of an illustrative nature; the author would like to present, based on a historical method and literature studies, the issue of unofficial transmission of information through the back channel and the use of 2nd channel diplomacy, together with quoting specific examples. In Poland, these terms are not widely known and used, no less they can be an important element in the study of security issues and international relations.

Key words:

international relations, back channel diplomacy, Back Channel Diplomacy, diplomacy, security, Track II Diplomacy, second track diplomacy

Dariusz Czartoryjski

2 Brygada Pancerna Legionów

ORCID: 0000-0002-2058-5232

e-mail: dariuszczartoryjski@op.pl

Świadczenia osobiste i rzeczowe w czasie pokoju

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie świadczeń na rzecz obrony, które są możliwe do nałożenia na określone podmioty w czasie pokoju. Została dokonana analiza roli społeczeństwa w kwestii zabezpieczenia osobowego i sprzętowego jednostek wykonujących zadania na rzecz bezpieczeństwa kraju. Regulacje w przedmiotowej materii są zawarte w ustawie z 11 marca 2022 roku o obronie Ojczyzny, która uchylila poprzednią obowiązującą ustawę z 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej. Elementem niezbędnym do właściwej realizacji świadczeń na rzecz obronności jest odpowiednia konstrukcja regulacji prawnych w tym zakresie, a także odpowiednie działanie organów administracji publicznej odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa. Organy te muszą posiadać odpowiednie zdolności do skutecznego reagowania na zagrożenia. Dotyczy to również osób prywatnych, firm, przedsiębiorstw i zakładów pracy, które będą zobligowane decyzją administracyjną do wykonania powierzonego zadania lub oddania w użytkowanie własnych zasobów.

Słowa kluczowe:

świadczenia rzeczowe, świadczenia osobiste, polski system bezpieczeństwa, ustawa o obronie Ojczyzny

Wprowadzenie

Konstytucja z 2 kwietnia 1997 roku¹ określa podstawowe obowiązki obywateli, tj.: troszczenia się o dobro wspólne, obrony Ojczyzny, służby wojskowej, przestrzegania prawa, ponoszenia ciężarów publicznych, ponoszenia świadczeń, w tym świadczeń na rzecz bezpieczeństwa narodowego. Jednym z obowiązków obywateli wobec ojczyzny przewidzianych w konstytucji jest obowiązek obrony Ojczyzny. Jest to nie tylko obowiązek prawny, lecz także moralny².

Obronność we współczesnych warunkach jest przedsięwzięciem złożonym, gdyż z natury rzeczy musi obejmować wszystkie dziedziny życia państwowego, prywatnego i społecznego, a także zaplecze gospodarczo-demograficzne, które stanowi materialny czynnik możliwości w obszarze przygotowań obronnych państwa, w tym powiększania bazy mobilizacyjnej Sił Zbrojnych RP³.

Przepisy konstytucji często jest bardzo trudno stosować, dlatego regulacje do bezpośredniego stosowania są zawierane w ustawach zwykłych i wydawanych na ich podstawie rozporządzeń wykonawczych. Tak jest również w przypadku świadczeń na rzecz obrony⁴. Obecnie aktem normatywnym regulującym kwestie związane z obronnością Polski jest ustawa z 11 marca 2022 roku o obronie Ojczyzny oraz akty wykonawcze do niej.

Artykuł 3 ust. 2 rzeczonyj ustawy definiuje obowiązki obywateli polskich na rzecz obrony Ojczyzny⁵. Mogą one być realizowane poprzez pełnienie służby wojskowej, wykonywanie obowiązków wynikających z nadanych przydziałów mobilizacyjnych i pracowniczych przydziałów mobilizacyjnych, pełnienie służby w jednostkach zmilitaryzowanych bądź wykonywanie świadczeń na rzecz obrony. Wykonywanie powierzonych czynności lub oddanie do użytkowania posiadanych nieruchomości i rzeczy ruchomych na cele obronne przez poszczególnych obywateli podmioty gospodarcze i administrację publiczną

- 1 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.
- 2 M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 85*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, s. 298.
- 3 Z. Filip, *Świadczenia obywateli na rzecz obrony – prawda i mity*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate” 2020, nr 10, s. 257.
- 4 R. Sitek, *Świadczenia na rzecz podnoszenia potencjału obronnego państwa*, „Wiedza Obronna” 2018, nr 1–2, s. 199.
- 5 Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, t.j., Dz.U. 2024, poz. 248, z późn. zm.

jest istotą świadczeń na rzecz obrony⁶. Zarówno świadczenia osobiste, rzeczowe, jak i szczególne wchodzą w zakres powszechnego obowiązku obrony, a zatem świadczenia na rzecz obrony stanowią integralną część rozwiązań obronnych w państwie⁷. Świadczenia na rzecz obrony muszą być zdatne do osiągnięcia zamierzonego celu, powinny być adekwatne i nie mogą wykraczać poza to, co jest konieczne, żeby ten cel osiągnąć (zasada proporcjonalności); muszą być sprawiedliwie dzielone (zasady równości i sprawiedliwości); powinny być prakseologicznie i aksjologicznie uzasadnione⁸.

Świadczenia osobiste

Ustawa o obronie Ojczyzny nakłada obowiązek wykonywania świadczeń na obywateli polskich, którzy ukończyli 16 rok, a nie przekroczyli 60 roku życia. Świadczenia osobiste polegają na:

- 1) wykonywaniu różnego rodzaju prac doraźnych na rzecz przygotowania obrony państwa albo zwalczania klęsk żywiołowych, likwidacji ich skutków oraz zarządzania kryzysowego;
- 2) obowiązkowi użycia posiadanych narzędzi prostych;
- 3) doręczaniu dokumentów powołania do służby wojskowej oraz wezwań do wykonania świadczeń;
- 4) udziale w ćwiczeniach wojskowych;
- 5) dostarczaniu i obsłudze przedmiotów świadczeń rzeczowych.

Co istotne, wyliczenie to jest taksatywne i wyczerpujące, brak jest zatem możliwości powiększenia powyższego katalogu świadczeń osobistych⁹.

W stosunku do kurierów przepis wskazuje, że nałożony obowiązek świadczeń osobistych może dotyczyć sprawdzenia gotowości mobilizacyjnej sił

6 Z. Zamiar, P. Zamiar, *Pozamilitarne ogniwa w systemie bezpieczeństwa militarnego państwa*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2011, nr 4, s. 96.

7 G. Lewandowski, *Świadczenia na rzecz obrony w procesie pozamilitarnych przygotowań obronnych państwa. Stan aktualny oraz kierunki rozwoju*, „Wiedza Obronna” 2019, nr 4, s. 89.

8 P. Ruczkowski, *Świadczenia obywatela na rzecz obrony w świetle standardów demokratycznego państwa prawa*, „Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska” Sectio G 2022, t. 69, s. 80–81.

9 Wyrok WSA w Opolu z dnia 8 kwietnia 2004 r., II SA/Wr 2316/01, LEX nr 2223151.

zbrojnych oraz w przypadku powoływania w trybie natychmiastowego stawienia się w trybie rotacyjnym żołnierzy rezerwy lub wezwania żołnierzy obrony terytorialnej do stawienia się do pełnienia terytorialnej służby wojskowej.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę, że samo powoływanie się na klauzulę sumienia nie jest przesłanką zwalniającą od obywatelskiego obowiązku świadczeń osobistych na rzecz kraju. Osoba, na którą nałożono świadczenia osobiste, jest obowiązana do wykazania w takim przypadku, że w konkretnym stanie faktycznym ich wykonanie stoi w opozycji do jej sumienia bądź wyznaczonych przez nią przekonań¹⁰. Pomimo że wykonywanie świadczeń osobistych jest jedną z formy powszechnego obowiązku obrony, znacząco jednak różni się od służby wojskowej, co znajduje również swoje odzwierciedlenie w art. 85 ust. 3 konstytucji. Zawężenie w ustawie zasadniczej ochrony prawnej wyłącznie do przypadku sprzeciwu sumienia związanego z pełnieniem służby wojskowej stanowi ważne wskazanie aksjologiczne do oceny spraw dotyczących konfliktu sumienia z nakazami obowiązującego prawa¹¹.

Czas wykonywania świadczeń osobistych jednorazowo wynosi do 12 godzin, a w stosunku do kurierów, a także osób dostarczających i zarazem obsługujących przedmioty świadczeń rzeczowych – 48 godzin. Do czasu wykonywania świadczeń osobistych wlicza się czas dojazdu do miejsca wykonywania świadczenia osobistego i powrotu do miejsca pobytu stałego albo pobytu czasowego trwającego ponad 3 miesiące, nie więcej jednak niż łącznie 2 godziny, oraz czas przeznaczony na wypoczynek, ale nie więcej niż 8 godzin, jeżeli świadczenie jest wykonywane dłużej niż 12 godzin. Zakresy czasowe określone przez ustawodawcę są sztywne i nie mogą zostać zwiększone w czasie pokoju¹². Co istotne, obowiązek wykonania świadczenia osobistego może zostać nałożony na obywatela najwyżej 3 razy w roku.

Obowiązek świadczeń osobistych jest nakładany przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) decyzją administracyjną. Elementem niezbędnym jest wniosek szefa wojskowego centrum rekrutacji, kierownika jednostki przewidzianej do militaryzacji lub kierownika jednostki organizacyjnej wykonującej zadania na potrzeby obrony państwa (jednostki organizacyjne Policji, Agencji

10 Wyrok NSA z dnia 28 września 2022 r., III OSK 1402/21, LEX nr 3413482.

11 Wyrok NSA z dnia 4 kwietnia 2023 r., III OSK 2062/21, LEX nr 3518702.

12 Wyrok WSA w Warszawie z dnia 6 grudnia 2006 r., II SA/Wa 1276/06, LEX nr 328585.

Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Służby Ochrony Państwa, Państwowej Straży Pożarnej, Służby Więziennej, Straży Marszałkowskiej, Krajowej Administracji Skarbowej, jednostki organizacyjne podległe i nadzorowane przez Ministra Obrony Narodowej, niewchodzące w skład sił zbrojnych, a także terenowe organy administracji rządowej, instytucje państwowe, organy samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne).

Decyzję o nałożeniu obowiązku wykonania świadczenia osobistego doręcza się osobie zobowiązanej do świadczenia i wnioskodawcy na piśmie wraz z uzasadnieniem, 14 dni przed terminem stawienia się do wykonania świadczenia. Decyzji nadaje się rygor natychmiastowej wykonalności w terminie w niej określonym.

Osobie obowiązanej i wnioskodawcy przysługuje odwołanie od decyzji do wojewody w terminie 7 dni od dnia doręczenia decyzji. Decyzja ta może być zmieniona przez wojewodę również z urzędu, jeżeli została wydana z naruszeniem przepisów prawa. Odwołanie odbywa się według zasad ustawy z 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego i zgodnie z art. 129 § 1 odwołanie składa się za pośrednictwem organu, który wydał decyzje w pierwszej instancji¹³.

Osoba, na którą nałożono obowiązek wykonania świadczenia osobistego, jest obowiązana stawić się do wykonania tego świadczenia w terminie i miejscu wskazanym w decyzji. W przypadku niestawienia się osoby obowiązanej do wykonania świadczenia osobistego bez uzasadnionej przyczyny wójt (burmistrz, prezydent miasta) zarządza przymusowe doprowadzenie tej osoby przez Policję do wskazanej jednostki wojskowej lub podmiotu, w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

Decyzję o wyznaczeniu danej osoby do wykonania świadczeń osobistych, w tym planowanych do realizacji w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny, wydaje, podobnie jak w przypadku nałożenia obowiązku wykonania świadczenia osobistego, wójt (burmistrz, prezydent miasta). Zbieżne regulacje są również w przypadku organów uprawnionych do złożenia wniosku o przeznaczeniu do wykonania świadczeń osobistych.

13 Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, t.j., Dz.U. 2024, poz. 572.

Odrębne regulacje ustawodawca przewidział dla kuriera. Wezwanie osób przeznaczonych do funkcji kuriera do wykonania świadczenia osobistego polegającego na doręczeniu dokumentów powołania do służby wojskowej oraz wezwań do wykonania świadczeń może nastąpić z urzędu lub na wniosek szefa wojskowego centrum rekrutacji.

Decyzje doręcza się osobie przeznaczonej do wykonywania świadczeń osobistych oraz wnioskodawcy na piśmie wraz z uzasadnieniem. Osobie przeznaczonej do wykonywania świadczeń osobistych i wnioskodawcy przysługuje odwołanie od decyzji do wojewody w terminie 14 dni od dnia doręczenia decyzji.

Osoby, którym wydano ostateczne decyzje administracyjne o przeznaczeniu ich do wykonania świadczeń osobistych, mogą być z urzędu lub na wniosek organów i kierowników jednostek organizacyjnych wzywane przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) do wykonania tych świadczeń. Wezwania te mogą obejmować obowiązek do wykonania świadczeń osobistych w trybie natychmiastowego stawiennictwa i brak jest możliwości odwołania się od nich. Osoby te są obowiązane stawić się do wykonania świadczenia osobistego w terminie i miejscu wskazanych w wezwaniu. W przypadku niestawienia się osoby obowiązanej do wykonania świadczenia osobistego bez uzasadnionej przyczyny wójt (burmistrz, prezydent miasta) zarządza przymusowe doprowadzenie tej osoby przez Policję do wskazanej jednostki wojskowej lub podmiotu, zgodnie z przepisami o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

Osobie wykonującej świadczenie osobiste przysługuje ryczałt godzinowy w wysokości 1/178 kwoty minimalnego wynagrodzenia za pracę obowiązującego w grudniu roku poprzedniego, ustalanego na podstawie ustawy z 10 października 2002 roku o minimalnym wynagrodzeniu za pracę¹⁴, za każdą godzinę wykonywania świadczeń osobistych. Ponadto przysługuje takiej osobie należność pieniężna, zamiast ryczałtu, w wysokości odpowiadającej utraconemu wynagrodzeniu za pracę, jeżeli świadczenie osobiste było wykonywane przez pracownika w czasie pracy i pracodawca nie wypłacił wynagrodzenia za opuszczony czas pracy. Jeżeli świadczenie osobiste było wykonywane przez pracownika w czasie urlopu wypoczynkowego, to należność pieniężna, zamiast ryczałtu,

14 Ustawa z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę, t.j., Dz.U. 2024, poz. 1773.

jest obliczana według zasad obowiązujących przy ustalaniu wynagrodzenia za urlop wypoczynkowy. Osoba taka posiada również uprawnienie do zwrotu kosztów przejazdu do miejsca wykonywania świadczenia osobistego i powrotu do miejsca pobytu stałego albo pobytu czasowego trwającego ponad 3 miesiące.

Dodatkowo osobie wykonującej świadczenia osobiste przysługuje bezpłatne wyżywienie na zasadach określonych dla żołnierzy odbywających zasadniczą służbę wojskową lub ryczałt odpowiadający stawkom tego wyżywienia, jeżeli czas wykonywania świadczenia osobistego jest dłuższy niż 8 godzin. Obecnie warunki oraz normy otrzymywania wyżywienia bądź wysokość równoważnika pieniężnego za brak wyżywienia określa rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 13 maja 2022 roku w sprawie umundurowania i wyżywienia oraz innych należności wydawanych żołnierzom niebędącym żołnierzami zawodowymi¹⁵.

Ustawodawca nałożył na pracodawcę obowiązek zwolnienia pracownika od świadczenia pracy na czas niezbędny do wykonywania świadczenia osobistego. Dodatkowo paragraf 5 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z 15 maja 1996 roku w sprawie sposobu usprawiedliwiania nieobecności w pracy oraz udzielania pracownikom zwolnień od pracy¹⁶ stanowi, że pracodawca jest obowiązany zwolnić od pracy pracownika wezwanego do osobistego stawienia się przed organem właściwym w zakresie powszechnego obowiązku obrony na czas niezbędny w celu załatwienia sprawy będącej przedmiotem wezwania. W takim przypadku pracownik powinien przedstawić odpowiednie dokumenty usprawiedliwiające nieobecność w pracy. Czas zwolnienia od świadczenia pracy z powodu wykonywania świadczenia osobistego wlicza się do okresu pracy wymaganego do nabycia lub zachowania uprawnień pracowniczych. Za zwolnienie od pracy w celu załatwienia spraw dotyczących powszechnego obowiązku obrony nie przysługuje od pracodawcy wynagrodzenie¹⁷.

15 Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 13 maja 2022 r. w sprawie umundurowania i wyżywienia oraz innych należności wydawanych żołnierzom niebędącym żołnierzami zawodowymi, *ibidem* 2022, poz. 113, z późn. zm.

16 Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 15 maja 1996 r. w sprawie sposobu usprawiedliwiania nieobecności w pracy oraz udzielania pracownikom zwolnień od pracy, t.j., *ibidem* 2014, poz. 1632.

17 K. Stefański, *Komentarz do rozporządzenia w sprawie sposobu usprawiedliwiania nieobecności w pracy oraz udzielania pracownikom zwolnień od pracy*, [w]: *Prawo zatrudnienia. Komentarz do rozporządzeń*, red. K.W. Baran, Warszawa 2024, s. 1029.

Jeżeli podczas wykonywania lub w związku z wykonywaniem świadczeń osobistych albo w bezpośredniej drodze do miejsca ich wykonywania lub w drodze powrotnej osoba obowiązana zachorowała lub doznała uszczerbku na zdrowiu, to ma prawo do bezpłatnego korzystania ze świadczeń podmiotów leczniczych niebędących przedsiębiorcami w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej.

W przypadku doznania przez osobę obowiązaną uszczerbku na zdrowiu wskutek wypadku powstałego podczas wykonywania lub w związku z wykonywaniem świadczeń osobistych albo w bezpośredniej drodze do miejsca wykonywania tych świadczeń lub w drodze powrotnej osobie tej oraz członkom rodziny osoby zmarłej wskutek takiego wypadku przysługują świadczenia na zasadach i w trybie przewidzianym dla pracowników w przepisach o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, z tym, że prawo do świadczeń ustala i świadczenia wypłaca Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

Ustawodawca w art. 625 ustawy określił katalog osób, które nie podlegają obowiązkowi świadczeń osobistych, tj. posłów, senatorów, radnych, funkcjonariuszy państwowych, osoby zatrudnione na stanowiskach kierowniczych w podmiotach leczniczych, kobiety w ciąży oraz osoby niezdolne do pracy i sprawujące opiekę nad małoletnimi dziećmi. Wykaz osób podlegających wyłączeniu z obowiązku świadczeń osobistych jest zamknięty, dlatego jest niedopuszczalne powiększanie listy takich osób¹⁸.

Szczegółowe regulacje dotyczące świadczeń osobistych, m.in.: tryb nakładania, wykonania i zwalniania z obowiązku świadczeń osobistych czy też wzory decyzji administracyjnych w tym przedmiocie, określa rozporządzenie Rady Ministrów z 19 lipca 2024 roku w sprawie świadczeń osobistych na rzecz obrony w czasie pokoju¹⁹.

Organem koordynującym na obszarze województwa działalność organów samorządu terytorialnego odpowiedzialnych za planowanie i nakładanie obowiązku świadczeń osobistych jest wojewoda. Koordynacja jest rozumiana jako harmonizacja działań różnych organów administracji i urzędów do osiągnięcia zamierzonych celów. Organ koordynujący oddziałuje na organy

18 Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 4 grudnia 2017 r., IV SA/Gl 468/17, LEX nr 2430579.

19 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2024 r. w sprawie świadczeń osobistych na rzecz obrony w czasie pokoju, Dz.U. 2024, poz. 1184.

koordynowane z wykorzystaniem różnego rodzaju środków w celu zharmonizowania działalności tych jednostek w osiągnięciu wskazanego celu²⁰.

Świadczenia rzeczowe

Oprócz świadczeń osobistych ustawodawca przewidział obowiązek świadczeń rzeczowych. Polega on na oddaniu do używania posiadanych nieruchomości i rzeczy ruchomych w celu przygotowania obrony państwa albo zwalczania klęsk żywiołowych, likwidacji ich skutków oraz zarządzania kryzysowego. Świadczenia rzeczowe mogą być nałożone na urzędy i instytucje państwowe, przedsiębiorców i inne jednostki organizacyjne, a także osoby fizyczne i beneficjentów tychże świadczeń w zależności od sytuacji, w jakiej będą siły zbrojne, jednostki przewidziane do militaryzacji oraz jednostki organizacyjne wykonujące zadania na potrzeby obrony państwa albo zwalczania klęsk żywiołowych, likwidacji ich skutków oraz zarządzania kryzysowego.

Ustawodawca sporządził wykaz wyłączonych nieruchomości i ruchomości z obowiązku wykonywania świadczeń. Jest to katalog zamknięty. Z obowiązku tego zostały wyłączone generalnie wszystkie tereny, pomieszczenia, środki transportowe, maszyny i inny sprzęt, użytkowane przez podmioty wymienione w art. 628 ust. 5 pkt. 1 lit. a–d ustawy, a także organy władzy, aparat administracyjny czy placówki dyplomatyczne lub konsularne. Wyłączenia przedmiotowe dotyczą dóbr kultury i nauki, dóbr kościołów i związków wyznaniowych, przedmiotów wyłączonych spod egzekucji komorniczej, parków narodowych i rezerwatów, szkół, przedszkoli i domów dziecka, urządzeń i sieci telekomunikacyjnych, pojazdów niedopuszczonych do ruchu po drogach publicznych oraz mocy produkcyjnych, naprawczych lub usługowych przedsiębiorcy,

W celu wykonania niezbędnych świadczeń rzeczowych Minister Obrony Narodowej corocznie wydaje rozporządzenie, w którym określa rodzaj i liczbę nieruchomości, które mogą być w tym celu w użytkowaniu w danym roku kalendarzowym; rodzaj i liczbę rzeczy ruchomych, które w danym roku kalendarzowym mogą być w tym celu pobrane, uwzględniając potrzeby związane z prowadzeniem kwalifikacji wojskowej, przeprowadzaniem ćwiczeń

20 A. Brzostek, *Komentarz do art. 627, [w:] Ustawa o obronie Ojczyzny. Komentarz*, red. M. Karpiuk, J. Kurek-Sobieraj, Warszawa 2024, s. 810.

wojskowych, w tym organizowanych w trybie natychmiastowego stawiennictwa żołnierzy rezerwy i sprawdzaniem gotowości mobilizacyjnej Sił Zbrojnych.

Realizując delegację ustawową, Minister Obrony Narodowej wydał rozporządzenie z 11 października 2024 roku w sprawie niezbędnych świadczeń rzeczowych w 2025 roku na rzecz obrony, w którym wskazał, że niezbędne świadczenia rzeczowe wykonywane w 2025 roku na rzecz obrony wynoszą nie więcej niż:

- 1) 400 nieruchomości (budynków lub ich części) – na potrzeby organów administracji rządowej i organów samorządu terytorialnego wykonujących zadania związane z prowadzeniem kwalifikacji wojskowej;
- 2) 50 pojazdów samochodowych oraz 10 przyczep (naczep) i 5 maszyn wraz z niezbędnym wyposażeniem – na potrzeby jednostek organizacyjnych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej wykonujących zadania związane z przeprowadzaniem ćwiczeń wojskowych, w tym organizowanych w trybie natychmiastowego stawiennictwa żołnierzy rezerwy i związanych ze sprawdzaniem gotowości mobilizacyjnej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej²¹.

Od rodzaju świadczenia rzeczowego jest uzależniony czas wykonywania świadczeń rzeczowych i nie może przekraczać jednorazowo w przypadku pobrania przedmiotu świadczenia w celu sprawdzenia gotowości mobilizacyjnej sił zbrojnych 48 godzin, natomiast w związku z ćwiczeniami wojskowymi nie może przekraczać jednorazowo 7 dni. Do czasu wykonywania świadczeń rzeczowych wlicza się czas niezbędny do dostarczenia przedmiotu świadczenia do wskazanego miejsca oraz jego powrotu do miejsca postoju (przechowywania), nie więcej jednak niż 2 godziny. Ograniczenia nie obowiązują w razie wykonywania obowiązku związanego z wykorzystywaniem nieruchomości na potrzeby rejestracji oraz kwalifikacji wojskowej oraz w sytuacji wykorzystywania ruchomości do zwalczania klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków.

Ustawodawca wprowadził również ograniczenia dotyczące nakładania świadczeń rzeczowych mających zmniejszyć ich dolegliwości. Nałożenie

21 Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 11 października 2024 r. w sprawie niezbędnych świadczeń rzeczowych w 2025 r. na rzecz obrony Dz.U., 2024, poz. 1547.

obowiązku świadczenia rzeczowego może nastąpić najwyżej 3 razy w roku, a w związku z ćwiczeniami wojskowymi tylko jeden raz.

Postępowanie o nałożenie obowiązku świadczeń rzeczowych jest uruchamiane na wniosek. Uprawnieni do jego złożenia są:

- 1) szef wojskowego centrum rekrutacji, kierownik jednostki przewidzianej do militaryzacji lub kierownik jednostki organizacyjnej wykonującej zadania na potrzeby obrony państwa (jednostki organizacyjne Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Służby Ochrony Państwa, Państwowej Straży Pożarnej, Służby Więziennej, Straży Marszałkowskiej, Krajowej Administracji Skarbowej, jednostki organizacyjne podległe i nadzorowane przez Ministra Obrony Narodowej, niewchodzące w skład Sił Zbrojnych, a także terenowe organy administracji rządowej, instytucje państwowe, organy samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne) – w przypadku wniosku o przeznaczenie nieruchomości lub rzeczy ruchomej na cele świadczeń rzeczowych, w tym planowanych do wykonania w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny;
- 2) wojewoda lub starosta – w przypadku wniosku o przeznaczeniu nieruchomości lub rzeczy ruchomej na cele świadczeń w związku z użyciem ich w czasie kwalifikacji wojskowej.

Decyzja o nałożeniu obowiązku jest decyzją uznaniową²². W tym miejscu warto przytoczyć jeden z wyroków Naczelnego Sądu Administracyjnego, w którym wskazano, że: „[...] wykonywanie świadczeń rzeczowych odbywa się na rzecz Sił Zbrojnych, jednostek organizacyjnych Obrony Cywilnej czy wykonujących zadania na potrzeby obrony państwa albo zwalczania klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków. Oznacza to, że te właśnie podmioty uprawnione są do wyrażania swoich potrzeb w sposób najlepiej zabezpieczający realizację nałożonych ustawą celów. Przydatność, w rozważanej sprawie środków transportowych, na potrzeby jednostek wojskowych ustala «organ wojskowy», biorąc pod uwagę [...] m.in. spełnienie przez nie wymogów technicznych. W przypadku ustalenia przez organy orzekające, zgodnie z regułami

22 Wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 14 marca 2012 r., IV SA/Wr 780/11, LEX nr 1146163.

nałożonymi przez obowiązujące w tym względzie przepisy prawa, że podmiot, na który ma zostać nałożony obowiązek świadczenia, jest w stanie je realizować, nie ma w zasadzie podstaw do tego, aby kwestionować zakres zgłoszonego przez jednostki Sił Zbrojnych zapotrzebowania. To wnioskodawca jako podmiot obciążony koniecznością odpowiedniego zabezpieczenia i przygotowania obiektów na cele obrony państwa jest najlepiej zorientowany, co jest istotne i w jakim rozmiarze, aby mógł należycie wypełnić swoje obowiązki. Z punktu widzenia oceny decyzji istotne natomiast jest to, by nie miała ona charakteru dowolnej, lecz wskazywała na przesłanki, które przemawiają za odpowiednim wyborem²³.

Decyzję doręcza się posiadaczowi nieruchomości lub rzeczy ruchomej oraz wnioskodawcy na piśmie wraz z uzasadnieniem. Uzasadnienie decyzji o nałożeniu obowiązku świadczeń rzeczowych nie musi wyjaśniać przyczyny uznania przez organy wojskowe konkretnego mienia za przydatne dla obronności. Musi jedynie wziąć pod uwagę z jednej strony interes społeczny, jakim jest udostępnienie infrastruktury i wyposażenia niezbędnego do zapewnienia możliwości obronnych, a z drugiej, słuszny interes strony²⁴.

Od decyzji przysługuje posiadaczowi nieruchomości lub rzeczy ruchomej oraz wnioskodawcy odwołanie do wojewody, w terminie 14 dni od dnia doręczenia decyzji. Decyzja ta może być zmieniona przez wojewodę również z urzędu, jeżeli została wydana z naruszeniem przepisów prawa. Co istotne, w decyzji można zobowiązać posiadaczy nieruchomości lub rzeczy ruchomych do wykonania tych świadczeń bez odrębnego wezwania.

Posiadacz nieruchomości lub rzeczy ruchomej, któremu wydano ostateczną decyzję administracyjną o przeznaczeniu nieruchomości lub rzeczy ruchomej na cele świadczeń rzeczowych może być, na wniosek organów i kierowników jednostek organizacyjnych przewidzianych do militaryzacji lub kierowników jednostek organizacyjnych wykonujących zadania na potrzeby obrony państwa, wezwany przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) do wykonania tego świadczenia.

23 Wyrok NSA z dnia 10 grudnia 2013 r., II OSK 1654/12, LEX nr 1438672.

24 Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 2 października 2024 r., II SA/Po 449/24, LEX nr 3775826.

Wezwanie doręcza się 14 dni przed terminem wykonania świadczenia. Wyjątkiem jest wykonanie świadczenia w celu sprawdzenia gotowości mobilizacyjnych sił zbrojnych.

Wezwanie właściwego organu (wójta, burmistrza, prezydenta miasta) nie jest decyzją administracyjną, nie przysługuje zatem od niej odwołanie. Jest jedynie zawiadomieniem o dacie wykonania obowiązku świadczeń rzeczowych, dlatego należy je uznać za czynność materialno-techniczną. Obowiązek wynika z samej decyzji o nałożeniu obowiązku świadczeń rzeczowych, a w wezwaniu właściwego organu zostaje określona jedynie data²⁵.

W razie niestawienia się osoby zobowiązanej do wykonania świadczenia osobistego bez uzasadnionej przyczyny wójt (burmistrz, prezydent miasta) zarządza przymusowe doprowadzenie tej osoby przez Policję do wskazanej jednostki wojskowej lub podmiotu, zgodnie z przepisami o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

Posiadacze nieruchomości i rzeczy ruchomych, wobec których wydano ostateczną decyzję o przeznaczeniu tych nieruchomości i rzeczy ruchomych na cele świadczeń rzeczowych, są obowiązani informować wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o rozporządzeniu tą nieruchomością lub rzeczą ruchomą w terminie 30 dni od dnia tego rozporządzenia.

Jeżeli wnioskodawcy nie jest potrzebna do realizacji celu cała nieruchomość, to ograniczanie prawa posiadacza nieruchomości ponad uzasadnioną potrzebę należy ocenić jako zbędne, niezasadne i naruszające prawo. Zgodnie z regułą wnioskowania *a maiori ad minus*, jeżeli organ może uczynić przedmiotem obowiązku całą nieruchomość, to może także uczynić przedmiotem obowiązku część tej nieruchomości. Podkreślić należy, że musi to być taka część nieruchomości, która umożliwi osiągnięcie celu świadczenia i wyegzekwowanie nałożonego obowiązku²⁶.

Organy administracji rządowej, organy samorządu terytorialnego oraz przedsiębiorcy są zobowiązani, na żądanie szefów wojskowych centrów rekrutacji, do udzielania informacji, według posiadanych ewidencji i rejestrów, o stanie nieruchomości i rzeczy ruchomych mogących być przedmiotem

25 J. Bulira, *Komentarz do art. 632*, [w:] *Obrona Ojczyzny. Komentarz*, red. H. Królikowski, Warszawa 2023, s. 1152.

26 Wyrok WSA w Gdańsku z dnia 13 listopada 2023 r., III SA/Gd 631/23, LEX nr 3645470.

świadczeń rzeczowych. Ewidencję osób fizycznych, osób prawnych i jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej podlegających obowiązkowi świadczeń na rzecz obrony oraz rzeczy ruchomych i nieruchomości będących lub mogących być przedmiotem świadczeń rzeczowych na potrzeby sił zbrojnych prowadzi w systemie teleinformatycznym Minister Obrony Narodowej z pomocą szefa Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji.

Podmiot zobowiązany do świadczeń ma obowiązek oddać na wezwanie rzecz do używania w stanie przydatnym do użytku wraz z dotyczącymi go dokumentami. Na osobie tej spoczywa ciężar utrzymania odpowiedniego stanu technicznego zarówno samej rzeczy, jak i aktualności dokumentacji.

Biorący przedmiot świadczenia jest obowiązany używać go w sposób odpowiadający jego właściwościom i przeznaczeniu. Ponosi on zwykłe koszty i inne ciężary związane z utrzymaniem przedmiotu świadczenia, a poczynione przez niego wydatki lub nakłady na przedmiot świadczenia nie podlegają zwrotowi. W razie utraty lub uszkodzenia przedmiotu świadczenia odpowiedzialność ponosi biorący. Analogicznie będzie w przypadku szkód wynikłych z używania go w sposób sprzeczny z jego właściwościami lub przeznaczeniem. Biorący przedmiot świadczenia jest odpowiedzialny również za szkody wynikłe z niezwrócenia go w terminie oraz z tytułu napraw wykonywanych po tym terminie wskutek uszkodzeń powstałych w czasie używania go przez biorącego, nie ponosi zaś odpowiedzialności za zużycie przedmiotu świadczenia będące następstwem prawidłowego używania. Ponadto należy przyjąć, że biorący w użytkowanie dany przedmiot musi korzystać z oryginalnych części zamiennych i usług odpowiednich zakładów serwisowych²⁷.

Roszczenia posiadacza wobec biorącego do używania przedawniają się z upływem roku od dnia zwrotu przedmiotu świadczenia. Odszkodowanie w świetle powyższych regulacji obejmuje niewątpliwie zarówno uszczerbek majątkowy, jak i utracone korzyści.

Za używanie przedmiotu świadczenia rzeczowego przysługuje jego posiadaczowi ryczałt w wysokości odpowiadającej szkodzie poniesionej wskutek

27 A. Kiliszkiwicz, *Świadczenia rzeczowe na rzecz obrony*, „Studia Erasmiiana Wratislaviensia” 2009, nr 3, s. 343.

jego dostarczenia oraz stawce jego amortyzacji²⁸. Ryczałt za używanie przedmiotu świadczenia rzeczowego wypłaca jednostka organizacyjna, na której rzecz świadczenie zostało wykonane. Zryczałtowane wynagrodzenie z tytułu oddania jednostce wojskowej do użytkowania samochodów jest opodatkowane. Należy je traktować jako kwotę brutto²⁹. Wykaz dobowych stawek ryczałtu za używanie poszczególnych przedmiotów świadczeń rzeczowych określa załącznik nr 8 rozporządzenia Rady Ministrów z 29 sierpnia 2024 roku w sprawie świadczeń rzeczowych na rzecz obrony w czasie pokoju³⁰.

Podobnie jak w przypadku świadczeń osobistych, organem koordynującym na obszarze województwa działalność organów samorządu terytorialnego w zakresie planowania i nakładania obowiązku świadczeń rzeczowych jest wojewoda.

Podsumowanie

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej nakłada na polskich obywateli wiele ciężarów publicznych związanych z obronnością państwa. Nie ma obowiązku wykonywania świadczeń, jeżeli nie zostaną one nałożone zgodnie z właściwymi aktami prawnymi – obecnie jest to ustawa o obronie Ojczyzny oraz akty wykonawcze do niej. Mają one charakter fakultatywny, nieobligatoryjny. Dopiero z chwilą nałożenia tego ciężaru na obywateli stają się obligatoryjne. Na rzecz obowiązku obrony mogą być wykorzystane świadczenia osobiste oraz świadczenia rzeczowe. Główną rolę w procesie nakładania obowiązku świadczeń odgrywają terenowe organy administracji wojskowej – szefowie wojskowych centrów rekrutacji i samorząd terytorialny szczebla gminy – wójt, burmistrz (prezydent miasta). Wykorzystanie świadczeń związanych z wypełnieniem obowiązku obrony oprócz aspektów formalnych musi być również uwarunkowane konkretnymi potrzebami związanymi z obronnością państwa.

28 J. Płaczek, *Potrzeba urealnienia stawek za świadczenia rzeczowe na potrzeby obronne w czasie pokoju*, [w:] *Spółczeństwo w wojsku, wojsko w społeczeństwie w XIX i XX wieku. Relacje i procesy w ujęciu interdyscyplinarnym*, red. M. Kruszyński, T. Osiński, M. Kornat, Dęblin 2020, s. 447–455.

29 Wyrok NSA z dnia 20 marca 2012 r., I FSK 835/11, LEX nr 1129922.

30 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 sierpnia 2024 r. w sprawie świadczeń rzeczowych na rzecz obrony w czasie pokoju, Dz.U. 2024, poz. 1387.

Jedynie odpowiednia argumentacja spowoduje, że świadczenia osobiste oraz rzeczowe będą przez społeczeństwo postrzegane jako istotny wkład w obronność kraju.

Bibliografia

- Brzostek A., *Komentarz do art. 627, [w:] Ustawa o obronie ojczyzny. Komentarz*, red. M. Karpiuk, J. Kurek-Sobieraj, Warszawa 2024.
- Bulira, J., *Komentarz do art. 632, [w:] Obrona Ojczyzny. Komentarz*, red. H. Królikowski, Warszawa 2023.
- Filip Z., *Świadczenia obywateli na rzecz obrony – prawda i mity*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate” 2020, nr 10.
- Florczak-Wątor M., *Komentarz do art. 85, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023.
- Kiliszkiwicz A., *Świadczenia rzeczowe na rzecz obrony*, „Studia Erasmiana Wratislaviensis” 2009, nr 3.
- Lewandowski G., *Świadczenia na rzecz obrony w procesie pozamilitarnych przygotowań obronnych państwa. Stan aktualny oraz kierunki rozwoju*, „Wiedza Obronna” 2019, nr 4.
- Płaczek J., *Potrzeba urealnienia stawek za świadczenia rzeczowe na potrzeby obronne w czasie pokoju, [w:] Społeczeństwo w wojsku, wojsko w społeczeństwie w XIX i XX wieku. Relacje i procesy w ujęciu interdyscyplinarnym*, red. M. Kruszyński, T. Osiński, M. Kornat, Dęblin 2020.
- Ruczkowski P., *Świadczenia obywatela na rzecz obrony w świetle standardów demokratycznego państwa prawa*, „Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska” Sectio G 2022, t. 69.
- Sitek R., *Świadczenia na rzecz podnoszenia potencjału obronnego państwa*, „Wiedza Obronna 2018”, nr 1–2.
- Stefański K., *Komentarz do rozporządzenia w sprawie sposobu usprawiedliwiania nieobecności w pracy oraz udzielania pracownikom zwolnień od pracy, [w:] Prawo zatrudnienia. Komentarz do rozporządzeń*, red. K.W. Baran, Warszawa 2024.
- Zamiar Z., Zamiar P., *Pozamilitarne ogniwa w systemie bezpieczeństwa militarnego państwa*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2011, nr 4.

Personal and material benefits in times of peace

Abstract

The purpose of this article is to present defense benefits that can be imposed on specific entities in times of peace. An analysis of the role of society in the matter of personnel and equipment security of units performing tasks for the country's security will be made. The regulations in this matter are contained in the Act of March 11, 2022 on the Defense of the Homeland, which repealed the previous applicable act on state defense – the Act of November 21, 1967 on the universal obligation to defend the Republic of Poland. An element necessary for the proper implementation of defense benefits is the appropriate construction of legal regulations in this area, and this must be followed by appropriate action by public administration bodies responsible for state security. These bodies must have the appropriate capabilities to effectively respond to threats. This also applies to private individuals, companies, enterprises and workplaces that will be obliged by an administrative decision to perform the entrusted task or to put their own resources into use.

Key words:

benefits in kind, personal benefits, Polish security system, Homeland Defense Act

Dagmara Końska

ORCID: 0000-0002-4940-1142

e-mail: konka.dagmara@gmail.com

Rola ochotniczych grup dyspozycyjnych w polskim systemie ratownictwa

Abstract

Celem artykułu jest analiza roli ochotniczych grup dyspozycyjnych w polskim systemie ratownictwa ze szczególnym uwzględnieniem ich miejsca w strukturze bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Autorka wskazuje na znaczenie oddolnych inicjatyw obywatelskich w kontekście rosnącej liczby zagrożeń o charakterze niemilitarnym, w tym hybrydowym. Punktem wyjścia jest założenie, że grupy te mimo nieformalnego statusu i ograniczonych zasobów mogą realnie wspierać działania instytucji publicznych, zwłaszcza na etapie pierwszej reakcji kryzysowej. W tekście omówiono aktualne podstawy prawne, w tym ustawę z 5 grudnia 2024 roku o ochronie ludności, oraz przytoczono wybrane przykłady praktycznego zaangażowania ochotników, m.in. w czasie pandemii COVID-19. Autorka poddaje krytycznej analizie wyzwania, przed którymi stoją ochotnicze grupy dyspozycyjne, w tym problemy związane z finansowaniem, dostępem do szkoleń i sprzętu, a także stabilnością kadrową. Wskazała również na konieczność systemowego uregulowania tej formy aktywności społecznej oraz możliwości jej integracji z lokalnym systemem zarządzania kryzysowego. Artykuł ma charakter przeglądowy, powstał na podstawie analizy literatury, dokumentów strategicznych i wybranych przykładów działań lokalnych.

Key words:

ochotnicze grupy dyspozycyjne, zarządzanie kryzysowe, bezpieczeństwo społeczne, ochrona ludności

Wstęp

Punktem wyjścia do rozważań podjętych w niniejszym artykule jest założenie, że poczucie bezpieczeństwa należy do podstawowych dóbr warunkujących funkcjonowanie każdej jednostki społecznej, a inicjatywy społeczne mogą mieć pozytywny wpływ na podniesienie jakości działań w polskim systemie ratownictwa.

Poczucie bezpieczeństwa jest jednym z ważniejszych dóbr dla każdej jednostki społecznej. Stanowi jedną z podstawowych potrzeb człowieka, co zostało wyraźnie uwzględnione już w drugim poziomie piramidy Masłowa. Jego zaspokojenie determinuje prawidłowe funkcjonowanie jednostki oraz budowanie stabilnych relacji społecznych¹. Ta kwestia przenika każdy aspekt życia, chociaż nie zawsze jest ona widoczna lub bezpośrednio nazywana. W dużej mierze odpowiedzialność za odpowiednie stwarzanie warunków do prawidłowego funkcjonowania ludności na danych terenie należy do państwa rozumianego jako zbiór instytucji władzy wykonawczej i ustawodawczej². Mimo wszystko to obywatele mają realny wpływ na budowanie wspólnego systemu bezpieczeństwa, chociaż sami są beneficjentami działań administracji publicznej³.

Grupy dyspozycyjne nie są odpowiednio uregulowane prawnie w Polsce, co sprawia, że brakuje jasnych definicji i precyzyjnego opisu ich funkcjonowania. Jednakże Jan Maciejewski podjął się wyzwania badania grup dyspozycyjnych w naukach o bezpieczeństwie⁴. Jako grupy społeczne w swojej działalności wyznaczyły sobie cel zorientowany na dyspozycyjność swoich działań wobec konkretnych potrzeb oraz bieżących społeczeństwa, w których żyją. Mimo że wymienione formacje coraz częściej pojawiają się w działaniach związanych z reagowaniem na zagrożenia i ochroną ludności, nadal brakuje jasnych przepisów, które określałyby ich status, zadania i miejsce w systemie

- 1 W.K. Oleszak, A. A. Czajkowski, *Bezpieczeństwo jako naturalna potrzeba człowieka*, „Problemy Nauk Stosowanych” 2019, nr 10, s. 193–204.
- 2 W. Kitler, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w świetle współczesnych wyzwań teorii i praktyki problemu*. „Wiedza Obronna” 2023, nr 1, s. 117–148.
- 3 P. Gromek, *Poczucie bezpieczeństwa a badania w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie*. „Zeszyty Naukowe SGSP” 2021, nr 2, s. 37.
- 4 J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wrocław 2014.

bezpieczeństwa. W praktyce wiele z tych grup funkcjonuje lokalnie i oddolnie – często bez formalnego umocowania, ale z dużym zaangażowaniem społecznym i rzeczywistą gotowością do działania.

Wzrost liczby i intensywności zagrożeń o charakterze kryzysowym⁵, a także ograniczone możliwości reagowania instytucji państwowych sprawiają, że coraz większą uwagę zwraca się na znaczenie społecznych form zaangażowania w systemie bezpieczeństwa. W szczególności dotyczy to grup ochotniczych, które w sytuacjach nadzwyczajnych przejmują część zadań operacyjnych, logistycznych lub pomocowych – często jako pierwsi mają możliwość reagowania na miejscowe zagrożenia. Ich działalność nie wynika z obowiązku służbowego, lecz z poczucia odpowiedzialności za wspólnotę i gotowości do działania w sytuacjach zagrożenia, których charakter jest coraz bardziej złożony⁶.

Ochotnicze grupy dyspozycyjne funkcjonują na pograniczu struktur formalnych i nieformalnych – często współpracują z administracją i służbami, lecz działają niezależnie, bazując na lokalnym kapitale społecznym i inicjatywie obywatelskiej. Ich znaczenie wzrosło szczególnie w kontekście ostatnich lat, kiedy społeczeństwa mierzyły się z pandemią, kryzysami migracyjnymi, skutkami katastrof naturalnych czy konsekwencjami wojny w Ukrainie⁷. Grupy te wypełniają lukę między strukturami państwa a potrzebami społeczności lokalnych – szybko reagują, dostosowują się do sytuacji i dysponują wiedzą o lokalnych uwarunkowaniach.

W kontekście rosnącego zainteresowania odpornością społeczną oraz decentralizacją zarządzania kryzysowego pojawia się potrzeba głębszej refleksji nad miejscem ochotniczych grup dyspozycyjnych w krajowym systemie bezpieczeństwa. Dotychczasowe opracowania koncentrowały się głównie na strukturach formalnych takich, jak: służby ratownicze, wojsko, policja czy administracja publiczna, podczas gdy oddolne, obywatelskie formy zaangażowania często pozostawały na marginesie analiz. Tymczasem właśnie

5 A. Pieczywok, *Złożoność zagrożeń egzystencji człowieka – wybrane zagadnienia*, „Ius et Securitas” 2024, nr 1, s. 8–11.

6 D. Tyrawa, *Gminne programy mieszkaniowe jako instrumenty wpływające na bezpieczeństwo lokalne*, ibidem 2025, nr 1, s. 13–14.

7 M. Bielecka, *Wsparcie społeczne dla uchodźców z Ukrainy na tle partnerstwa miast i gmin z województwa zachodniopomorskiego*, ibidem 2024, nr 1, s. 36–37.

te inicjatywy mogą stanowić istotne uzupełnienie profesjonalnych zasobów operacyjnych, zwłaszcza w pierwszej fazie zdarzeń kryzysowych.

Autorka niniejszego artykułu postawiła sobie zadanie zbadania roli, potencjału i ograniczeń ochotniczych grup dyspozycyjnych jako elementu wspierającego działania na rzecz ochrony ludności oraz reagowania kryzysowego. Tym samym podjęła próbę odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim zakresie grupy te mogą być traktowane jako trwałe składniki systemu bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, a także jakie warunki organizacyjne, prawne i społeczne muszą zostać spełnione, żeby ich działalność była skuteczna i skoordynowana z działaniami instytucjonalnymi.

W związku z powyższym sformułowała hipotezę badawczą, zgodnie z którą ochotnicze grupy dyspozycyjne, mimo nieformalnego charakteru i ograniczonych zasobów, mogą w warunkach odpowiedniego wsparcia oraz integracji z lokalnym systemem zarządzania kryzysowego istotnie zwiększyć odporność społeczną i skuteczność reakcji na zagrożenia niemilitarne, w tym o charakterze hybrydowym.

Analiza została przeprowadzona z zastosowaniem metody przeglądu literatury przedmiotu, studiów przypadków wybranych inicjatyw lokalnych oraz analizy treści dokumentów strategicznych i aktów prawnych. Uwzględnione zostały również obserwacje działań oddolnych grup pomocowych w sytuacjach realnych zagrożeń (m.in. podczas pandemii COVID-19 oraz po 24 lutego 2022 r.). Podejście to pozwala nie tylko opisać zjawisko, lecz także zidentyfikować czynniki sprzyjające i ograniczające jego rozwój w warunkach polskich.

Aspekt prawny oraz literatura dotycząca ochotniczych grup dyspozycyjnych w Polsce

W kontekście funkcjonowania ochotniczych grup dyspozycyjnych warto zwrócić uwagę na obowiązujące regulacje prawne, które tworzą podstawy ich działania, choć często nie odwołują się wprost do tej nazwy. Przełomowa w tym zakresie jest ustawa z 5 grudnia 2024 roku o ochronie ludności oraz

o obronie cywilnej⁸, która zastąpiła wcześniejsze akty normatywne związane z obroną cywilną. Ustawa ta wprowadza nowy sposób organizacji systemu ochrony ludności, przewiduje m.in. tworzenie podmiotów ochrony ludności, z którymi wojewodowie, starostowie lub wójtowie mogą zawierać porozumienia lub wydawać decyzje o uznaniu danej jednostki za część systemu ochronnego.

W szczególności artykuł 13 ustawy precyzuje bogaty katalog zadań wojewody, wśród których znajduje się m.in. wyznaczanie i uznawanie podmiotów ochrony ludności (ust. 1 pkt 14), ich ewidencjonowanie (pkt 10), a także wsparcie w zakresie wyposażenia, szkoleń i działań edukacyjnych (pkt 11 i 17). Co istotne, ustawa przewiduje również możliwość powoływania do służby w obronie cywilnej w drodze naboru ochotniczego (art. 13 ust. 1 pkt 32), co otwiera drogę do formalizacji działań społecznych i oddolnych inicjatyw w obszarze reagowania kryzysowego i prewencji⁹.

W praktyce oznacza to, że lokalne struktury społeczne takie, jak: ochotnicze straże pożarne (OSP), grupy ratownictwa medycznego, wodnego czy poszukiwawczo-ratownicze, po spełnieniu określonych warunków, mogą zostać oficjalnie włączone do systemu ochrony ludności jako podmioty wykonujące zadania o charakterze dyspozycyjnym. Tym samym ustawodawca tworzy mechanizmy integrujące społeczne formy zaangażowania z instytucjonalnym systemem bezpieczeństwa państwa.

Jednakże oprócz rzeczonyj ustawy w polskim ustawodawstwie nie odnajdzie się jednolitego aktu prawnego, który skutecznie łączyłby wszystkie grupy dyspozycyjne na terenie państwa lub je odpowiednio zdefiniował. Tworzy się w ten sposób pewną przestrzeń do swobodnej interpretacji podmiotu w systemie prawnym. Pozytywną stroną tego zabiegu jest niezaprzeczalna możliwość autonomicznego decydowania o niezbędnych podmiotach podczas wystąpienia jakiegokolwiek sytuacji kryzysowej. Z drugiej strony, organizacje mogą mieć poważny problem z jednolitym podejściem do zagrożeń i integracją swoich działań.

8 Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej, Dz.U. 2024, poz. 1907.

9 Na temat ochrony ludności zob. także E.M. Włodyka, *Functioning of Local Government Units in the Light of the Law of 5 December 2024 on Civil Protection and Civil Defence*, „Ius et Securitas” 2024, nr 2.

W przypadku grup dyspozycyjnych trudno odnaleźć odpowiedni akt prawny, który skutecznie łączyłby organizacje o różnych specjalnościach w jeden system. Można wskazać wiele ustaw i rozporządzeń, które indywidualnie opisują grupy dyspozycyjne o wąskim charakterze specjalistycznym.

W 1995 roku Państwowa Straż Pożarna (PSP) podjęła próbę zjednoczenia wszystkich podmiotów, których celem jest niesienie pomocy o charakterze ratowniczo-gaśniczym¹⁰. Polegała ona na stworzeniu krajowego systemu skupiającego wszystkie jednostki mające te same zadania organizacyjne – bez względu na ich charakter prawny, materialny państwowy czy obywatelski. Intencją twórców było usprawnienie współpracy jednostek w miejscu prowadzonych działań na każdym etapie zarządzania kryzysowego, tj.: zapobiegania, przygotowania, reagowania i odbudowy¹¹.

Dlatego trudno określić wspólne procedury bezpieczeństwa członków grup dyspozycyjnych oraz przejrzyste zasady współdziałania pomiędzy poszczególnymi podmiotami. Istnieje ryzyko wystąpienia zagrożeń w postaci błędów i przeszkód komunikacyjnych między członkami odmiennych grup dyspozycyjnych lub nawet pojawienia się błędów podczas udzielania pomocy poszkodowanym.

Brak w aktach prawnych definicji grup dyspozycyjnych przyczynia się do bardzo szerokiej interpretacji pojęcia. W literaturze przedmiotu można odnaleźć wiele definicji, które dążą do wspólnej interpretacji wyżej wymienionej grupy społecznej. W „Encyklopedii bezpieczeństwa narodowego” Wydziału Bezpieczeństwa, Logistyki i Zarządzania Wojskowej Akademii Technicznej w Warszawie można wyczytać, że grupy dyspozycyjne są to zorganizowane struktury, które działają dla bezpieczeństwa powszechnego, a ich działania cechuje tytułowa dyspozycyjność wobec występujących zagrożeń – niezależnie od miejsca i czasu¹².

W polskiej literaturze naukowej jednym z pierwszych, który podjął próbę uporządkowania tego zjawiska, był Jan Maciejewski. Zaproponował on

10 *Krajowy system ratowniczo-gaśniczy*, <https://www.gov.pl/web/kwpsp-poznan/krajowy-system-ratowniczo---gasniczy2> [dostęp: 10.07.2025].

11 J. Piwowarski, M. Rozwadowski, *System zarządzania kryzysowego jako element bezpieczeństwa narodowego*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A. Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne” 2016, nr 1, s. 171–172.

12 *Grupy dyspozycyjne*, <https://encyklopedia.revite.pl/articles/view/216> [dostęp: 11.07.2025].

klasyfikację grup dyspozycyjnych jako szczególnej formy organizacji społecznej, w tym także grupy ochotnicze. Dzięki badaniom poświęconym ich tematyce wniósł do nauk o bezpieczeństwie ich typologię oraz analizę socjologiczną. Wyodrębnił m.in. główne kategorie ze względu na ich specyfikę, tj.: militarne, paramilitarne, cywilne, w tym również ochotnicze¹³. W niniejszym artykule autorka zajęła się tylko i wyłącznie określeniem roli ochotniczych grup dyspozycyjnych w polskim systemie ratownictwa.

Ochotnicze grupy dyspozycyjne, ze względu na swój charakter, skupiają lokalną ludność cywilną skoncentrowaną na celu, który sobie postawią w wybranej przez siebie działalności. Oznacza to, że ustawa daje wojewodzie (oraz wcześniej wójtom i starostom) instrument prawny do uznawania różnych grup, w tym np. ochotniczych, jako podmioty ochrony ludności, o ile spełniają określone warunki. Natomiast w tym samym artykule ust. 1 pkt 32 ustawodawca dopuścił możliwość powoływania do służby w obronie cywilnej w drodze naboru ochotniczego.

Wyzwania i rola ochotniczych grup dyspozycyjnych

Mimo że ich działalność polega na dobrowolnym zaangażowaniu obywateli, często to właśnie oni są pierwsi na miejscu zdarzenia, narażają swoje zdrowie i życie, żeby nieść pomoc innym. Ich codzienna działalność wiąże się z wieloma wyzwaniami oraz potrzebami, które wymagają odpowiedniego zrozumienia i wsparcia.

Jednym z najpoważniejszych wyzwań stojących przed ochotniczymi grupami dyspozycyjnymi w Polsce jest dynamika występujących zagrożeń i zmienne zapotrzebowanie na usługi poszczególnych grup dyspozycyjnych, np. sytuacja kryzysowa związana z wybuchem pandemii zakaźnej choroby COVID-19 wywołanej koronawirusem SARS-CoV-2. Wprowadzony od 20 marca 2020 roku przez polski rząd stan epidemii¹⁴ mocno obciążył sektor służby zdrowia i ratownictwa medycznego. Oprócz służb i grup dyspozycyjnych o charakterze

13 J. Maciejewski, op. cit., s. 66–76.

14 *Wprowadzamy stan epidemii w Polsce*, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/wprowadzamy-stan-epidemii-w-polsce> [dostęp: 11.07.2025].

państwowym (tj. Wojsko Polskie) w działania na rzecz przeciwdziałanie sytuacji kryzysowej czynnie zaangażowali się ochotnicy.

Chociaż działalność takich organizacji pozarządowych została przekierowana na inne cele niż statutowe swoich organizacji, realnie pomogła państwu w wykonywaniu zadań na rzecz bezpieczeństwa obywateli. Można zauważyć, że były to głównie wyzwania logistyczne, które wspierały państwowe grupy dyspozycyjne podczas największego obciążenia systemu zdrowotnego.

Innym wyzwaniem jest sezonowość i zmienność zapotrzebowania na usługi specjalistyczne konkretnych ochotniczych grup dyspozycyjnych. Jest to problem zarówno dla pracujących ochotników, jak i dla administracji publicznej. Idealnym przykładem jest coroczny letni sezon wakacyjny. Wówczas to, jedynie na czas określony, wzrasta zapotrzebowanie samorządu terytorialnego na zapewnianie bezpieczeństwa z zakresu ratownictwa wodnego we współpracy z Państwowym Ratownictwem Medycznym (PRM). Ewa Maria Włodyka w swoich przemyśleniach słusznie zauważa, że jest to poważny problem lokalnej władzy wykonawczej, która stoi pomiędzy obowiązkiem zapewniania bezpieczeństwa publicznego ludności przebywającej na terenie jednostki administracyjnej a jej skomplikowaną organizacją skupiającą pracę wielu podmiotów i czynników społeczno-ekonomicznych¹⁵.

Trudno odnaleźć w ochotniczych grupach dyspozycyjnych stabilność finansową i możliwość znalezienia stałej pracy w zawodzie w dłuższym czasie, dlatego że każda jednostka społeczna, nawet działająca na zasadzie wolontariatu, potrzebuje pewnych zasobów do podstawowego funkcjonowania w życiu codziennym. Stąd też członkowie takich organizacji często są zmuszeni do podejmowania innej, bardziej stabilnej formy zarobku.

Kolejnym istotnym aspektem jest to, że działalność grup zależy od liczby wolontariuszy i ich zaangażowania. Ponieważ członkowie tych organizacji działają najczęściej poza godzinami swojej pracy zawodowej, pojawiają się zatem problemy związane z dyspozycyjnością. Im mniejsza liczba aktywnych wolontariuszy, tym większe obciążenie dla tych, którzy są czynni. Z tym jest związana duża rotacja w grupach. Część wolontariuszy po pewnym czasie

15 E.M. Włodyka, *The local government units along the coastal strip of the Republic of Poland: implementation policy regarding their autonomous tasks in the field of healthcare. Selected seasonal safety issues*, „Online Journal Modelling the New Europe” 2024, nr 46, s. 30–51.

rezygnuje z działalności z powodów osobistych, zawodowych lub zdrowotnych. To powoduje trudności w utrzymaniu ciągłości zespołów oraz przekazywaniu doświadczenia nowym członkom. W efekcie grupy muszą stale prowadzić nabór i szkolenia dla nowych osób.

Ochotnicze grup dyspozycyjne reprezentują wiele dziedzin z zakresu ratownictwa, np.: wodnego, górskiego, technicznego, poszukiwawczo-ratowniczego. Ze względu na ich specjalistyczny charakter trudno znaleźć wielu dobrze wykwalifikowanych specjalistów z wąskiej dyscypliny. Wynika to m.in. z kolejnych trudności, z jakimi boryka się większość ochotników – zazwyczaj finansowych i czasowych. Wysoki koszt czasochłonnych szkoleń i sprzętu to kolejna bariera, która ogranicza skuteczność tych grup. Nowoczesny sprzęt ratowniczy, środki ochrony osobistej czy specjalistyczne kursy to inwestycje, na które wiele ochotniczych organizacji nie może sobie pozwolić bez wsparcia z zewnątrz – samorządów, państwa czy sponsorów.

Jak wspomniano wcześniej ochotnicy są często pierwsi na miejscu zdarzenia. To oznacza, że nie tylko muszą działać szybko i skutecznie, ale też są bardziej narażeni na bezpośrednie zagrożenia – kontakt z żywiołami, toksycznymi substancjami, trudnym terenem czy stresem psychologicznym. Stąd też są bardziej podatni na skutki występujących zagrożeń w przeciwieństwie do członków państwowych grup dyspozycyjnych. Ponadto mniej dofinansowane organizacje mogą się borykać z poważnym problemem braku odpowiedniej jakości i ilości sprzętem zapewniającego bezpieczeństwo ratownika.

Bezpieczeństwo społeczne i lokalne to jeden z podstawowych filarów prawidłowo funkcjonującej społeczności. Działania w tym zakresie podejmowane zarówno przez ochotnicze grupy dyspozycyjne, jak i przez państwo mają ogromny wpływ na jakość życia mieszkańców, ich poczucie bezpieczeństwa i świadomości zagrożeń. W fazie zapobiegania odpowiedzią na te potrzeby są inicjatywy edukacyjne, profilaktyczne, które są dostosowane do lokalnych realiów i problemów. Dzięki nim wszystkie grupy dyspozycyjne mogą szybciej i skuteczniej reagować na zagrożenia, zanim przybiorą one większą skalę, lub całkowicie im zapobiegać.

Przykładem działań rozpowszechniania wiedzy na temat bezpieczeństwa jest edukacja oraz nauka dobrych nawyków w społeczeństwie. Edukacja społeczna na rzecz bezpieczeństwa pozwala budować świadome społeczeństwo, które może skutecznie przyczynić się do minimalizacji narażania się ludzi

i liczby incydentów. Wiedza o odpowiedzialnym zachowaniu może być przekazywana na wiele sposobów. Mogą to być pokazy ratownicze, warsztaty, w mediach społecznościowych czy akcje marketingowe.

Kształtowanie podstaw i odpowiednich umiejętności od najmłodszych lat jest częścią wyżej wspomnianej edukacji. Pogłębianie wiedzy u dzieci jest trudne, lecz niebywale skuteczne i posiada długotrwałe skutki. Edukacja w zakresie bezpieczeństwa powinna rozpoczynać się już w przedszkolu i szkole. Dzieci uczą się poprzez doświadczenie, dzięki temu szybciej przyswajają podstawowe zasady bezpieczeństwa dotyczące poruszania się po drodze, unikania zagrożeń czy reagowania w nagłych przypadkach. Wczesne kształtowanie odpowiednich postaw przekłada się na większą świadomość społeczną w przyszłości, ale również wpływa na otoczenie, nawet osób starszych.

Ochotnicze grupy dyspozycyjne poprzez aktywne włączanie społeczności lokalnych w działania na rzecz bezpieczeństwa, np.: spotkania z ekspertami, ćwiczenia ewakuacyjne, warsztaty czy akcje informacyjne, buduje więzi i poczucie wspólnoty. Wspólne inicjatywy wzmacniają odpowiedzialność zbiorową i promują wzorce pozytywnego zaangażowania. Dodatkowo społeczności aktywne i zintegrowane są mniej podatne na zagrożenia oraz skuteczniej radzą sobie w sytuacjach kryzysowych.

Ze względu na wiele specjalizacji państwowe służby mogą korzystać z wiedzy ochotników, którzy przez lata wykształcili się w wąskiej dziedzinie ratownictwa. Stąd też można śmiało wnioskować, że państwo może korzystać z dobrodziejstw oferowanych przez ekspertów ochotniczych grup dyspozycyjnych poprzez wymianę doświadczeń i dobrych praktyk. Skuteczna i owocna współpraca między państwowymi a ochotniczymi jednostkami może w przyszłości skutkować lepszym przeprowadzaniem działań we wszystkich fazach zarządzania kryzysowego.

Podsumowanie

Współcześnie grupy dyspozycyjne stoją przed poważnym wyzwaniem szybkich zmian, a tym samym nieustannej ewolucji zagrożeń. Wobec tego istnieje potrzeba dostosowywania się jednostek ratowniczych do aktualnych potrzeb społeczeństwa poprzez poszukiwanie nowych rozwiązań już w fazie zapobiegania. Mimo największych starań żadne państwo nie jest w stanie zapewnić

odpowiednich służb ze wszystkich specjalizacji. Stąd też ochotnicze grupy dyspozycyjne takie, jak: straże pożarne, Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, odgrywają niezwykle istotną rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa publicznego. Zarówno państwowe służby, jak i grupy dyspozycyjne muszą być przygotowane na różne scenariusze, co wymaga elastyczności, szybkiego działania i specjalistycznej wiedzy na temat udzielania pomocy w najprzeróżniejszych warunkach. Dodatkowym wyzwaniem jest różnorodność specjalistyczna ochotniczych grup dyspozycyjnych. Członkowie często muszą zdobywać kwalifikacje z wielu dziedzin – od pierwszej pomocy, przez wybraną specjalizację z zakresu ratownictwa (np. wodnego, górskiego, technicznego, chemicznego), po obsługę sprzętu technicznego. Taka wszechstronność wymaga intensywnych szkoleń, a co za tym idzie dużego nakładu czasu i środków, najczęściej pozyskiwanych z zasobów prywatnych członka organizacji.

Niniejszy artykuł potwierdził postawioną hipotezę, że ochotnicze grupy dyspozycyjne mimo nieformalnego charakteru mogą istotnie zwiększyć odporność społeczną i skuteczność reakcji na zagrożenia niemilitarne, w tym o charakterze hybrydowym. Pomimo ograniczonych zasobów w odpowiednich warunkach ze wsparciem aparatu państwowego oraz integracji z lokalnym systemem zarządzania kryzysowego ochotnicze grupy dyspozycyjne mogą być ważnym elementem podniesienia poziomu bezpieczeństwa nie tylko w określonym regionie, lecz także na terenie całego kraju.

Ochotnicze grupy dyspozycyjne są również rozwiązaniem na tymczasowe zapotrzebowanie lokalnej administracji na zapewnianie bezpieczeństwa ludności cywilnej, bez konieczności utrzymywania jednostek specjalistycznych w przypadku bardzo małego ryzyka wystąpienia zagrożeń. Są też odpowiedzią na wsparcie państwowych grup dyspozycyjnych w razie dużego obciążenia państwa, tak jak to miało miejsce podczas pandemii koronawirusa.

Jednakże należy pamiętać, że wraz ze wzrastającymi zagrożeniami cybernetycznymi możemy spodziewać się również powstania ochotniczych grup dyspozycyjnych z zakresu bezpieczeństwa informacyjnego i cybernetycznego. Lokalne inicjatywy i ochotnicze organizacje społeczne mogą bez udziału państwa skutecznie odpowiadać na aktualne zagrożenia i potrzeby ludności.

Podsumowując, ochotnicze grupy dyspozycyjne bez wątpienia stanowią istotny filar systemu ratowniczego w Polsce. Żeby mogły osiągać postawione cele, potrzebują stabilnego wsparcia organizacyjnego, finansowego i szkoleniowego.

Bibliografia

- Bielecka M., *Wsparcie społeczne dla uchodźców z Ukrainy na tle partnerstwa miast i gmin z województwa zachodniopomorskiego*, „Ius et Securitas” 2024, nr 1.
- Gromek P., *Poczucie bezpieczeństwa a badania w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie*. „Zeszyty Naukowe SGSP” 2021, nr 2.
- Grupy dyspozycyjne*, <https://encyklopedia.revite.pl/articles/view/216> [dostęp: 11.07.2025].
- Kitler W., *Bezpieczeństwo wewnętrzne w świetle współczesnych wyzwań teorii i praktyki problemu*. „Wiedza Obronna” 2023, nr 1.
- Krajowy system ratowniczo-gaśniczy*, <https://www.gov.pl/web/kwpsp-poznan/krajowy-system-ratowniczo-gasniczy2> [dostęp: 10.07.2025].
- Maciejewski J., *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wrocław 2014.
- Oleszak W.K., Czajkowski A.A., *Bezpieczeństwo jako naturalna potrzeba człowieka*, „Problemy Nauk Stosowanych” 2019, nr 10.
- Pieczywok A., *Złożoność zagrożeń egzystencji człowieka – wybrane zagadnienia*, „Ius et Securitas” 2024, nr 1.
- Piowowski J., Rozwadowski M., *System zarządzania kryzysowego jako element bezpieczeństwa narodowego*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A. Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne” 2016, nr 1.
- Tyrawa D., *Gminne programy mieszkaniowe jako instrumenty wpływające na bezpieczeństwo lokalne*, „Ius et Securitas” 2025, nr 1.
- Włodyka E.M., *Functioning of Local Government Units in the Light of the Law of 5 December 2024 on Civil Protection and Civil Defence*, „Ius et Securitas” 2024, nr 2.
- Włodyka E.M., *The local government units along the coastal strip of the Republic of Poland: implementation policy regarding their autonomous tasks in the field of healthcare. Selected seasonal safety issues*, „Online Journal Modelling the New Europe” 2024, nr 46.
- Wprowadzamy stan epidemii w Polsce*, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/wprowadzamy-stan-epidemii-w-polsce> [dostęp: 11.07.2025].

The role of voluntary response groups in the Polish Rescue System

Streszczenie

This article examines the role of voluntary response groups within the Polish rescue system, with particular attention to their position in the broader framework of internal security. The analysis is based on the assumption that grassroots civic initiatives, despite their informal nature and limited resources, can significantly support public institutions, especially during the initial phase of crisis response. The author discusses the legal foundations for such involvement, notably the Act on Civil Protection of 5 December 2024, and provides examples of volunteer engagement during emergencies, including the COVID-19 pandemic. Key challenges facing these groups are identified, such as unstable financing, limited access to training and equipment, and high turnover among volunteers. The article calls for a more coherent regulatory framework and highlights the potential of voluntary groups to enhance social resilience and improve coordination within local crisis management systems. The study is based on a literature review, legal analysis, and selected case studies of local initiatives.

Słowa kluczowe:

voluntary response groups, crisis management, social security, civil protection